

ЛЮДИ «СІРОЇ ЗОНИ»

Свідки
російської анексії Криму
2014 року

УДК 821.161.2'06-92:94(477.75)

Л93 Люди «сірої зони». Свідки російської анексії Криму 2014 року / упоряд. та вступ Андрієвська А., Халімон О. — Київ : К.І.С., 2018. — 264 с.

Автори проекту:
Анна Андрієвська, Олена Халімон.

У збірці свідчень про російську анексію Криму 2014 року йдеться про ту частину історії «кримської весни», яку замовчує або навмисно спотворює російська пропаганда. Понад півсотні оповідей спростовують міфи про те, що анексія півострова була безкровна і що «кримчани не намагалися чинити опір, а добровільно вибрали Росію». Як насправді Крим опинився під контролем Росії та чим це обернулося для його мешканців? Які методи застосовують російські спецслужби та силовики щодо мирних громадян на півострові? Відповіді на ці та інші питання дають кримчани, які стали свідками та жертвами російського військового захоплення півострова навесні 2014 року.

Український інститут національної пам'яті
01021, м. Київ, вул. Липська, 16
www.memory.gov.ua
uinp@memory.gov.ua

Тираж 1000 прим.
Російськомовні свідчення подано в перекладі.
Видання проілюстроване світлинами, що надали учасники проекту.

НЕ ДЛЯ ПРОДАЖУ

ISBN 978-617-684-207-1

© Український інститут національної пам'яті, 2018

*Присвячується нашим нащадкам і всім,
хто постраждав від російської агресії*

Від авторів проекту

«2014 року Крим увійшов до складу Росії без єдиного пострілу» — цю фразу люблять повторювати функціонери російської владної верхівки, їхні прибічники та підконтрольні Кремлеві журналісти. Цю думку вони активно намагаються укріпити, як у самій Росії, так і в світі, кидаючи на це чималі ресурси: політичні, фінансові та інформаційні. І вона справді добре вкорінюється там, де нема достовірної та повної інформації про кримські події лютого — березня 2014 року, так звану «кримську весну».

Книжка, яку ви тримаєте в руках, створена, щоб відобразити повноцінну картину цієї історії і, зокрема, ті факти, про які воліють не згадувати ані керівництво Росії, ані підконтрольні йому медіа, або які спотворила російська пропаганда.

Цю книжку ми писали разом з кримчанами, для яких «приєднання» півострова до Росії стало початком життя в «сірій зоні» — території, де не діють закони цивілізованого світу, а вся влада сконцентрована в руках людей зі зброєю та майже необмеженими можливостями.

Як насправді півострів опинився під контролем Росії? Хто допомагав у цьому російським силам? Чим ця військова операція обернулася для мешканців Криму? Які методи використовують російські спецслужби та силовики задля приборкання будь-яких проявів незгоди на півострові? Відповіді на ці та інші питання дають кримчани, які стали свідками та жертвами військового захоплення півострова російськими силами на весні 2014 року.

У цій книжці подані понад півсотні свідчень, які спростовують міфи про те, що Крим анексовано без кровопролиття та жертв і що «кримчани не намагалися чинити опір, а добровільно пішли в Росію». Звісно, що це далеко не всі історії, про які слід розповісти Україні та світові. Тож пропонуємо почати.

Без цих розповідей кримських журналістів, громадських активістів і простих людей неможлива об'єктивна історія подій 2014 року та подальшого життя півострова. Ці розповіді мають важливе значення для сучасної історії не лише України та Росії, а й Європи та всього світу, всіх, хто відстоює принципи верховенства прав людини та поважає основи світового порядку.

Ми навмисно не надали слова політикам та чиновникам, щоб уникнути можливої кон'юнктури. Тим більше, що їхні коментарі щодо кримських подій 2014 року відображено в інших виданнях. Ця книжка перша, де свідчать кримчани, які, не маючи владних повноважень чи депутатських мандатів, виступили проти озброєних російських військових мирними протестами.

Тим, хто у ХХІ столітті дізнався про радянську репресивну практику — побувавши в полоні проросійських найманців і пройшовши катівні ФСБ.

Тим, хто втратили власні домівки, рятуючи себе та своїх близьких від розправи за невизнання «російського Криму».

Тим, хто, навіть утративши все, продовжує боротися за повернення українського Криму. Ці історії потрібні нам, сучасникам, для усвідомлення повної інформації про ситуацію. Ці історії потрібні нашим нащадкам, щоб через певний проміжок часу зрадників та героїв не поміняли місцями на угоду чиймсь політичним чи особистим інтересам.

Дві реальності одного півострова

Коли наприкінці 2013 року в Криму почалися акції солідарності з київським Євромайданом, його учасники пояснювали: «Ми хочемо кращого життя та європейського майбутнього для наших дітей».

Коли 2014 року Крим опинився під контролем російських військових і «самооборони», їхні прихильники казали: «Ми хочемо жити в Росії, щоб усе було так, як колись у Радянському Союзі». Ці два судження тоді остаточно розділили мешканців одного півострова на дві барикади: одні прагнуть європейського майбутнього, інші — радянського минулого.

«Хто ж з них 2014 року становив більшість у Криму?» — часто питають спостерігачі та навіть самі кримчани. Це найбезглуздіше питання, яке тільки можна уявити. Бо будь-яка відповідь на нього не змінює суті того, що сталося навесні 2014 року. Бажання чи небажання кримчан жити в Росії насправді не впливало на перебіг військової операції Кремля із захоплення півострова. Ті ж, хто тоді демонстрували свої проросійські погляди, розмахуючи триколорами, свідомо чи несвідомо допомагали в її проведенні. Бо Кремлеві було вигідно показати світові начебто масову підтримку кримчанами своєї політики. Хоча люди, які на той момент жили в Керчі, бачили, як через контрольовану російськими військовими паромну переправу з Росії прибували автобуси з невідомими людьми, які потім опинялися на проросійських акціях по всьому півострову.

Наслідком подій лютого — березня 2014 року стало перетворення Криму на військову базу, полігон для спецслужб з майже необмеженими можливостями, «сіру зону», де право сили переважає над усіма людськими правами. І якщо щось з радянського минулого тут і вдалося успішно реалізувати, то це репресивну практику.

Поки одні кримчани розповідають про російські блага у вигляді начебто великих зарплат та пенсій, інших у цей час катують у ФСБ та кидають за ґрати через політичні погляди чи релігійні переконання. Ці два світи співіснують у межах одного півострова, не перетинаючись.

Такою була і радянська реальність. Поки одним роздавали безплатне житло та високі посади у владі, інших оголошували ворогами народу та винищували мільйонами. Правду про ці злочини намагалися назавжди сховати за грифами секретності. Тому дізнатися правду про злочини того кривавого режиму змогли лише нащадки репресованих через роки після розвалу Радянського Союзу.

У Криму тепер теж діє практика масових політично вмотивованих переслідувань людей. Серед них опинилась я, а через мене постраждали близькі мені люди. І це стало однією з причин, чому я — співавторка цієї книжки.

Співробітники ФСБ з 2014 року катують та залякують моїх земляків і вимагають у жодному разі не розповідати про це нікому та «не здійсмати галасу». Бо тільки так кати можуть уникнути покарання, а їхні жертви остаточно втрачають шанси на захист. Проте світова історія свідчить, що замовчування злочинів неодмінно призводить до їх повторення. Щоб не повторювати помилок минулого, важливо знати та розповідати повну інформацію про російську анексію Криму та її наслідки, а не лише її «фасадну» частину зі світлинами щасливих активістів на фоні трикологів.

Якщо порівнювати з радянськими часами, ми сьогодні маємо суттєву перевагу. Бо живемо в час стрімкого розвитку інформаційних технологій, які вже фізично не дають змоги створити «залізну завісу». Суспільство, яке бажає знати правду, має все більше можливостей її почути і побачити. Варто лише мати бажання дивитися правді у вічі.

Анна Андрієвська, журналістка, кримчанка

Крим — це Україна, але у нас з вами ще багато роботи

Коли мене запитують: «Як тобі жилося два роки у Криму?», відповідаю коротко: «Переважно некомфортно». До переїзду на півострів (з Волині) мені не доводилося бачити такої великої кількості тих, що ностальгують за совєцьким минулим, на один квадратний метр площі. На моє прохання українською: «Дайте хліб, будь ласка» в магазині раніше не поверталися всі присутні там, а передаючи гроші в маршрутці з текстом «Один квиток», раніше я не чула шипіння на свою адресу... У Криму в мене найчастіше випитували, чому і як надовго я приїхала в Крим та чим Україна краща за Росію.

Звісно, з кожним днем на тих людей і події формувалася імунітет... Зустрічі та знайомства з проукраїнськими журналістами, громадськими діячами, політиками, хоч їх не було надто багато, надихали на подальшу працю. До речі, більшість з цих людей після окупації Криму змушені були покинути півострів.

Крим навчив стійкості та виживанню в токсичному середовищі, розрізняти «професійних українців» та українців, змусив увімкнути аналітичні здібності та шукати причинно-наслідкові зв'язки, якщо щось вимагало роз'яснення.

Ось вам кілька історій, одна з продовженням у нинішньому часі.

Історія перша.

Березень 2006 року. Керч. Навчання для членів дільничних виборчих комісій — голови, заступника та секретаря. Зала на триста людей. Два сертифіковані тренери Центральної виборчої комісії на сцені — я та колега. Виступаю першою: про те, як правильно заповнювати виборчі документи. Підійшла до мікрофона, розмовляю українською. Чую, у залі наростає гул, котиться з задніх рядів, згодом перекидається на перші. Запитую: «Вам погано чути? Можу голосніше говорити». Відповіді

немає. Тупотіння продовжується, наростає. Повторюю: «Я всіх вас перекричати не зможу, тихіше, будь ласка». Відповіді немає. Тупотіння продовжується, наростає. І тут одного з присутніх «прориває»: «Не нада нам читати на українськaм язикe, на рускaм рaскaзивaйтe». Ставлю залу питання: «Перепрошую, але як ви будете українською заповнювати документи, а їх треба лише українською заповнювати?» Заодно нагадую про кримінальну відповідальність, яку вони несуть за неправильно заповнену документацію. Мовчать. Перші ряди вже не тупотять — задумалися, середина і задні — натхненно стукають ногами. Дивлюся на зал — повно саркастичних посмішок. Чекають реакції тренера. Роздумую три секунди, підходжу до мікрофона і кажу: «Мені ЦВК уже заплатила за цей тренінг, якщо ви не хочете слухати, не буду вам розповідати про вашу відповідальність перед законом України. Це не мені потім бігати по судах, а вам». Не знаю, що подіяло: інформація про суди, гроші, чи те, що я після цього сіла на стілець, що стояв на сцені, витягнула ноги і почала читати брошуру... Отямилися перші ряди: «Та вже розкажіть, та ми розуміємо українську, ні, нам цікаво і треба вас почути...» У той момент кілька людей із задніх рядів покидали залу. Через хвилину розпочався тренінг українською мовою.

Історія друга.

Була в мене знайома журналістка, народилась і виросла в Криму. Назвемо її Алла. Батько — уродженець Західної України, працював на заробітках у Москві, мама — кримчанка, вчителька. Алла трохи цікавилася історією, трохи знала українську мову, трохи англійську. Ситуативно любила, ситуативно критикувала Україну. Так склалося, що через роботу переїхала жити до Севастополя, там познайомилася з російським військовим. Вони почали зустрічатися. Розпочиналася окупація Криму. Періодично ми переписувались у соцмережах. В Україні тривала Революція Гідності, ми активно боролися зі злочинним режимом. Я на той час уже жила в Києві. Алла стежила під час Майдану за моїми повідомленнями, багато ставила питань, а потім різко зникла з соцмереж, щоправда, на прощання встигла написати приватні повідомлення: «Stop nazi Ukraine». Я запитала, чи в неї все гаразд, вона промовчала. Через рік Алла

з'явилась у соцмережах (уже встигла вийти заміж за вищезгаданого російського військового) — почала розміщати на своїй сторінці різні фейки про Україну та такі ж фейки про «велику і магучу». Мені поки нічого не пише і я мовчу. Але тепер знаю одну з причин, чому люди перетворюються у прихильників «руссава міра».

Які висновки з цих історій? Їх не буде. Роботи на півострові українській владі завжди вистачало, а після незаконного вторгнення на територію України російських військових у 2014 році збільшиться у десятки разів.

Чи були хороші спогади пов'язані з Кримом? Звісно. І вони набагато яскравіші за негативний досвід. Наприклад, досвід організації трьома людьми в березні 2007 року в Сімферополі «Тижня українського кіно», присвяченого 65-літтю створення Української повстанської армії і 100-літтю її командувача Романа Шухевича. Нас тоді ще й у Севастополь запрошували. Численні знайомства з людьми, з якими й досі підтримуємо контакт. Найсоковитіші персики зірвані власноруч в одному з садів біля Бахчисарая. Море і кримські гори теж яскраво пам'ятаю! І точно знаю, що Крим — це Україна, але в нас з вами ще багато роботи. Тож, до праці, «нехай ні жар, ні холод не спинить нас».

Олена Халімон, журналістка, психологиня

Розділ I

Від кримського Євромайдану до «кримської весни»

За версією російських пропагандистів, 2014 року «радикали з київського Майдану» мали масово карати кримчан за антимайданівські настрої та підтримку Росії. Так вони переконують, що на півострові не існувало інших поглядів, які були б здатні впливати на ситуацію. Хибність таких заяв доводять кримські акції солідарності з Євромайданом, які розпочалися на півострові взимку 2014 року. Вони налічували від кількох десятків до сотні активних кримчан, які виходили на вулиці з проєвропейськими гаслами. Це не надто багато, бо дозволити собі це тоді міг далеко не кожен.

Через шалений тиск збоку тодішньої кримської влади прибічники Євромайдану змушені були йти в підпілля. Проте від того цей громадянський рух тільки зміцнювався.

Врешті в січні 2014 року він вилився в масову акцію в Сімферополі на підтримку приєднання України до Євросоюзу, а в лютому — у багатотисячний мітинг під стінами кримського парламенту проти ініціатив щодо «приєднання» півострова до Росії.

Ці події довели, що ресурси російської влади, яка понад 20 років активно фінансувала проросійський рух на півострові, не виправдали себе. Що прогресивна частина Криму все ж прагнула майбутнього в європейській Україні.

Не знайшовши, що протиставити цьому, кремлівські очільники вирішили застосувати до цих людей російську армію.

Даті 26 лютого 2014 року в цьому розділі ми присвятили окрему увагу, бо вона стала ключовою у процесі запуску саме військового сценарію російської анексії Криму. У той день на мітингу біля кримського парламенту, скликаному Меджлісом кримськотатарського народу, пліч-о-пліч з кримськими татарами стояли вболівальники футбольного клубу «Таврія» та проукраїнські активісти різних національностей. Їм вдалося відтіснити проросійських мітингувальників та взяти під

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

контроль усю площу біля кримського парламенту, довівши, що проросійські погляди в Криму не єдині.

Ця подія не лише показала перевагу проукраїнських сил у Криму, але й стала початком мирного спротиву кримчан російській анексії півострова, що розпочалася вже наступного ранку — 27 лютого 2014 року.

Цей мирний спротив не припинився навіть через роки перебування Криму під контролем Росії. Хоча і змушує кожного незгодного платити за це власною безпекою та життям.

Історія російської анексії Криму не буде повна, якщо не згадати про смерті двох українських військових — Сергія Кокуріна та Станіслава Карачевського. Першого вбили представники незаконних парамілітарних формувань (під командуванням полковника ФСБ Ігоря Гірка) під час штурму 13-го фотографічного центру в Сімферополі. Другого — під час сутички з військовим Чорноморського флоту Росії в селищі Новофедорівка в офіцерському гуртожитку. Але про них російські очільники воліють не згадувати взагалі, бо це ганебні факти для штучно створеного іміджу «вежливих людей».

Ще за одну ганьбу проросійських сил на мітингу 26 лютого 2014 року кримські очільники дуже скоро помстилися кримінальним переслідуванням активістів, які підтримували Україну. До восьми років позбавлення волі у Криму був засуджений заступник голови Меджлісу кримських татар Ахтем Чийгоз. На лаві підсудних понад два роки перебувають ще двоє кримськотатарських активістів — Алі Асанов і Мустафа Дегерменджи.

Після того, як російська влада оголосила Євромайдан «державним переворотом та збройним захопленням влади», переслідувати в Криму також почали координаторів та учасників його кримських акцій. Через це вони у більшості своїй були вимушені покинути Крим. Проте в російських в'язницях опинилися двоє активістів, яких звинуватили в завданні тілесних ушкоджень співробітникам «Беркуту» під час акцій протесту в Києві. У травні 2015 року кримчанина Олександра Костенка засудили за це до 3 років та 6 місяців позбавлення волі.

У липні 2016 року до 10 років позбавлення волі кримський суд засудив ще одного активіста Євромайдану з Київської об-

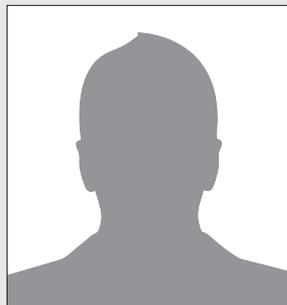
ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

ласті — Андрія Коломійця. Він був звинувачений у замаху на співробітників «Беркуту».

Як формувався кримський рух спротиву в 2014 році? Як через російську анексію півострова руйнувалися кримські родини, долі та життя? Що примушувало кримчан покидати свої домівки? Відповіді в цьому розділі дають люди, які пройшли через «кримську весну» або спостерігали за нею.

Особа свідка прихована з міркувань безпеки: У владній верхівці Криму розповсюджували чутки про розвал України

Проживав у Сімферополі, за фахом журналіст. Вимушений був покинути Крим у 30 років через його російську анексію. Підна мова — українська.

До 27 березня 2014 року, коли Крим захопили російські війська (чи як тоді говорили, «зелені чоловічки»), ніхто з місцевих і не уявляв стрімкою російської анексії. Сімферополь жив звичним життям. Дехто проводить паралелі між Євромайданом та Помаранчевою революцією 2004–2005 років. Мовляв, «там у Києві відбуваються та заспокоюється». З моїх знайомих мало хто вірив в історії про «звірства нацистів» на Євромайдані чи «потяг дружби», якими «найчесніше» російське ТБ лякало своїх глядачів.

Стосунки між колегами-журналістами під час Євромайдану були звичайні, без суперечок і сварок на політичні теми. Якщо, звісно, не брати до уваги місцевих божевільних та українофобів, у яких від самих слів «Україна» та «Майдан» червоніло обличчя та трусилися руки. Так, такі теж були. Вже після російської анексії Криму вони почали нити в соцмережах, що в кримській «владі» всі агенти «хунти», які заважають «русским людям» втілювати свою мрію — померти в Росії.

У Верховній Раді Криму, до якої я мав доступ як журналіст, на початку 2014 року царювала деяка нервозність. Ще в середині лютого 2014 року кримські депутати не уявляли, що їх очі-

кує буквально за півтора тижні. Хоча вже тоді дехто з представників владної верхівки Криму розповсюджував тривожні чутки про те, що Україні начебто загрожує глобальний розкол і розвал. Як мені відомо, їх розповсюджував Григорій Іоффе¹, який на той момент був першим віце-спікером кримського парламенту, а згодом очолив окупаційну «громадську палату» Криму. Іоффе налаштував підлеглих на те, що Україна не вибереться з політичної кризи, що її чекає розвал на дві чи три частини. Найпевніше, він уже тоді був у тісному контакті з кремлівськими «кураторами».

До речі, ці передчасні розповіді про «розвал України» згодом зіграли роль для багатьох чиновників, коли вони вирішували йти на співпрацю з окупантами.

У той же час і інші депутати почали робити заяви про начебто несправедливість належності Криму до України. Перший посправжньому тривожний сигнал пролунав 19 лютого 2014 року. Тоді ще нічого не віщувало про подальші події, пов'язані з окупацією Криму. Того дня на засіданні кримського парламенту депутати ухвалили чергове «звернення з приводу громадсько-політичної ситуації в країні», які вони видавали майже щотижня, закликаючи українську владу «дати лад» і припинити акції протесту в країні.

Тоді, 19 лютого, на трибуну вийшов депутат Микола Колісниченко² — колишній партійний функціонер. У радянські часи він керував одним з райкомів КПРС.

Виступаючи з трибуни, депутат Колісниченко заявив, що передання Криму Україні у 1954 році було «страшною подією»,

1 Григорій Іоффе — станом на лютий — березень 2014 року був віце-спікером кримського парламенту. У березні 2014 року був керівником робочої групи з проведення «референдуму». Колишній журналіст, у кримській політиці з 2009 року. Тоді він був обраний депутатом кримського парламенту від Партії регіонів та призначений першим віце-спікером. У провладних ЗМІ Криму його називають місцевим ідеологом процесу «відділення Криму від України». Після цих подій очолив «Громадську палату Криму».

2 Микола Колісниченко — депутат кримського парламенту від Партії регіонів. 19 лютого 2014 року він з трибуни Верховної Ради Криму заявив: «Якщо ситуація в Україні не врегулюється, ми як депутати повинні порушити питання про повернення Криму до Росії». Депутати зустріли цей його виступ оплесками, писали місцеві ЗМІ.

тому що «кримчан відірвали від Росії». Правда, звідки в «русского патріота» українське прізвище, історія замовчує. Свій виступ він завершив тоді пасажем про те, що якщо влада країни не зробить порядок у Києві, то кримські депутати «повинні поставити питання про повернення Криму Росії».

Ця заява відверто здивувала багатьох журналістів, які тоді були присутні в залі, навіть тих, хто дотримувався проросійських поглядів. Вони почали ставити одне одному питання: «Що за маячня?», «Що Колісниченко вживає?».

Коли депутат виступав з цією промовою, тодішній президент України Віктор Янукович ще перебував на своїй посаді в Києві. Ніхто не передбачав, що незабаром він тікатиме до Росії. Найпевніше, цей виступ був пробною кулею, яку російські спецслужби закинули, щоб перевірити, хто і як відреагує. Пізніше вождь місцевих комуністів Леонід Грач³ зізнається в одному з інтерв'ю, що російські спецслужби на початку лютого 2014 року щосили хазайнували у Криму.

Але 19 лютого 2014 року далеко не всі депутати кримського парламенту здогадувалися, що ховається за словами Колісниченка. Вони між собою дивувалися та обурювалися: «Яка ще Росія? Це ж чистої води сепаратизм. Нас за таке посадять!».

Тому що кримські депутати також сприймали Євромайдан крізь призму Помаранчевої революції: прийде нова влада і з нею доведеться домовлятися. Навіть для кримської «еліти», яка бачила багато чого, такі сміливі (дурні?) заяви були незвичні. Останнього разу подібні заяви лунали з трибун кримського парламенту за часів першого і останнього президента Криму Юрія Мешкова у 90-ті роки минулого століття.

3 Леонід Грач – кримський політик, колишній народний депутат України, екс-спікер кримського парламенту, один з авторів Конституції АРК. Багато років представляв в українській політиці кримських комуністів. До російської анексії Криму перебував на пенсії. Після подій весни 2014 року очолив кримську організацію партії «Комуністи Росії». 2017 року зізнався журналістам, що під час російської анексії Криму саме йому запропонували очолити кримський уряд. За словами Грача, з ним про це особисто спілкувався близький друг міністра оборони Росії Олег Белавенцев, який курував процес російської анексії півострова. Леонід Грач на цю пропозицію погодився, але в останній момент замість нього на посаду голови підконтрольного Росії кримського уряду був призначений Сергій Аксьонов.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

27 березня 2014 року російські війська відверто захопили Крим. Сама окупація почалася на тиждень раніше, але більшість нас, кримчан, тоді цього не помітили.

Дуже показовий для мене епізод стався 5 березня 2014 року. Ввечері того дня я був у справах у центрі Сімферополя. Вулицями тоді вешталися козаки бомжуватого вигляду та якісь шаромиги. Я спустився вниз вулицею Карла Маркса до військової частини, яку намагалися блокувати штурмові загони російських тітушок — представники дрібного криміналу з Кубані з полум'яним поглядом скляних очей.

Також частину «обороняла» невелика групка прихильників кримського Євромайдану. На місці тітушок виявилось небагато. У якийсь момент вони зняли і дружно пішли в бік вулиці Рози Люксембург, де розташовувалася відома на весь Крим республіканська психлікарня.

І тут хтось з захисників військової частини сказав, що на перехресті вулиць Павленка та Рози Люксембург якась колотнеча. Я пішов туди. І дійсно, біля кафе «Віденські булочки» утворився якийсь імпровізований мітинг. Кого там тільки не було: російські тітушки, «казакі», гопники з «самооборони», журналісти з камерами, натовп якихось малолітніх клоунів з російським прапором. Усі товпляться біля виходу кафе і кричать: «Беркут! Беркут! Беркут!». Потім російське телебачення використало ці кадри, щоб показати картинку «повсталого народу Криму», а козаки і гопники штурмують кафе, і явно не для того, щоб поїсти цих віденських булочок.

Я постояв там пару хвилин і втомившись від цього гармидеру, вирушив назад до центру міста. Відійшовши від кафе на кілька метрів, я побачив, що біля тротуару зупинився «Ланос» з чорними номерами (чи номери були замашені чорною фарбою, точно вже не пам'ятаю). З автомобіля вийшов невідомий чоловік у камуфляжі. На рукаві в нього був шеврон російської морської піхоти та погони підполковника. Він з цікавістю спостерігав за тим, що відбувалося біля «Віденських булочок».

Уже пізніше з новин я дізнався, що в тому кафе блокували посланця генерального секретаря ООН Роберта Серрі. Він тоді прилетів до Криму, щоб на місці розібратися, що відбувається.

Присутність того невідомого чоловіка з російської піхоти на місці подій може свідчити про те, що операцію з «нейтраліза-

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

ції» Роберта Серрі спланували російські військові. А тітушки та «самооборона» вдавали з себе «народ Криму», який начебто вимагав від Серрі не втручатись у кримські справи та змушував покинути Крим. А керував цим російський офіцер, якого я побачив біля місця подій.

Сергій Мокренюк: Знайомий у 2014 році не приховував, що стояв біля кримського парламенту за гроші

Співкоординатор руху «Євромайдан Крим», співорганізатор та учасник кримських громадських акцій на підтримку євроінтеграції України та солідарності з протестувальниками у Києві взимку 2013 та 2014 років. Кримчанин у третьому поколінні, народився та жив у Феодосії. Юрист за фахом, займався юридичною практикою та громадською діяльністю. 2014 року вимушений був покинути півострів через російську анексію. Живе в Києві.

Фото з архіву Сергія Мокренюка

Я народився і виріс у Криму. Так само в Криму народився мій батько та дід. З лютого 2014 року в моєму житті все змінилося. Абсолютно все: місто проживання, спілкування з родичами, робота, коло друзів, звичайний побут... Я живу в іншому місті, до якого ніколи не збирався переїжджати. Через особистий біль не хочу і не можу працювати адвокатом, як працював (і досить успішно) у Криму. Я абсолютно не маю можливості нормально спілкуватися з нашими родичами. Вдома ми мали звичку двічі на тиждень їздити в гості до когось із родичів моїх або дружини. Багатьох ми вже не бачили роками. Ми з дружиною переглядали наше весільне відео, фото. З більше ніж ста двадцяти друзів і родичів, які були на весіллі, сьогодні ми спілкуємося з одиницями. І це не просто усвідомлювати.

26–27 лютого 2014 року я провів біля стін Верховної Ради АР Крим. Особисто бачив як Аксьонов та Константинов ввечері на камери розповідали про те, що відбулося 27-го. Як в Константинова тремтіли руки, сів голос, він не міг говорити фі-

зично... Я все записав, але пізніше в мене вкрали планшет і телефон. Шкода.

Здебільшого зиму 2013–2014 я провів у Києві на Майдані. 25 лютого 2014 року повернувся в Крим.

26-го зранку я приїхав у Сімферополь, направився до Верховної Ради, був там близько 11-ї години. Перед будівлею парламенту побачив великий натовп. Було чітко зрозуміло, що натовп поділений на дві великі частини. Якщо стати обличчям до центрального входу Ради, то люди з кримськотатарськими та українськими прапорами стояли ліворуч, а люди з прапорами РФ та АР Крим — праворуч. По центру був умовний «коридор». Коли я прийшов, фактично нічого не відбувалося. Назвати це можна «стоянням». Здавалося, що всі чекали команди. В певний момент дві частини натовпу почали зближуватися та штовхати одне одного.

27-го зранку Верховну Раду АР Крим та Раду міністрів заблокувала міліція. Міліціанти говорили, що хтось із зброєю захопив будинок Верховної Ради та Ради міністрів. Приблизно о 10-й ранку вони дозволили людям підійти ближче. Самі стали колом довкола будинку Верховної Ради АРК на відстані не більш ніж 50 метрів. Міліція стояла спиною до будинку, обличчям до людей. Було дивно чути про озброєних людей у приміщенні Верховної Ради і водночас бачити міліціонерів, які в бронезилетах 2-го класу стояли спиною до будівлі, звідки потенційно могли стріляти.

З самого ранку під ВР АРК централізовано автобусами звозили людей з різних міст Криму. Я зустрів там знайомого з Федосії. Він не приховував, що приїхав постояти за гроші. Сімферопольці цих людей не підтримували. Я увесь час перебував на майданчику перед Верховною Радою АРК. Було волого і холодно. В той же час я бачив лише одну тітку, яка принесла чай. Для мене це певний показник. Зі мною поруч був мій знайомий із Сімферополя. Ми бачили інших його земляків. Усі вони за його словами «місцеві наркомани з маршала Жукова».

Події були не зрозумілі. І розгубленість через нерозуміння ситуації. Власне це було найважчим відчуттям. Я був просто не готовий повірити, що відбувається військове захоплення України російською армією.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Найпевніше, мою діяльність у період окупації можна назвати «спробами публічно звернути увагу» на «треш», що відбувався довкола. Найефективнішою (точніше, найзрозумілішою) була наша (моя і моїх близьких) допомога військовій частині морських піхотинців, які перебували біля стадіону «Кристал» у Феодосії. Ми пропонували вивезти родини військових за межі Криму. Але вони відмовилися. На їхнє прохання ми купували паливо, електричні дроти, лампи, розетки. Гроші зібрали буквально за кілька днів через інтернет. Знайшли електрогенератор і передали його хлопцям у частину.

Окремий пласт роботи — організація присутності журналістів у Криму. Я возив іноземних журналістів у Перевальне Сімферопольського району, у Керч, шукав апаратуру та організував стрім із військових частин. Займався також мобілізацією людей із Феодосії на акції в Сімферополі. Були спроби провести акції в Феодосії. Ми також долучилися до акції проти війни в Криму 8 березня.

Конфлікт у Криму відбився на стосунках з родичами та друзями. Наприклад, із своїм братом я не розмовляю з 2014 року. Повністю припинив спілкування зі своїми кумами (три родини) і не можу спілкуватися з похресниками.

РФ працювала над анексією Криму системно багато років. Це довга професійна операція, яку розпочали втілювати в житті ще в 90-х.

Росія використовувала багато інструментів. Наприклад: неймовірне насичення Криму російськими організаціями; культурна, економічна експансія; культивування «недовіри до України», «неспроможності України», «штучності держави України»; штучне розділення кримських татар і слов'ян; штучне розділення кримських татар на внутрішні групи; штучне розділення слов'ян на групи; розповсюдження і підтримка з боку РФ парамілітарних формувань; проникнення у структуру правоохоронних органів України в АР Крим російських агентів.

Усе це працювало системно і комплексно.

Гадаю, що саме системна професійна діяльність спеціальних органів і служб РФ — причина швидкої окупації Криму.

Зранку 10 березня 2014 року я посадив свою дружину та дітей в авто та виїхав з Криму. З нами була лише одна маленька

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

валіза з речами дітей. Виїхав тому, що я один з чотирьох співкоординаторів кримського Євромайдану. У той час міліція затримала Андрія Щекуну та Анатолія Ковальського і передала їх людям Аксьонова. Залишався ще один співкоординатор Ісмаїл Ісмаїлов. Наступним мав би бути я та ще декілька найактивніших учасників — Саша Дворецька, Микита Шабанов, Люба Калмакова. Мені стало зрозуміло, що жодного спротиву організувати не вдасться і треба «відходити для переформатування». Крим був насичений російськими військовими, українські військові перебували в облозі, на виїздах з Криму стояли беркутівці та російські війська. У будь-яку хвилину я міг втратити можливість виїхати. Я встиг.

Перше місце куди ми приїхали, було місто Миколаїв, де жили наші друзі. Зупинилися в них на один день, уся сім'я захворіла. З високою температурою ми пролежали в Миколаєві тиждень. І вирушили до Києва, де й мешкаємо. Оселитися в Києві вирішили тому, що тут проживало багато наших друзів та знайомих, які допомогли нам (і досі допомагають) з багатьох питань — житло, їжа, робота.

Для росіян Крим не рідна земля. Мої страхи пов'язані з тим, що довше Крим буде окупований, то більше його будуть знищувати. Нам повертатися в руїни, які треба буде довгою та наполегливою працею відновлювати. Я не боюсь роботи з відновлення, я боюсь знищення.

Крим весь цей період не відвідую, бо не хочу потрапити до в'язниці чи зникнути безвісти. Впевнений, що Крим повернеться під контроль України. Вірю, що одного дня військові, поліція і адміністрація росіян зникне з мого півострова. Я готовий долучитися до налагодження мирного життя і відновлення Криму після цієї сарани, яка зараз поїдає мою малу батьківщину.

Ісмаїл Ісмаїлов: На вулицях були листівки, що ми – зрадники Криму

Співкоординатор руху «Євромайдан Крим». Співорганізатор та учасник кримських громадських акцій на підтримку євроінтеграції України та солідарності з протестувальниками у Києві взимку 2013 та 2014 років. Жив у Криму з 2004 року. Має вищу економічну освіту. Рідна мова — кримськотатарська. У 28 років вимушений був покинути Крим через погрози від проросійських сил. Живе в Києві.

Фото з архіву Ісмаїла Ісмаїлова

Пам'ятаю мітинг 26 лютого 2014 року, ми туди прийшли разом з нашими однодумцями, щоб підтримати мітинг кримських татар, там були кримськотатарські прапори та українські. На цей же захід прийшли проросійські сили, які організували свій стихійний мітинг, на протилежному боці з російськими прапорами. Я знав, що цю акцію анонсували кримські татари, про акцію проросійських активістів не чув, тому мені було дивно їх там бачити. Я підійшов до проросійських активістів і запитав, чого вони хочуть, вони відповіли — хочемо референдуму. Я бачив серед них кількох знайомих, радикально налаштованих, усі вони були маргінали.

Згодом почалися сутички, були поранені. Допомогавав одному з них — побитому, я просто витягнув його з епіцентру, він був дуже брудний, весь у синцях, але крові на ньому не було. Він був безпорадний, лежав на землі, його б просто затоптали. На жаль, подальшої його долі не знаю. Уже ввечері я почув з медіа, що кілька людей загинуло.

Листівка з зображенням Ісмаїла Ісмаїлова, яку розповсюджували у Криму в лютому – березні 2014 року.

В той момент ми не розуміли, що почалася окупація, бо вона офіційно почалася 20 лютого, а ми вперше зрозуміли це 27 лютого, коли зайшли російські військові. До того, в нас була акція 23 лютого — до річниці смерті Номана Челебіджіхана, того ж дня був автопробіг, під час якого на нас напали тітушки. 24 лютого теж була акція — у цей день Верховна Рада АРК повинна була розглянути питання про незалежність.

Коли ми виходили на ці акції, ми не знали, що вони затягнуться надовго. Завдяки організації «Євромайдан Крим» змогли оперативної і мобільно організувати протестний рух. Кожен чітко розумів, за що він відповідає, з ким і де можна проводити заходи.

18 березня 2014 року я покинув Крим. Ми проводили акції щодня, і в один з днів на вулицях з'явилися листівки з нашими фото, текстом, що ми зрадники Криму і нас розшукує кримська «самооборона».

Ця «самооборона» була сформована з напівдобровольців, напівплачуваних маргіналів, які в певний момент стали «героями» вулиць.

Перед тим, 9 березня, викрали одного зі співорганізаторів руху «Євромайдан Крим» Андрія Щекуна та Анатолія Ковальського — їх, до речі, «самооборона» піймала, виїхали два ін-

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

ші співорганізатори Сергій Ковальський та Сергій Мокренюк. Я не виїжджав, бо лишилися люди, наші активісти, і було неправильно їх залишати. Тоді ще був Ернест Сулейманов, мій добрий знайомий, він допомагав організовувати заходи. Звісно, на той момент було вже важко організовувати, бо наші сили із силами ФСБ РФ були несумірні. Ба більше, в один момент вони могли призупинити нашу діяльність, і їм нічого за це не було б. Української влади в Криму не лишилося, лише військово-міліція була на стороні окупанта.

Я виїхав у Київ, через певний час виїхав до Азербайджану. Тепер знову живу в Києві.

Вірю в повернення Криму до складу України. Коли це станеться не можу сказати. В той період, коли я жив в Азербайджані, там є Карабаський конфлікт, одні кажуть, що ситуація схожа з Кримом, інші — що зовсім не схожа. Коли казали, що Крим повернеться через рік, я цьому не вірив, в Азербайджані вічно звучить одна і так ж фраза: ще трохи лишилося. І ще коли в нас не було вимушених переселенців, я знав, що вони будуть, бо точно так само було в Азербайджані. А згодом виникли проблеми з житлом. В Україні трохи інші реалії — в неї є Будапештський меморандум, є гарантії міжнародні, тому я сподіваюся, що в плані Криму буде більший тиск на окупанта і ми повернемося на нашу батьківщину.

Сергій Ковальський: Я дізнався, що на мене «полюють» і охорона вивезла мене з Криму

Співкоординатор руху «Євромайдан Крим». Співкоординатор та учасник кримських громадських акцій на підтримку євроінтеграції України та солідарності з протестувальниками у Києві взимку 2013 та 2014 років. Народився та до 2014 року жив у Криму. Юрист за фахом, підприємець. Рідні мови — українська та російська. У 30 років вимушений був покинути Крим через погрози з боку проросійських сил. Живе в Києві.

Фото з архіву Сергія Ковальського

Через свою активну та принципову проукраїнську позицію під час Євромайдану і окупації Криму я зазнав гоніння і змушений був з допомогою спеціально підготовлених людей покинути півострів і оселитись у місті Києві. Окрім мене, активне «полювання» велося на мого батька Анатолія Ковальського — його схопили та катували проросійські найманці 11 днів.

Ми з однодумцями були серед тих, хто в Криму організував та збирав людей на всі акції протесту проти агресії Росії, починаючи з 24 лютого 2013 року і аж до дня псевдореферендуму. Тому в ці дні ми брали активну участь у всіх мітингах, організовували розповсюдження листівок, проводили багато акцій — робили все можливе, щоб «розбудити» кримчан і зупинити окупацію.

Поява озброєних окупантів була дещо несподіваною, бо ми не очікували і, мабуть, недооцінювали як далеко здатний зайти ворог. У той час Янукович уже втік з країни і ми роз-

раховували на те, що росіяни будуть тиснути політично, економічно, інформаційно, використовувати «тітушок», але не регулярну армію РФ. Ми розуміли, що після такого кроку зупинити агресію північного сусіда громадською активною позицією неможливо.

Відчувався не так страх — це відчуття за часів Майдану трошки притупилося — гнітючою була тиша, що тривала близько трьох днів, починаючи з ранку 27 лютого, — вона створювала пересторогу. Було розуміння того, що ставки підняті до рівня антитерористичної операції, що може перерости у війну. Я особисто очікував, що силові структури здатні провести АТО, щоб зачистити два приміщення від терористів, які захопили державні установи в Криму. Ми побачили, що місцеві силові структури, які були розгублені, як і чинна влада Криму, почали переходити на бік ворога. Стало зрозуміло, що цей час був потрібен окупантові для того, щоб продемонструвати розгубленим кримчанам, що тепер є новий господар і українська влада не збирається їх захищати, а просто йде з Криму, тому служити треба новій владі.

Все це супроводжувалося дуже якісною пропагандою, захопленням кримських телеканалів і, по суті, ми відчули, що втрачаємо Крим. Моя особиста думка така: ці три дні лютого виявилися фатальними, бо влада перейшла до рук окупантів. Річ у тому, що ми не знаємо, чи це була помилка, чи недолугість, чи зрада, але після цих трьох днів стало зрозуміло, що Крим окупований і часу, щоб його відстояти лишається лічені хвилини.

Тому ми («Євромайдан Крим») вирішили і були перші та єдині після появи армії РФ на вулицях Сімферополя, які набралися сміливості й нехай не зупинили окупацію, але хоча б продемонстрували свою позицію і незгоду.

Через те, що на той час мітинги були дозволені, не лише російські ЗМІ, а й світові мали картинку кримчан, які хочуть до складу РФ. Тому ми кинули всі сили на інформаційний фронт, що, я вважаю, нашим активістам вдалося виграти. Хоча б не за серця кримчан, бо в нас не було можливості сперечатись із силою РФ у цьому плані, але світові медіа показали картинку всьому світові багатотисячних акцій, людей, які чинили спротив — виходили з українськими прапорами і демонстрували

свою позицію. Нам вдалося «розбудити» багатьох кримчан протистояти і внаслідок цього до нашого руху приєдналися дуже багато активних громадян, а кількість тих, хто був готовий захищати свою землю, збільшувалася в геометричній прогресії. Саме це і є доказ, що ніхто з них до Росії не хотів і що це була окупація, а не повернення або приєднання.

Ніхто не міг нас захистити, але кримчани виходили до 16 березня і боролися знову і знову, розуміючи, що можуть втратити здоров'я та життя. Я вважаю, що це були справжні патріоти і справжні герої, які не дуже голосно про це говорять, бо вважають свої дії боргом перед батьківщиною.

Постійно обговорювали ситуацію зі знайомими. Відчувалося, як змінювалися їхні думки від 27 лютого і до 16 березня. Пропаганда діяла, але Росію, як рідну державу, розглядала не надто велика кількість людей. Мої родичі займали схожу позицію з моєю, а меншість просто мовчала. Це питання не проукраїнське чи проросійське, скоріше воно цивілізаційне...

Наша спільна вина в тому, що ми недооцінювали ворога і не поважали себе, свою державу. Ціле покоління чиновників стали крадіями, які допомогли таким, як Янукович, зруйнувати нашу державу. Але винен не лише Янукович, він просто був такий, як усі, і мав більшу владу та апетити. Реально ми просто обкрадали себе, аж поки не відбулося те, що в таких ситуація стається, — красти нічого, все, що було 25 років тому, просто закінчилося. Ми заслуговуємо на те, що маємо, але ми спроможні змінитися та змінити хід історії України.

Окупації можна було запобігти: якщо б ми почали з цим боротися системно заздалегідь, або якщо б діяли спільно, не чекаючи вторгнення. Треба було спробувати донести кримчанам необхідність виходити на мітинги та захищати свою землю, а всіх вмовляли сидіти дома і не виходити. Лише такі дії могли вплинути на інформаційний складник, у цьому разі могла б початися війна в Криму і Донбасу не було, або Путін, не маючи жодного ґрунту, не пішов би вбивати громадян без зброї, бо це не виглядало б так, як він хотів.

У будь-якому разі боягузи та зрадники й досі виправдовують свою бездіяльність тим, що не можна було діяти. Бездіяльність у тому випадку дорівнювала зраді.

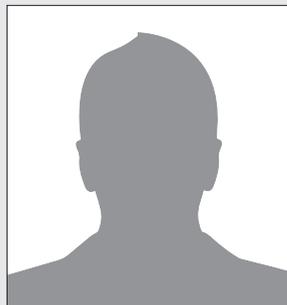
ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Крим я покинув 11 березня увечері. На той час мої однодумці, зокрема мій батько перебував у полоні, а жодна сила не готова була боротися. Українці в Криму залишилися на самоті. Мене попередили, що «полюють» на мене. І коли я про це дізнався, моя охорона, а вона була професійна й озброєна, налічувала 12 осіб, вивезла мене за межі Криму. Я досі пам'ятаю той захід сонця дорогою до адмінмежі з Херсонською областю і відчуття, що нічого не можеш вдіяти. Після 4 місяців боротьби за Україну було дуже боляче. Не хотілося нікого бачити, чути... Розпач...

Крим тепер не відвіую, бо там порушені проти мене кілька кримінальних справ. Впевнений, що настане день, коли я знову побачу схід сонця на своїй батьківщині. Думаю, що це відбудеться тоді, коли впаде кремлівська гебешна система. Це питання часу, найпевніше, в найближчі 10 років ми побачимо це дійство на власні очі, як і схід та захід кримського теплого сонечка!

Особа свідка прихована з міркувань безпеки: Кримські депутати підігравали Кремлеві, будши переконаними, що самостійно ухвалюють історичні рішення

Народився та жив у Сімферополі до 2014 року, займався науковою діяльністю. Рідна мова — російська.

26 лютого я поїхав у центр Сімферополя на роботу. Йдучи повз кримський парламент, побачив натовп людей. Одні кричали «Україна!», інші — «Росія!». Хвилин двадцять я спостерігав за цим, а потім пішов на роботу і продовжив стежити за перебігом подій по телевізору. Тоді трансляцію мітингу вів телеканал АТР. Я не надавав великого значення цьому мітингові, але побоювався, що можуть бути зіткнення і конфлікти на міжнаціональному підґрунті.

Найцікавіше, що зіткнення там почалися відразу після того, як близько 14–15 години приїхала перша група підтримки з Севастополя. Ця група людей висадилася з автобусів біля Ради міністрів Криму, перейшла площу Леніна і пішла вулицею Горького до парламенту Криму. Їх було близько 400, як я зміг побачити з вікон нашого тодішнього офісу. За десять хвилин після цього розпочалися сутички. Тобто перші провокації вчинили саме люди з цієї чисельної групи.

Хочу окремо сказати про появу в натовпі червоно-чорного прапора, про який багато говорять російські пропагандисти, звинувачуючи у провокаціях «Правий сектор». Я знайомий

з людиною, що тримала цей прапор. Він ніякий не екстреміст, як його намагаються подати російські ЗМІ. Це адекватна, освічена людина, кандидат наук, який багато років працював у кримському виші. Він прийшов з цим прапором для того, щоб заявити, що в Криму є підтримка Майдану і тих сил, які здобули перевагу в Києві у лютому 2014 року. Так була заявлена позиція людей, які в Криму є і тепер. Варто згадати, що 2012 року один відсоток кримчан віддали голоси за партію «Свобода».

Мітинг під стінами кримського парламенту закінчився і наче нічого не відбувалося.

Наступного ранку, 27 лютого, мені не потрібно було йти на роботу і я не поспішав. Було близько 8 години, я сів працювати вдома. Але до кімнати зайшов батько та сказав, що зателефонував директорка з маминої роботи — центр міста перекритий. Зазирнув в інтернет і побачив повідомлення про захоплення адміністративних будівель у Сімферополі. Хто і навіщо їх захопив, було важко зрозуміти. Бо вивішені російські триколори насправді ні про що тоді не говорили. Це міг бути відтяжний маневр.

У першу добу захоплення Криму я не був впевнений, що це саме російські війська.

Більш-менш усе стало прояснюватися, коли був відправлений у відставку кримський уряд Анатолія Могильова⁴. Тоді стало зрозуміло, що кримські чиновники затіяли свою гру, щоб шантажувати офіційний Київ.

За моєю інформацією, за кілька днів до захоплення Криму, 24 лютого, у кримському парламенті відбулася зустріч за участю тоді ще прем'єра Криму Анатолія Могильова, спікера Володимира Константинова, першого віце-спікера Сергія Цекова⁵ та постійного представника Президента України у Криму

4 Анатолій Могильов — останній легітимний прем'єр Криму. Разом зі своїм урядом відправлений у відставку 27 лютого 2014 року. Депутати кримського парламенту ухвалювали це рішення за зачиненими дверми — на засідання не пустили журналістів. Натомість у будівлі парламенту Криму на той момент уже були присутні озброєні російські військові. Після відставки Могильов, за його словами, виїхав з Криму.

5 Сергій Цеков — один з лідерів проросійського руху в Криму. Колишній спікер та депутат кримського парламенту. 2014 року обіймав посаду першого віце-спікера ВР АРК. Після російської анексії Криму став представником Криму в Раді Федерації Федеральних зборів Росії.

Віктора Плакіди⁶. Тоді Константинов недвозначно сказав, що він знає настрої депутатського корпусу і що, найпевніше, на голосування буде винесене питання про відставку Могильова. Бо Могильов на той момент зайняв позицію, що він не збирається бігти з Криму і готовий до легітимного передання влади тому, кого призначить Київ. Ніяких рішень на цій зустрічі не ухвалювалося, усі почули одне одного і розійшлися.

Навколо відставки Могильова взагалі склалася цікава ситуація. Депутати кримського парламенту намагалися позбутися так званого «донецько-макіївського ярма», у якому їм довелося жити кілька років. Деякі депутати між собою обговорювали, що їм набридло бути «вічно другими» і чи не вперше за цей час їм випала можливість по-справжньому вплинути на ситуацію. Вони бачили у відставці Могильова повернення собі права голосу. І саме тому багато з них щиро підтримували це рішення. І це ніяк не пов'язано з несприйняттям Майдану, це своя «кримська тема». Точніше Майдан відігравав роль необхідного гла для дій кримської Ради.

Мені відомо, що Анатолій Могильов намагався втриматися на своїй посаді й повернути ситуацію на свою користь. Для цього йому потрібен був час, щоб домовитися про створення «своєї» більшості в кримському парламенті. Але часу йому не вистачило.

Один з колишніх депутатів кримського парламенту від Партії регіонів розповідав мені, що 27 лютого збирався їхати до кримського парламенту на сесію, але на порозі дому його зупинив телефонний дзвінок. Телефонував, за його словами, Могильов з проханням не брати участі в сесії. З таким же проханням цьому депутатові зателефонували також Олена Нетецька⁷ та Ольга Удовіна⁸. І він не поїхав.

6 Віктор Плакіда – колишній прем'єр Криму, экс-міністр палива та енергетики Криму та экс-постпред президента Віктора Януковича в Криму. Після російської анексії Криму 3,5 року очолював державне підприємство «Крименерго». У жовтні 2017 року був звільнений.

7 Олена Нетецька – экс народний депутат України від Партії регіонів.

8 Ольга Удовіна – экс-віце-прем'єр уряду Анатолія Могильова, керувала управлінням кадрової політики та держслужби

На це перше засідання кримського парламенту 27 лютого, де були присутні озброєні люди, не пустили журналістів. Але, скільки мені відомо, єдності серед депутатів щодо призначення новим прем'єром Сергія Аксьонова не було. Як потім мені переповідали очевидці, тоді депутат Лентун Безазієв⁹ висунув на цю посаду Рустама Темиргалієва¹⁰, депутат Олександр Мельник¹¹ запропонував Віктора Плакіду, а кандидатуру Сергія Аксьонова висунув Сергій Цеков. Важливо розуміти — на той момент взагалі мови про Росію та зміну статусу Криму ще не велося.

Мені переповідали слова Олександра Мельника, який щосили намагався «продавити» свою кандидатуру: «У нашій групі є 25 голосів. Ми висуваємо свого кандидата у прем'єри Криму — Віктора Плакіду. Якщо ви не врахуєте нашу думку, ми встаємо й ідемо». Цю групу з 25 депутатів, про яку йшлося, склали депутати з фракції Партії регіонів.

9 Лентун Безазієв — колишній депутат кримського парламенту від Партії регіонів. Екс-віце-прем'єр Криму, колишній голова Ради представників кримськотатарського народу при президентові Вікторі Януковичі. Після російської анексії Криму став депутатом підконтрольного Росії кримського парламенту від російської партії влади «Єдина Росія».

10 Рустам Темиргалієв — колишній депутат та член президії ВР АРК, представляв Партію регіонів. Докторант Національної академії державного управління при Президентові України. Колишній керівник кримського виборчого блоку «Острів Крим» українського політика Інни Богословської. Після російської анексії Криму був призначений першим віце-прем'єром у підконтрольному Росії уряді Сергія Аксьонова. Але вже у вересні 2014 року звільнений і переведений на посаду постійного представника Татарстану в Узбекистані. Вже за півроку звільнений і з цієї посади. Після цього повернувся в бізнес, періодично з'являється в різних регіонах Росії та Китаю.

11 Олександр Мельник — колишній депутат кримського парламенту кількох скликань. Представляв Партію регіонів, хоча партійного квитка не мав. Мельника в Криму називали «сірим кардиналом», який багато років мав великий вплив на політичні процеси в регіоні. Колишній керівник кримського ГУ МВС Геннадій Москаль неодноразово заявляв, що ім'я Мельника пов'язане з кримінальною групою «Сейлем», яка існувала на півострові у 90-х роках. І саме цим пояснював його великий вплив на ситуацію в Криму. Проте сам Мельник це спростовував. 2010 року в Криму почав формуватися режим донецько-макіївської команди спочатку нині вже покійного Василя Джарти, а потім Анатолія Могильова і вплив Олександра Мельника був зведений нанівець.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Після цього Константинов оголосив перерву в засіданні й «регіонали» відправилися на засідання фракції. Цікаво, що на тому засіданні також були присутні три депутати від «Руської єдності» Аксьонова. Тоді навіть не всі розуміли, чому це засідання проводиться спільно з ними. На ньому Сергій Цеков звернувся до депутатів зі словами: «Я всіх дуже прошу підтримати кандидатуру Сергія Аксьонова, яку я вношу. Ця кандидатура узгоджена з Володимиром Володимировичем Путіним. Прошу це врахувати». І тоді депутати відверто здивувалися цій фразі, бо не розуміли, до чого тут Путін? Та й формально узгодження кандидатури мало б відбуватися з Януковичем за процедурою.

Коли прем'єром Криму все ж таки обрали Сергія Аксьонова, депутат Мельник, як мені розповідали очевидці, кричав у сесійній залі Константинову: «Ви — мерзотник і негідник!». Це — наслідок прямого давнього конфлікту Мельника та Аксьонова ще з 90-х.

Чому кандидатуру Аксьонова затвердили, сказати складно. Або прізвище Путіна так подіяло на депутатів, або з ними до того провели якусь роботу чи щось пообіцяли. Але очевидно, що на той момент в них не було розуміння, що насправді Кремль намагається контролювати ситуацію у Криму і вони наосліп підігравали цьому, буди переконаними, що самостійно ухвалюють історичні рішення.

А потім кримські чиновники вже почали відверто підігравати новому режимові. Під час організації «референдуму» про статус Криму я не знаю жодного керівника регіону, що не намагався б вислужитися перед новою владою. Винятком стали тільки голова Бахчисарайської райдержадміністрації Ільмі Умеров та міський голова Білогірська Альберт Кангієв. Ще, по суті, самоусунувся від організації цього процесу голова Євпаторії Андрій Даниленко. Він не вів агітації за «референдум», хоча кілька місяців після анексії ще керував містом.

Анексія Криму стала для багатьох з кримської верхівки випробуванням матеріальними благами та мідними трубами. Але врешті мало хто з депутатів та чиновників, які підтримали Росію, після анексії Криму стали заможнішими, окрім Аксьонова, Константинова та їхнього найближчого оточення. Немає більше кого й назвати. Дехто навіть втратив і гроші, і владу. Це має бути наукою для них та наступників.

Олена Доля: Знайомі бачили російських військових на БТРі, які їхали до магазину і купували горілку

Фото з архіву Олени Долі

Кримська пенсіонерка, донька зв'язкової УПА «Берези». У Криму проживала з 2002 року. За фахом — швачка-закрійниця. У 65 років вимушена була покинути Крим через російську анексію. Переїхала до Кропивницького.

З лютого 2014 року моє життя змінилося не на краще. Моральна тяжба після окупації, недостатньо контактів з патріотичними людьми, з якими постійно спілкувалася в Криму.

Зі сльозами на очах згадую, як проводилися служби в українських церквах Київського патріархату — село Кумове, Острозьке, Октябрське, місто Сімферополь (Сімферопольська і Кримська єпархія), селище Перевальне, місто Саки. Єпархію очолював Владика Климент.

Настоятелем перерахованих церков був отець Ярослав Гонтар. Збудувати свою церкву-колиску в Євпаторії було безмежно радісно. Кожен прихильник української церкви брав участь у будівництві. Я фізично була неспроможна будувати, але готувала підкріплення (їжу) для всіх, хто брав у цьому участь.

Третього грудня 2013 року українська громада (і я зокрема) поїхала на Майдан до Києва і в цю ніч нам підпалили церкву — спалили баню, облили горючою рідиною церкву. Але Бог не допустив, щоб вона повністю згоріла. Я повернулася назад 5 груд-

ня вранці й була дуже шокована цією подією. Здавалося, що відірвали серце, бо великий гріх піднімати руку на святиню. Місцеві поліціанти такі були «спритні», що й досі, напевно, шукають тих, хто вчинив підпал.

Пережито багато морального гніту, але баню ми поставили нову на церкву, кошти на яку збирали навіть під час Революції Гідності в Києві. Пригадується чомусь такий момент: коли ми поставили нову баню на церкву, освячували її, мешканці навколишніх будинків, які спостерігали за діями, почали аплодувати, раділи, сміялися, виглядали у вікна разом з дітьми і просили їх окропити святою водою. А потім — окупація...

26–27 лютого 2014 року я спостерігала за подіями, дивлячись телевізор. Відчувала біль, смуток і страх, щоб не пролилася кров. Сльози проливалися цілодобово. Боялася, що ми можемо втратити частину свого українського серця — наш Крим.

Згодом виходила на протести. Брала участь у мітингу в Сімферополі, який організував рух «Євромайдан Крим», Андрій Щекун та його посестри і побратими. У місті Євпаторії також відбувалися схожі мітинги, я особисто писала плакати «Геть брудні руки від Криму!», «На колінах тільки перед Богом», які ФСБшники особливо активно фотографували. На всі заходи ми сходилися до пам'ятника Тарасові Шевченку в Євпаторії... Бідний Тарас, усе терпів нас, і в радощах, і в горі...

До речі, в кінці травня 2015 року колишні кримські сусіди повідомили мене, що приходили під під'їзд «мужні» бритоголові хлопаки і запитували конкретно за прізвищем: «Де живе Доля, де перебуває?» Сусіди відповіли, що я виїхала і сюди не повернуся. Я ж з Криму не виписалася, щоб не знали, що я виїжджаю. А тепер подумайте, чому вони могли мене шукати.

В колі своїх однодумців обговорювали питання окупації і думки про подальше життя. Більшість населення була зомбована, вони казали: «Єлена Міхална, а где ви віделі ваєнних?», в той час коли російські військові ходили з автоматами вулицями Євпаторії. Бачила їх на власні очі. По Євпаторії масово на вулицях були розвішані триколори... Пам'ятаю, що бачила портрет Путіна у кав'ярні однієї з відомих українських мереж, що на розі проспекту Леніна і вулиці Фрунзе... В Євпаторії, з бо-

ку Сак, мої знайомі бачили російських військових на БТРі, які їхали до магазину і купували горілку.

Родини близької в мене там не було. Але були близькі люди, майже родина. Перед від'їздом, коли вже я продала власну квартиру і збиралася від'їжджати, пішла попрощатися і подякувати за дружбу. Під час розмови про окупацію Криму згадала про те, що коли перетинала адмінмежу, то вперше там побачила на блокпостах бородатих чеченців у масках і без них. В одного з них на плечах з одного боку був автомат, з другого — гранатомет. Одяг на них був такий: галіфе з нашивками, папахи і в кросівках. «Казакі». Грубо поводитися з людьми, перевіряючи машини. Розповіла про це кримським сусідам і вони у захваті проголошували: «От маладци, ніхто в Крим не ввійде». Після такого «прощання» я вийшла шокована з їхнього будинку та ледь потрапила на свій автобус, щоб доїхати додому, бо дуже боліла душа.

Мої телефони прослуховували — чулися незрозумілі звуки, він міг сам відімкнутися. Рідні, які жили на материк почали турбуватися за мене та вимагати переїзду. Вони казали: ти нам дорожча за все. Тоді вперше з'явилася думка про виїзд з Криму.

Я вирішила продати свою квартиру. Дуже швидко знайшлися люди, які охоче її придбали. Після отримання авансу я гроші перевозила до родини на материк на собі (передягнувшись у траур). В автобусі жінка, що сиділа поряд, поспівчувала моему «горю» і дивлячись у вікно (коли ми перетинали адмінмежу) заявила: «Еті фашісти (українці) спрятали танкі под земльой». Я цілу дорогу плакала, а коли побачила наш рідний український прапор (після перетину адмінмежі) сльози полилися ще дужче. Радісне хвилювання переповнювало, але, перевівши погляд на українських військових, побачила, що вони стоять у резинових чоботах, під колір форми (зеленкуваті), і дуже стало болісно...

Нині я проживаю в місті Кропивницькому, бо тут живуть мої діти. Нове життя було дуже важко розпочинати. Морально, фізично, матеріально. Було скорботно розлучатися в Криму з українським осередком, друзями, колегами. Я ж не могла всього перевезти з Криму, а в проданій квартирі багато чого лишилося. На новому місці доводилося купувати все — меблі,

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

холодильник, пральну машинку... Через вимушений переїзд сталася велика втрата здоров'я, тому на аптеку йде завелика частина пенсії.

Ходжу до церкви, молюся за мир у нашій державі і повернення наших територій. Крим тепер не відвідую. Для мене фінансово це абсолютно неможливо. І є побоювання, що я можу бути в списках ФСБ.

Планую повернутися після деокупації. Бо там могила моєї мами, яку я тепер не можу відвідати. Дуже вдячна своїм українцям, що залишилися там і доглядають могилку моєї мами. Мама прожила нелегке життя, в юні роки вона боролася за волю України. Вона була зв'язковою УПА, псевдо «Береза». Друзі радо йшли до нас, казали: «На зустріч до Оленки під Березою».

Вірю, сподіваюся, очікую повернення Криму. Але треба нашій владі мудрі кардинальні рішення ухвалювати. Не можна залишати народне надбання «чортам нетруженим». Не дочекаються, тому що «Слава Україні і Героям її слава!».

Галина Балабан: Мені казали: Ти молода, гаряча, піди помітингуй за нас

Фото з архіву Галини Балабан

Кримська активістка. У 27 років підтримала мирний громадський рух опору російській агресії на півострові. Співзасновниця Українського культурного центру, що був створений у Сімферополі після російської анексії Криму. За це неодноразово її викликала на допити ФСБ.

Народилась у Тернопільській області, переїхала жити до Криму після заміжжя. Вчителька за фахом. Рідна мова — українська.

З лютого 2014 року моє життя кардинально змінилося. Про події під Верховною Радою Криму 26 лютого 2014 року дізналася близько 17.00 з інтернету. Телевізора не маю і не дивлюсь уже понад 8 років. Наступного дня дома не всиділа — пішла гуляти Сімферополем. На ліву руку зав'язала парами метрові стрічки сині та жовті, червоні та чорні.

Ходила, дивилася, слухала, жахалася. Зрозуміла, що потрібно шукати одностумців. Коли виходила з дому, я не знала чи повернуся. Заради безпеки рідних не носила з собою ключів від квартири, лише від під'їзду. Кожен день був як останній. По боювалася міліції, кримського «Беркуту». Реальну небезпеку становила «кримська самооборона» — на той момент в її лавах було повно алкоголіків, наркоманів і різних відморозків (цей контингент перекочував з вулиць міста в самооборону). Пізніше її склад почистили.

Про що я тоді думала? Що такого просто не може бути в XXI столітті! Це порушення міжнародних договорів, що мо-

же призвести до збройного конфлікту, а в Європі війна нікому не потрібна.

Я брала участь у проукраїнських мітингах, у всіх яких тільки могла. Знайомі підтримували мене, не всі, та все ж... Чоловік і свекруха мені казали: «Ти молода, гаряча, піди помітингуй за нас усіх».

Після окупації стало складно їздити в гості, просто спілкуватися — зв'язок тепер тільки через інтернет. Родина, що проживає в РФ вітала, обнадіювала: «Сейчас все деньгі в Крим пойдут, порядок наведут». Досі не розуміє, чим ми, кримчани, не задоволені. Тому тепер ми політику не обговорюємо. Кримські родичі... кожен при своїй думці ... не обговорюємо цю ситуацію.

В окупації винні багато сторін. Українська влада винна — бо становище в Криму та східних областях України не було секретом, потихеньку ситуацію треба і можна було міняти. Крим потрібно було зробити областю. Кримські держслужбовці розповідали, що всі законопроекти в Криму впроваджуються пізніше десь на місяців вісім, ніж в інших українських областях.

Плюс, Верховна Рада АРК на той момент була ще однією бандою грабіжників з недоторканністю. Українська влада вагалася, в той час коли потрібно було діяти. Певно, то був шок. Такого вчинку від РФ не чекали, мабуть.

Російська влада винна — бо вдарила в спину у важкий момент для України. Міф про братній народ полетів псу під хвіст.

Кримська влада винна — вона вибирала, де краще їй жити-меться.

Самі кримчани винні, бо чимала маса завжди була пасивна, цікавилася лише власними проблемами. Не були згуртовані. Можливо, ми реально мало що могли змінити, та ми не здавалися. Наших мітингів не бачили на материковій частині України. Ми не донесли до Києва і світу, що проти референдуму. Страх заволодів багатьма серцями.

На мою думку, запобігти анексії можна було. 27 лютого 2014 року невідомі люди зі зброєю були просто організованою злочинною групою, щоправда, добре озброєною. Міліція впоратись з нею не змогла, чи не захотіла. Можна було залучити для цього армію. Офіційно це були не російські військові. Така операція мала б успіх, а від учасників захоплення РФ «від-

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

хрестилася» б. Можливо, на цьому все не закінчилося б... хто знає. Та Крим кинула влада й усіх нас теж.

Нині я живу в Криму, мені довелося відмовитись від використання української мови всюди, крім дому. Поза його межами українською спілкуюся лише з рідними та однодумцями. З чиновниками не спілкуюся, а серед громадян бувало всяке: і погрози, і лайка, на щастя, без особливих конфліктів. Затримували нас, активістів Українського культурного центру, за покладання квітів до пам'ятника гетьману Б. Хмельницькому в Сімферополі 14 жовтня 2015 року. Виникають проблеми при перетині адміністративного кордону з Херсонською областю. Проте з 2017 року знову почала використовувати українську мову на вулицях і в транспорті.

Звісно, що побоююсь війни, репресій, та найбільше боюся, що Крим зроблять розмінною монетою і відмовляться від деокупації.

Але я вірю, що Крим повернеться в Україну. Хочу, щоб це відбулось якнайшвидше, в межах найближчих двох років. Можливо, це буде процес тривалий. Правда, це створить додаткові проблеми: вже тепер діти ходять у школи та вищі навчальні заклади, де їм «промивають» мізки і калічать психіку брехнею про «вазвращеніє в радную гавань» і т. д. Допускаю можливість збройного конфлікту і повномасштабних військових дій на території Криму.

Маю надію, що все вирішиться на дипломатичному рівні та під тиском світової спільноти.

Проте.... Надійся на краще, готуйся до найгіршого.

Сергій Громенко: Російські солдати лякали значно менше, ніж кримські «тітушки»

Кримський науковець, кандидат історичних наук, журналіст. До березня 2014 року жив у Сімферополі. У 29 років вимушений був покинути Крим через російську анексію. Виїхав з родиною до Києва.

Фото з архіву Сергія Громенка

Із самого ранку 26 лютого 2014 року я був у сімферопольській поліклініці — по інший бік від центру міста. Повертаючись додому, я проїжджав повз площу Советську. Там до маршрутки буквально влетіла якась жінка, що з ледь не божевільним виразом обличчя почала кричати, що під Верховною Радою Криму збираються кримські татари, які, з її слів, будують там барикади і готують побоїще. Ця жінка також закликала всіх у маршрутці підвестися і йти «захищати наших». Хто такі «наші», вона не уточнювала. Треба було бачити реакцію пасажирів — жоден не підвівся і взагалі ніяк не відреагував на її слова. І тоді вона почала кричати ще голосніше: «Ви що, не чоловіки?! Ви що, не руськіє?! Чому ви не виходите наших підтримати?». Тоді я вирішив вийти, щоб зрозуміти, що взагалі відбувається.

Маршрутка зупинилася на площі Леніна, і я пішов у бік Верховної Ради Криму. Дорогою мені трапився невідомий хлопець років двадцяти, який запитав мене, котра година. І це привер-

нуло мою увагу, бо в тому місці, де ми зустрілися, не запитують про час — усі місцеві знають, що треба просто підняти голову і побачити великий годинник на офісному центрі. Це так абсурдно, як запитувати «котра година» на вокзалі.

Також я помітив, що цей хлопець говорить якоюсь специфічною російською мовою, що помітно відрізняється від вимови кримчан. Я назвав йому час, а після цього він спитав мене, де міститься Верховна Рада Криму. І в цей момент я вже остаточно переконався, що він не місцевий. Вже потім я дізнався, що саме в цей час до стін кримського парламенту почали прибувати перші севастопольці на підтримку «Русского єдінства».

Але далі, йдучи в бік парламенту, я звернув до найближчого дворику, де містився магазин зі зброєю. Я підійшов туди і побачив, що всередині перебувають кілька людей, але нікого до приміщення не впускають, закривши решітку на вхідних дверях. І в цей момент я почув, що один з цих чоловіків, розмовляючи мобільним телефоном, розповідав комусь про мітинги під кримським парламентом та мішки з піском, якими він хоче забарикадувати вхід до цього зброярського магазину. Після цього я рушив до парламенту.

Підійшовши туди, я вже побачив, хто «наші», а хто «не наші». Проросійських сил на той момент — а це було вже близько опівдня — під кримським парламентом було замало для того, щоб вони мали змогу щось вирішувати. Кримськотатарських та українських прапорів було в натовпі значно більше. Залишившись на деякий час під будівлею, я спостерігав штовханину при вході до Ради, і сам трохи помітингував. Пізніше, прикинувши на око сили, я подумав, що цього дня моя допомога більше не знадобиться, і пішов додому.

І лише ввечері я дізнався і про сутички, і про жертв цього мітингу. А наступного дня ми всі прокинулися під російськими прапорами на захоплених адмінбудівлях. Я спочатку подумав, що це справа рук козаків та «самооборони» Аксьонова, яка на той момент уже активно формувалася. Потім була версія, що це бунтівний «Беркут», який повернувся до Криму з Євромайдану, і який на той момент уже розформовували в Києві.

Але перший тривожний дзвінок для мене пролунав тоді, коли до захопленої будівлі парламенту Криму стали запускати

депутатів, які проголосували за відставку уряду Анатолія Могильова. Я зрозумів, що якщо вже в загарбників є «ручний» парламент, то надалі слід чекати чого завгодно.

Другий дзвіночок для мене пролунав наступного дня, коли так звані «зелені чоловічки», які на той момент ще приховували своє російське походження, захопили аеропорт Сімферополя. Тоді вже остаточно стало зрозуміло, що це ніякий не бунтівний «Беркут», а російські солдати. Так стали справджуватися найстрашніші прогнози про російське захоплення Криму, які задовго до цього з'являлися у ЗМІ.

І після цього другого дзвіночка простір для ухвалення рішень стосовно подальшого життя помітно звужився. Тобто жити, як раніше, було вже неможливо. Але для мене було відразу зрозуміло, що на Крим чекає доля «сірої зони».

Від самого 27 лютого ми намагалися не виходити з дому без особливої потреби і повертатися до сутінків, щоб не потрапити до рук «самооборони». Російські солдати особисто мене лякали значно менше, ніж кримські «тітушки», з яких складалися загони Аксьонова. Я вважав, що солдати мають бути максимально лояльними до цивільного населення, щоб не компрометувати в їхніх очах Росію. Натомість сп'янілі від неочікуваної влади місцеві «самооборонці» становили реальну загрозу, адже спитати за їхні дії було ні з кого. Пізніші події підтвердили мої побоювання — маю на увазі викрадення та вбивство Решата Аметова.

Третій дзвіночок для мене пролунав 6 березня 2014 року, коли вже був призначений так званий «референдум» і там з'явився пункт щодо «приєднання до Росії». Стало зрозуміло, що на всі інші варіанти вже можна не розраховувати. Тоді ж я усвідомив, що робити в Криму мені більше нічого.

Того ж тижня ми з рідними зібралися разом, я розповів своє бачення ситуації, ми обговорили це й ухвалили рішення, що я разом з вагітною тоді дружиною виїдемо з Криму, поки це ще можливо. Їхати ми планували до «референдуму», який спочатку був призначений на травень 2014 року. Але потім його двічі переносили і це прискорило наш від'їзд. Я побоювався, що після голосування, результати якого мені було неважко передбачити, залізничне сполучення перерветься, і ми опинимося заручниками на півострові.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Пам'ятаю, як виносив наші численні валізи з квартири, й у цей момент нас побачила проросійська сусідка дружини. Вона почала активно розпитувати, куди ми збираємося з такою кількістю речей. Я тоді збрехав, що ми перед пологами їдемо за путівкою до санаторію. Бо вже тоді зрозумів, що від людей, які підтримують «Кримнаш», можна чекати чого завгодно. У людей була антиукраїнська істерія, вони були такі накручені страхом перед «бандерівцями», що зізнаватися, що ти підтримуєш Україну, означало створити проблеми собі та своїм близьким. Сусідка тоді широко здивувалася, що ми вважаємо найголовнішим готуватися до пологів, а не йти на «референдум».

Ми виїхали з Криму 14 березня 2014 року. Щоб сісти на потяг, ми під'їхали до залізничного вокзалу Сімферополя не з центрального входу, а з найвіддаленішого кута біля «хвоста» потяга. Так нам вдалося уникнути бандитських обшуків, які влаштовувала людям на вокзалі «кримська самооборона» — бо вона концентрувалася, зокрема, в центральній частині вокзалу.

З моменту захоплення Криму я боявся тільки того, що буде неможливо покинути цю територію. Я також не хотів, щоб моя дитина народжувалася на окупованій території. Я боявся за свою родину, як будь-який інший чоловік.

У подальшому я багато разів переконувався в правильності рішення про переїзд з Криму. Мій син народився у Хмельницькому, де ми перший час жили у моєї бабусі. Згодом я знайшов роботу і постійне місце проживання в Києві.

До Криму я навряд чи повернуся. Не дуже хочеться бачити тих, хто активно радів приходу російських солдат. Навіть до рідної школи тепер не прийдеш, бо і там колабораціоністи, які вчать дітей прославляти Росію. Мені з усіма цими людьми немає про що говорити.

Олена Дуброва: У ліфті було оголошення з проханням повідомляти ФСБ про проукраїнських активістів

Кримська активістка руху мирного спротиву російській анексії Криму. Народилася та жила на півострові. Рідна мова — російська. Після російської анексії Криму 2014 року вимушена була переїхати до Львова.

Фото з архіву Олени Дубрової

У лютому — березні 2014 року сталося все, що, як я вважала, статися не могло. Мені й досі важко повірити, що вже роки минули з того часу, як Крим став «гарячою точкою» на мапі планети. Все, про що я знала тільки з фільмів та книжок, за кілька днів стало реальністю в моєму місті.

Я дуже добре пам'ятаю той момент, коли усвідомила, як усе погано: їхала автобусом через міст і трактор, розмальований в камуфляж, копав яму біля основної опори, а невідомі люди в камуфляжі туди щось закладали, і це серед дня на очах всіх, хто проїжджав! У такі речі просто не віриться: люди з автоматами захопили твоє місто, дорогами пересувається військова техніка, сирени, літаки, гелікоптери, маса протилежної інформації в новинах, захоплені військові частини, перекрите місто, люди в камуфляжі обшукують машини прямо посеред центру, перевірки документів, кожен день новини про затриманих і зниклих людей, загальне відчуття страху і хаосу.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Уже з березня ми відчули, що таке жити в час репресій, коли кожного дня ти не знаєш, чи повернешся додому, а потім боїшся лягати спати, думаючи, що вночі по тебе можуть прийти. На початку березня мені довелося змінити орендовану квартиру, тому що господиня натякала, що здасть мене, бо вона знала про мою проукраїнську позицію. За 40 хвилин я зібрала речі й поїхала до друзів. Тоді ще не знала, що мені багато разів доведеться так збирати речі і їхати. Нову адресу знали три людини. У ліфті будинку було приклеєне оголошення з проханням повідомляти ФСБ про проукраїнських активістів, я бачила його щоранку, коли йшла на роботу, і щовечора, коли поверталась.

За півроку ще багато всього трапилося. З кожним днем я бачила, як мій Сімферополь змінюється, як з кожною знятою українською вивіскою ми втрачаємо частинку свободи, як кордони, металошукачі та перевірки документів на вулиці стають буденністю. Як люди перестають дивитися одне одному в очі, як важливі розмови знову ведуться пошепки на кухні, щоб ніхто не почув.

26–27 лютого 2014 року я пам'ятаю загальне відчуття страху і нерозуміння, а звуки сирен, що тоді лунали цілими днями, я й досі не можу чути. Всі ці події ніяк не вписувались у моє розуміння того, що може відбуватися в Європі двадцять першого сторіччя. Я не могла повірити, що все це відбувається в реальності, що Росія напала на Україну, що моє місто контролюють невідомі люди в масках з автоматами.

Такого страху, як у ті дні, я не відчувала більше ніколи в житті. Відчуття того, що ти ніяк не можеш вплинути на ситуацію, не знаєш, що відбудеться за 5 хвилин і чи повернешся ти сьогодні додому.

На початку березня я йшла через парк і над містом дуже низько пролітали військові літаки, і всі, хто був в парку, завмерли і не поворухнулись доти, поки вони не зникли з поля зору, бо ніхто не знав, що збирається робити окупаційна влада, і були всі підстави очікувати найгіршого.

Також був інший страх. Одного разу я їхала в автобусі й маленька дівчинка років шести запитувала в мами щось про український прапор, і мама змусила її замовкнути, бо навіть розмовляти про українську символіку стало небезпечно. Це було

так дико і незвично для мене. Цю атмосферу тотального страху підтримувала і досі підтримує окупаційна влада.

Я виросла в країні, де завжди можна було висловлювати свої думки, де право на свободу слова і свободу мірних зібрань, було невіднятним, а потім це право в нас забрали просто за кілька днів.

Деякі люди, з якими я була в гарних відносинах багато років, дивували мене своєю позицією, і я ніколи не могла подумати, що наша дружба закінчиться з політичних мотивів. З більшістю цих людей я не спілкуюся з лютого 2014. Але були і протилежні випадки, коли ми об'єднувались з людьми, з якими до того не мали нічого спільного, але тоді воно в нас з'явилося — намагання захистити український Крим. І навіть після окупації було багато людей, які носили українську символіку, і можна було просто усміхнутись незнайомій людині в автобусі, і вона, побачивши і в тебе жовто-блакитну стрічку, усміхалась у відповідь. Такі моменти дуже допомагали в той час.

На щастя, конфлікт майже не відбився на стосунках з родичами, можливо, ми навіть стали ближчими, але родичі залишились у Криму і тепер нас розділяє 1000 км і тільки маємо рідкі зустрічі у Львові раз на кілька місяців.

Коли окупація вже почалась, я не думаю, що її можна було зупинити. Могли початися воєнні дії, до яких російська армія була готова, а українська, на той час, ні. Це не допомогло б звільнити Крим, але призвело б до сотень жертв. Прості мешканці Криму зробили все, що могли, але цивільні люди з великими руками мають небагато шансів у боротьбі з озброєним російським спецназом.

Я виїхала з Криму у вересні 2014 року. До літа я мала надію, що можна буде ще щось зробити, і такі люди, як я, будуть потрібні в Криму, але з часом стало зрозуміло, що на низинному рівні вже нічого не вдасться вдіяти. Кожен крок активістів у Криму був під наглядом силових структур, і одне необережне слово могло привести прямо до етапу в Сибір, а такий результат навряд чи допоміг би деокупації Криму, тому я вирішила виїхати. Це було непросто і водночас зважене рішення, я дуже люблю Крим, але життя там для мене стало просто неможли-

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

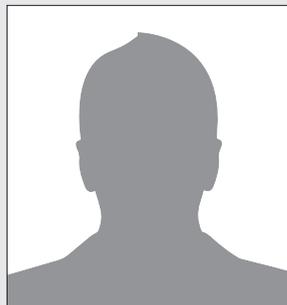
вим, тому влітку я відвідала свої улюблені місця в Криму, попрощалася з ними, збирала речі і поїхала.

Після переїзду я відвідувала Крим кілька разів. З кожним роком напруга там наростає і відвідування рідних стає все ризикованішим.

Обов'язково повернусь у Крим після деокупації. Львів став для мене другим домом і йому дуже вдячна за це, але я люблю Крим, хочу там жити і розвивати його. Я люблю гори, сонце і море, заходи і світанки над степом, поля соняшника і лаванди, виноградники і персикові сади, солоні озера, запах степового полину — все це рідне для мене. Побоююсь, що Росія зробить з Криму військовий полігон і знищить усе, що ми так любимо. І дуже боюся за людей, які змушені там залишатись. У них були різні на те причини, але я розумію як їм тепер важко і співчуваю. Вважаю, що за декілька років економічна криза в Росії призведе до необхідності повернення Криму.

Оксана (прізвище приховано з міркувань безпеки): «Самооборонівці» казали: «Якщо ви не зникнете, ми прийдемо до вас додому»

Кримська підприємця, активістка громадського руху мирного спротиву російській анексії Криму. Прожила на півострові 30 років. Медик за фахом. Рідні мови — російська, українська, польська. Після анексії Криму залишалася на півострові три роки. Згодом виїхала жити до Європи.

Пригадую мітинги під стінами Верховної Ради Криму 26 лютого 2014 року та подальші акції до «референдуму». В один з днів ми з чоловіком перебували біля військової частини на вулиці Карла Маркса. Була з нами група турецьких журналістів. Ми тримали плакати з приводу незаконної окупації і незрозумілих «зелених чоловічків», тривало інтерв'ю турецьким журналістам, несподівано підбігла група людей — помічників «зелених чоловічків», видерли з наших рук ці плакати, розбили мені мобільний телефон, чоловіка відштовхнули. Вони були чи то «казакі», чи з Кубані, але абсолютно точно це були не кримчани. Ми зрозуміли, що вони не місцеві і по мові, і по одягу, вони не знали міста. Напевно, завдяки журналістам не відбулося сутичок.

Сказати, що ми були шоковані подіями в Криму, — це нічого не сказати. Сподівалися, що це тимчасово, що все припиниться, відновиться і наше керівництво українське це зупинить (вони з телевизорів говорили, що все нормально і все під контролем). Ми слабо вірили їхнім словам, тому наш обов'язок був перебувати на вулиці, протестувати, сподіватися, що нас почують, побачать і зрозуміють, що ми проти окупації.

У голові не вкладалося — третє тисячоліття, озброєні люди без розпізнавальних знаків, які кажуть: ми приїхали охороняти порядок. Який порядок, де? Звідки ви? Навіщо приїхали? Ми розуміємо, що це російські військові, а вони кажуть «ні». Так як і люди з Кубані, дуже схожі на гопників, бандитів. Страху ми тоді точно не відчували, хотілося, щоб усе це якомога швидше закінчилося, вірили, що наша держава нас захистить. Надії танули з кожним днем. Так, я ридала, і не один день... У мене була жіноча істерика, бо був жах від того, що відбувається.

Спочатку ми сім'єю виходили з плакатами проти анексії. Потім долучилися до руху «Жінки за мир», стояли в Мар'їно з плакатами. Це теж було жахливо, бо до нас відразу підбігали незрозумілі люди, погрожували, обіцяли «натовкти пики», вивали плакати з рук.

Згодом ми готували їжу для солдатів українських військових частин, які були заблоковані. Ми їздили разом з чоловіком, бо треба ж було тягнути котли, сумки. Їздили в Перевальне до військових. Зайти нам туди не дали. Біля військової частини вже перебували невідомі люди (точно не кримчани). Вони спочатку подумали, що ми там працюємо, бо ми зайшли ще з трьома жінками. Коли почали передавати сумки, вони до нас підбігли і відтіснили. Їх було до 10 осіб. А наші чоловіки несли за нами котли — з пловом, пирогами. Окупанти сиділи біля саморобного вогню, абсолютно нетверезі, усі, пляшки з під горілки були розкидані поруч. Журналісти нас почали знову розпитувати про ситуацію і наше ставлення до подій. Ці нетверезі люди з кримської «самооборони» слухали все, що я розповідала, а потім сказали, що якщо ви зараз не зникнете, то ми прийдемо до вас додому і влаштуємо вам... Потім була штовханина і в машини ми поверталися дуже швидко, бо нас переслідували. Їжу, що залишилася, ми передали з темного входу (місцеві нам його показали), про який окупанти не знали.

З друзями, сусідами, колегами в роботі не переставали обговорювати ситуацію, що склалася, бо в шоковому стані перебували всі. Це був лютий — початок березня, бо пригадую, що мені смс — вітання від друзів на 8 березня приходили «Слава Україні!» і «Крим — це Україна!».

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Всі родичі у мене на материковій Україні та Польщі, тому конфлікту у нас з ними не було. Єдине, сумно було читати, що нас, кримчан, називали «зрадниками». Волонтерський рух почався з Криму, з цих наших передач, допомоги військовим і так далі. Військові казали, що вони готові до того, щоб захищати, вони були готові до боїв, до того ж навіть вуличних. Вони нас попередили, що російські війська зайшли з озброєнням, яке призначене для вуличних боїв. Тобто, це війна. Багато хто з військових попросився з сім'ями...

Росія в Криму перебувала завжди. Готувалося все це довго і практично всі про це знали. І керівництво Криму, і Україні було попереджене про можливий розвиток подій. Ми не могли в це повірити, нашій родині навіть рекомендували забрати гроші з банку, повідомили про це наприкінці листопада 2013 року.

Всі бачили, як паромом переправляли і військову техніку, і військових з Кубані, які грали роль кримчан, але не знали ні території, ні мови.

Тепер ми в Криму бачимо так багато російської пропаганди — телевізор, борди Путіна на кожному кроці, незрозумілі його фрази... Період нервів у кримчан уже закінчився, 3 роки пройшло, але лишилося відчуття нудоти, воно задавнене і ніяк не дає прийти до тями.

Почуття жаху не зникає вже 3 роки і від цього хочеться втекти. Репресії, мітинги, дивна поліція, гвардійські стрічки усюди...

Все більше на вулицях пишуть, що Крим — це Україна, але переважно люблять писати про Путіна — «Путін — х**ло» (по-сміхається). Ці букви активно потім зафарбовують, але букви ж проявляються — всіх це веселить, тішить.

Дуже приємно бачити на День Незалежності України людей у вишиванках, у когось сережки синьо-жовті, в когось футболка, хтось стрічки в плів. У магазинах рушники кладуть поряд синій і жовтий або кулькові ручки... такий пасивний протест.

Нинішня ситуація в Криму — це Совецький Союз не в кращому його прояві. Чиновники поведуться по-совецьки — не потрапиш на прийом, електронні черги не працюють. Або в маршрутці їдеш і чуєш, як одна бабуся каже іншій: сьогодні «викинули» талончики до ендокринолога. Уявляєте, сленг?

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Лікарі жаліються, що зарплати зменшилися наполовину. Тиснуть на незгодних. Всім відомі особистості, яких тепер переслідують, судять чи вже посадили — це все наші спільні знайомі. Той же Володимир Балух. На півострові атмосфера страху і терору.

Надія, що Крим повернеться під контроль України є, але ледве віриться. Повинні статися дії з боку Росії — вона не утримається в тому стані, в якому є тепер. Не віриться, що країна абсурду може довго протриматися...

Віктор Мержвинський: Я теж несу відповідальність за антиукраїнських вчителів Криму

Кримський активіст руху громадського мирного спротиву російській агресії. Жив на півострові з 1996 року. Працював викладачем української мови та літератури у Кримському інституті післядипломної освіти (КРІППО). У 37 років вимушений був разом з родиною покинути Крим через російську анексію. Служив у лавах Збройних сил України в зоні АТО, а після повернення став головним редактором україномовної газети «Кримська світлиця». Рідна мова — українська.

*Фото з архіву
Віктора Мержвинського*

Ані внутрішньо, ані зовнішньо я і моя сім'я не були готові до такої ситуації, що склалася в Криму навесні 2014 року. Ми не погоджувалися з тими штучними реаліями, які пропонувала тогочасна «влада»: зміною прапорів, устрою, громадянства, держави та ін. Це наклало відбиток на наші рішення й дії, і тепер я той, кого називають «вимушений переселенець».

26 лютого 2014 року я був під стінами Верховної Ради Криму, де брав безпосередню участь у мітингу. Наступного дня я їхав на роботу і бачив, що центр Сімферополя перекритий, передусім усі вулиці, що йшли до ВР. Анатолій Могильов, який на той час керував Кримом, у зв'язку з надзвичайним станом і з метою безпеки людей видав розпорядження, за яким призупинялася робота державних підприємств у цей день. Коли я прийшов на роботу, ми з колегами обговорювали наявну ситуацію і думали, що ж буде далі. Справді, тоді був час невизначеності, паніки, патової ситуації.

Страх був тоді, коли ти опинявся поблизу територій, біля яких відбувалися багатолюдні акції. Під ВР, якщо йти в бік залізничного вокзалу Сімферополя вулицею Р. Люксембург, мимоволі стикався з людьми в камуфляжі з георгіївськими стрічками, вони браво ходили вулицями, відчували насолоду від того, що відбувається.

Я завжди намагався брати участь у тих проукраїнських заходах, які були в Криму. Ще до 26 лютого 2014 р. брав участь у заходах проукраїнських активістів. Між іншим, на одній із таких акцій у протилежному таборі зустрів свого колегу з роботи, який, впізнавши мене, ховав очі, але це йому не завадило активно долучитися до формування вишикуваного ланцюга з чоловіків, яким вони відтісняли нас, проукраїнських представників, від території Верховної Ради. Потім він став одним з депутатів Сімферопольської міської ради.

Під час окупації я працював у Кримському республіканському інституті післядипломної педагогічної освіти, на кафедрі філології. До складу кафедри входили методисти, що курували вчителів української, російської, кримськотатарської мов та літератури, англійської, французької мов. З деякими людьми ми вільно обговорювали те, що відбувається. Усі сходилися на тому, що це тимчасове явище, а завтра ми побачимо справжнє обличчя тих, хто каятиметься.

Ректор, якого повернули, і він був тимчасово призначений на посаду виконувача обов'язків, Олександр Рудяков неодноразово викликав мене в кабінет, переконував у тому, який величний крок у напрямку Росії і яка недалекоглядна позиція «хуторянства, неповноцінності». Почути від професора, доктора філологічних наук мовні кліше часів царської Росії було для мене незвично. Щоразу в розмовах зі мною він намагався показати, що українська мова й література і взагалі держава Україна неповноцінні. Я розумів, для чого це робиться, тому не піддавався на провокації.

На стосунках з родичами анексія відбилася. Дехто з родичів у Криму залишився: тітка, двоюрідний брат з дружиною, племінники. Зрозуміло, що тепер ми не спілкуємося, бо зв'язок урвався. Ані я, ані вони не виявляємо бажання його відновлювати.

Характерно, що з початку конфлікту дехто із сусідів навіть почав називати дружину «бандеровкою», говорити всяку іншу дурню. Це були додаткові сигнали для нас і ми ще більше зрозуміли, що незабаром на нашому порозі можуть з'явитися нетверезі «ополченці» (тоді доводилося їх постійно бачити на вулицях Сімферополя) з характерними наслідками свіжого алкогольного сп'яніння, тому, задля безпеки життя і здоров'я сім'ї, ми вирішили виїхати з Криму.

Наведу тут живий приклад, яким був Крим через нестачу продуманої державної політики і українського продукту. Я довів навчальний рік до кінця (червень 2014). Остання група слухачів на програмових курсах підвищення кваліфікації складалася орієнтовно з 50 осіб, учителів української мови та літератури. Усі розуміли, що наші заняття вже не актуальні, більшість зі слухачів як належне говорили, що «завтра ми будемо вивчати російський мову і ета нам уже не нада». Часто в хід занять вносилися політичні теми, як відгук на тодішні реалії, тоді й з'ясувалося, що з усього курсу понад 60 % вчителів (увага!) української мови та літератури були проросійські. То які знання вони давали учням і в якому дусі відбувалося виховання дітей?

В окупації винні всі. Винен і я, бо я не мав права дозволяти деканатові чи ректоратові випускати таких слухачів, діяльність яких потенційно шкодила тодішнім учням. Але я цього не робив, бо думав, що один не зламаю традицію видачі сертифікатів про підвищення кваліфікації практично всім, хто прослуховував курси. Тому я теж несу відповідальність за кримських антиукраїнських учителів української мови і літератури в школах Криму. Я відчуваю на собі провину за це. Всі думали, що час «вилікує», але не відчували як небезпечно час працює проти нас.

Я бачив, що новоспечена «самооборона» Криму цілеспрямовано робила все, щоб виникли фізичні сутички, думаю, перед ними стояло таке завдання. Організовані групи проросійських агресивних чоловіків постійно з'являлися там, де проводилися проукраїнські заходи, де перебували проукраїнські активісти, зокрема під стінами українських військових частин. Групи цих людей мали на меті спровокувати конфлікт і робилося

це організовано: під'їздили бусики, підвозили групи чоловіків з георгіївськими стрічками, кийками, які старалися зачепити нас будь-що. Вони однозначно провокували нас на сутички та конфлікт.

Я покинув Крим 2 серпня 2014 року, після звільнення з роботи. «Автолюксом» («Нова пошта» уже працювала з перебоями) відправили родинне майно на материк. Речі прийшли «оглянуті», всі коробки перерізані, дещо не доїхало. Переїхали на Житомирщину, бо ми з дружиною народилися в цьому регіоні.

Після переїзду на Житомирщину я пішов у військкомат, у мене на руках було приписне свідоцтво — до цього я не служив в армії. Сказав, що хочу стати на облік. Внутрішньо, потай від дружини і матері, я хотів потрапити в АТО. Я був впевнений, що можу допомогти хлопцям, а фізичне здоров'я свідчило про те, що можу бути в дечому навіть кращим, ніж багато інших. Коли я здавав документи, побачив своїх однокласників, які дуже тішилися, що «відкосили». Мене тоді це «пришибло» і я сказав собі, що піду туди. У військовому комісаріаті мене навіть дехто відмовляв: у тебе діти, родина, воно тобі потрібно? Пробув у лавах Збройних сил України 15 місяців, безпосередньо в зоні АТО — 10 місяців.

Тепер Крим не відвіую. Враховуючи, що я був у зоні АТО, то мені в'їзд на півострів поки що заборонений. Також мої студенти активно розпіарили про це в соцмережах. Упевнений, що я є в тих неофіційних списках осіб, «які можуть в'їхати у Крим, але один раз».

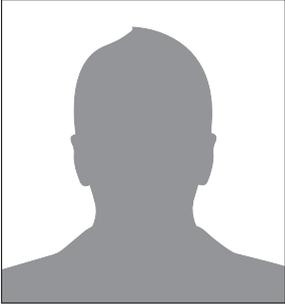
У Крим планую повернутися після окупації, бо в мене там з'явилося дуже багато роботи (сміється). Крим для мене це не просто слово. Більшість населення України не розуміють цінності нашого півострова, я навіть від воїнів чув вислови на зразок «начхати мені на Крим, я там ніколи не був і не збираюся бути». Я жив у Криму, пам'ятаю його не тільки некомфортним, маю на увазі, зокрема, реакцію на моє чи моєї дитини використання української мови, коли в громадському транспорті всі зглядалися і ми чули в їхньому шепотінні «бандеровець», «хохол».

Я знаю, що тепер Крим нищать: його природу, довкілля, потенціал і позитивний образ. Ми знали, Крим — це море, сонце,

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

світло. Тепер усе це опинилося під загрозою, тому що той контингент, який сьогодні заїздить до Криму, не відчуває наш півострів, його цінність. Вони не можуть його полюбити, бо для цього потрібен час, якого в них нема, бо вони точно знають, хто вони там — тимчасові заїди.

Ольга (прізвище приховано з міркувань безпеки): Під час окупації Криму в школі перестали розмовляти українською

Кримська вчителька української мови та літератури. Народилась і проживала в Криму до 2014 року. Вимушена була покинути півострів через російську агресію. Рідна мова — російська.

26–27 лютого 2014 року з автовокзалу мого міста (Євпаторія) вирушали до Сімферополя автобуси з російськими прапорами і там було багато людей (місцевих чоловіків, у стані ейфорії). В місті скрізь з державних будівель були зняті українські прапори. Відчувалося, що всі бояться говорити про те, що відбувалося.

На той час я була дуже пригнічена, майже у стані шоку. Розуміла, що нічого не можу зробити з цим і тому залишалося тільки спостерігати і чекати, що буде далі. Я не спала ночами, а зранку кожного дня плакала від безсилля.

Особисто я не брала участі в протестному русі, бо не мала можливості поїхати до Сімферополя, а епіцентр подій був саме там.

Події того часу обговорювалися лише в колі однодумців. З іншими намагалася взагалі не спілкуватися, бо не бачила в цьому сенсу. Всі були шоковані, не знали, чи радіти, чи плакати. В школу дітей перестали водити, українською в школі перестали розмовляти.

Ніхто не знав, що буде відбуватися далі.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Вперше я виїхала на український материк ще до так званого «референдуму», але потім повернулася і приблизно за тиждень виїхала остаточно. Розуміла, що в Криму не зможу жити під окупацією.

Вибрала для проживання північний регіон. Мені було однаково куди їхати, але я розуміла, що тут буде фінансово легше, ніж у Києві або в інших великих містах.

Тепер займаюся правозахисною та громадською діяльністю, навчаюсь в аспірантурі.

Після закінчення окупації Криму не планую повертатися назад. На новому місці в мене розпочалося нове насичене життя з розбудови демократичної української держави і свідомого громадянського суспільства.

Я з острахом думаю, що Крим перетворюється на військову базу, замість того щоб розвивати туристичну галузь, маючи такі кліматичні умови.

У Криму існує величезна проблема постачання питної води (Кримський канал не працює з часів окупації), а тому Криму життєво необхідно бути разом з Україною. Хоча я б хотіла, щоб кримчани свідомо забажали повернутися до складу України.

Данило Михайличенко: Деякі викладачі Української гімназії пишались тим, що працюватимуть на Росію

Фото з архіву
Данила Михайличенка

Кримський активіст руху мирного спротиву російській агресії. Навесні 2014 року вчився в Українській гімназії у Сімферополі. У 16 років був вимушений разом з родиною залишити Крим. Після переїзду до Київської області займається журналістикою. Рідні мови — українська та російська.

Анексія Криму застала мене, коли я ще був у шкільному віці, закінчував десятий клас. Я тоді вчився в Українській гімназії* у Сімферополі й тоді там було дуже «весело». Коли прийшли «зелені чоловічки», школу заблокувала адміністрація, учнів після занять не випускали додому без батьків. І тоді було дуже показово спостерігати, як розділяються погляди учнів. Одні ходили коридорами та кричали «Росія!», інші — «Україна!». І були ще треті, нейтральні, вони нічого не кричали, бо не знали, яку позицію зайняти. Виникали суперечки, але тільки словесні, до застосування фізичної сили, скільки я знаю, не доходило.

І так само почали розділятися викладачі Української гімназії. Дехто зі сльозами на очах збирали речі і виїжджали з Криму, а інші раділи і пишались, бо вони працюватимуть на Росію.

Було до болю образливо, що так вийшло, була злість на те, що в нас так зухвало забирають наш дім, наш український

Крим. І образливо було чути, як деякі викладачі Української гімназії говорили, що Росія — це рятівниця кримчан.

Яскравим прикладом став мій колишній вчитель історії України, який активно демонструє свою проросійську позицію в соціальних мережах, постить фотографії з російськими триколорами. Але що показово, періодично в нього з'являються пости, у яких він жаліється, що вчительська зарплата не дає йому можливості прогодувати свою родину. Потім він ці пости видаляє і знову пише: «Слава Росії!». Ось цього я ніколи, мабуть, не зрозумію.

Ще один цікавий приклад — це мій колишній тренер з плавання. Він ніколи не був активним прибічником України, говорив завжди російською мовою та займав нейтральну позицію під час російської анексії Криму. Але, як мені стало відомо вже після мого переїзду з Криму, він не зміг знайти спільну мову з новим проросійським керівництвом гімназії і звільнився. Хоча був дуже шановною, професійною людиною і багато учнів його поважали.

Але я бачу в соцмережах, що багато учнів тепер уже колишньої Української гімназії читають вірші українською мовою, підтримують Україну. Люди продовжують переїжджати на материкову частину України. Говорять, що після того, як Українська гімназія опинилася в руках російської влади, її фактично знищили. Тепер там немає унікальних програм, творчих та спортивних заходів, як раніше, але замість цього учням активно пропагують «русский мир».

Навесні 2014 року наша родина відразу вирішила їхати з Криму. Ми почали займатися переїздом: шукати покупця для нашої квартири в Сімферополі та нове житло в Київській області. Батьки також подали заяви про відмову від громадянства Росії, вистоявши при цьому великі черги до відділення Федеральної міграційної служби Росії. Що цікаво, замість документа про відмову у Федеральній міграційній службі видали папірець без печатки та підпису, у якому зазначалося, що заява про відмову від громадянства взята до уваги.

Після цього батьки поїхали облаштовувати нове житло в Київській області, а я з двома сестрами лишився з бабусею та дідусем у Криму.

Мама приїхала по нас у липні 2014 року. Тоді ще діяло залізничне сполучення Криму з материковою частиною України. Ми сіли в потяг до Києва. Доїхали до Джанкоя, де був облаштований російський пункт перетину. Там нас дуже ретельно перевіряли російські прикордонники. Перевірили наші речі та документи. У дівчат були свідоцтва про народження, і до них питань не виникло. А коли дійшла черга до мене, почалися проблеми. 29 квітня 2014 року мені виповнилося 16 років і я мав отримати паспорт громадянина України. Але на той момент українські паспортні столи вже не діяли у Криму і тому документ я отримати не міг. Через це російські прикордонники відмовилися випустити мене на материк. І що цікаво, вони відмовилися визнати документ про нашу відмову від російського громадянства, заявивши, що такий папірець може підписати будь-хто. Тобто вони поставили під сумнів документ, виданий їхніми ж органами! Через це троє озброєних російських прикордонників зсадили мене з потяга. Можете собі уявити стан моєї мами, перед очима якої вони мене виводили.

Разом зі мною на перон примусили зійти ще людей двадцять. А тоді вже припинив у Криму працювати український зв'язок, і ці люди навіть не могли повідомити своїх близьких, до яких вони їхали, що їх зняли з потяга.

Я теж опинився в Джанкої, де в мене немає ні рідних, ні друзів, у яких можна було б зупинитися. Мама зв'язалася з дідусем, який за кілька годин мене забрав. А якби цього не сталося, невідомо, чим би все закінчилося.

Після того, як нас зняли з потяга, нас відвели на спеціальну територію. У нас ще раз перевірили всі документи і сказали, що ми вільні й можемо йти. Я лишився на вокзалі чекати на дідуся. Чекаючи на нього, я двічі пересів з одного місця на інше. І тоді до мене знову підійшли прикордонники і почати грубо запитувати, що я тут роблю і навіщо переміщаюся території вокзалу? Мене знову почали перевіряти та розпитувати озброєні прикордонники. Вони вели себе дуже некоректно, у грубій формі ставили питання: «Що ти тут робиш? Що тобі тут треба?». Після цього мені, нарешті, дали спокій. По мене приїхав дідусь і ми з ним поїхали звідти.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Через деякий час я все ж зміг виїхати до своєї родини. Моїм батькам вдалося домовитися й отримати для мене український паспорт, за яким я і виїхав з Криму. Повернутися туди, поки він знову не стане українським, я не зможу. По-перше, тому що це небезпечно для мене як для журналіста, і, по-друге, мені гидко туди їхати. Я не зможу спокійно спостерігати за тим, що там відбувається, і мовчати в мене теж не вийде.

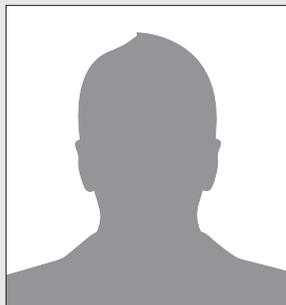
* Українська гімназія в Сімферополі була одним з найкращих україномовних навчальних закладів середньої освіти в Криму, вона будувала свою роботу на засадах українознавства. Її засновано у вересні 1997 року з ініціативи другого президента України, Леоніда Кучми, який особисто закладав перший камінь у фундамент майбутньої гімназії та капсулу з побажаннями наступним поколінням.

Після російської окупації Криму у Міністерстві освіти підконтрольного Росії уряду Криму заявили про плани щодо переведення гімназії на російську мову викладання. Це означало фактичну смерть навчального закладу і тому спричинило хвилю обурення з боку керівництва та викладачів гімназії, а також батьків дітей, які там навчалися. Вони до останнього намагалися зберегти навчальний заклад. Натомість представники так званої «кримської самооборони» влаштовували публічні акції, вимагаючи відставки директора та перетворення гімназії на російськомовну. Підконтрольні Росії керівники адміністрації Сімферополя погрожували директорові гімназії Наталії Руденко судовим переслідуванням. Під тиском вона вимушена була звільнитися і після цього переїхала на материкову частину України.

Після зміни профілю гімназії там почали викладати для російськомовних дітей, здебільшого з родин російських чиновників та силовиків, які переїздять на півострів працювати. Підвищений інтерес до цього закладу обумовлений передусім його розвиненою порівняно з іншими кримськими школами інфраструктурою, що забезпечувалася коштами українського бюджету.

Ельзара (прізвище приховано з міркувань безпеки): Кримчани у 2014 році шукали зброю, щоб воювати за Крим

Кримська активістка руху мирного протипу російській агресії. З місць депортації родини повернулася до півострова 1989 року. Рідна мова — кримськотатарська.

26 лютого 2014 року я була дома, чоловік був на мітингу. Всі чекали, що з українського материка прийде допомога. Що якщо не сьогодні, то обов'язково завтра всім сепаратистам покажуть, в якій державі вони перебувають. Увечері 26-го ми почувалися переможцями. Але мій чоловік вважав, що нашим громадянам, які відстоювали інтереси, не потрібно було йти по домівках, він наполягав, що обов'язково всі мали б залишитися під стінами адмінбудівель. Як на Майдані в Києві. Можливо, результат був би інший.

Коли вже була захоплена Верховна Рада АРК, ми також не втрачали надії, що з Києва прийде допомога. Чекали, коли наші спецслужби розженуть цих незрозумілих для мене «порушників». Щоразу, як ми проїздили повз ВР та Раду міністрів чоловік питав представників міліції: «Ви їх ще не вигнали? А коли?». На що була відповідь: «Проезжайте» або просто мовчали.

Мені було страшно, невтямно, чому з Києва немає ніякої реакції. Було дуже шкода молодих хлопців, солдатів українських військових частин, що стояли в оточенні військових незрозумілої армії. Їм теж було страшно. Ми підходили до них,

намагалися підбадьорити. Чоловік говорив їм, щоб не турбувалися, що їх підтримають і будуть воювати разом з ними. Коли чоловік намагався встати на облік у військкомат, його відмовляли. Найцікавіше, що військкомат працював у звичайному режимі. Яюсь ми прийшли до районного військкомату — а там вихідний. За пару метрів від нього оточена військова частина, БТР російської армії — а в них вихідний... Це був четвер чи середа, не пам'ятаю. Всі були шоковані. Але всі чекали. Не вірилося, що так просто наш Крим віддадуть, навіть не спробувавши його відстояти. І було соромно. Першим рішенням було вивезти дітей, тому що були незрозумілі наміри військових без розпізнавальних знаків. Багато людей шукали зброю, будь-яку. Хто знаходив — купували. Були готові воювати за Крим.

Ми боялися військових дій, боялися за своїх дітей, батьків, за себе. Проходячи повз військових без знаків, чекали, що вони зможуть почати стріляти просто, якщо ти їм не сподобався. Вони всі були в масках, зі зброєю, на БТР. Усе було схоже на страшний сон. У той час я багато читала про агресію Росії проти Грузії та Молдови. Я розуміла, чим усе це може закінчитися.

Сама була всього раз на протестному мітингу в Сімферополі біля пам'ятника Тарасові Шевченку. Нас було зовсім небагато. Було реально страшно, коли до нас почали підходити молодики спортивної статури, всі однакові й дуже агресивні. Тоді було телебачення, міліція, але я не почувалася захищеною. Мій чоловік не пропустив жодного протестного мітингу, він навіть залишив роботу.

На початку окупації в Криму було дуже багато людей (значна більшість), чий погляд збігалися з моїми, але з часом більшість з них побоювалася обговорювати такі питання, особливо коли вже було зрозуміло, що ніхто не прийде на допомогу. Вони прийняли дійсність, намагаються жити в нових реаліях, пристосовуватися. З родичами в мене було повне розуміння, підтримка. Всі вони думають так, як і я. Вони досі чекають...

У 2014 довелося змінювати не тільки місце проживання, а й роботу, школу та дитячий садок для дітей. Залишили всіх родичів, друзів у Криму. Залишили дім. Можу сказати лише, що життя змінилося не на краще.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Моя особиста думка — не було вольового рішення щодо протистояння. Вважаю, що на стадії мітингу 26 лютого та наступних кількох днів, коли були захоплені адміністративні будівлі, в нашої влади була величезна можливість протистояти або навіть запобігти наступним діям РФ. Спочатку це було тільки таке «промацування». Насправді Радмін та ВР АРК захопили кілька десятків чоловік. Треба було діяти в той момент, на мій погляд. Хоча, мій чоловік вважає, що український уряд на той момент зробив усе можливе. Я вважаю, що він просто виправдовує таку бездіяльність, щоб не розчаруватися зовсім. Сподіваюся, згодом будуть дані відповідні оцінки діям усіх, хто був при владі, як з нашого боку, так і з боку окупанта.

Ми з родиною Крим покинули до референдуму, не бажали брати в цьому участі, навіть спостерігати за цим. Тепер живемо в Києві, бо тут знайшлася робота.

Так, буває дуже важко, але гадаю, що в окупованому Криму було б набагато важче. Бачити всюди російські прапори дуже важко морально, як і розуміти, що ти нічого не можеш зробити. Ти програв.

Мій чоловік вирішив взяти участь у так званій антитерористичній операції. Досить довго його не брали на службу, навіть вимагали за це хабара. Але він досяг мети і тепер захищає Україну від Росії на сході.

Відвідую Крим раз на рік, влітку. Чоловік не відвідує зовсім, бо він займав дуже активну позицію проти російської окупації, не приховував своїх поглядів.

Боюся, що Крим під контролем РФ стане спустошеним. Тепер дуже потерпає докільця, пам'ятки культури та історії. Триває заселення Криму російськими громадянами та військовими. Мене турбує питання, як ми їх позбудемося після деокупації. Дуже боюся за дітей, що тепер навчаються в Криму, їх просто насичують пропагандою проти України. Нам вже тепер треба шукати відповіді на ці питання і бути готовими до повернення Криму.

Обов'язково повернемося додому після деокупації, живемо цією надією.

Олександр Седов: Багато знайомих кримчан просто змирилися з окупацією

Фото з архіву Олександра Седова

Кримський інженер, проживав у Керчі з 1984 року. Рідна мова — російська. Вимушений був покинути півострів через російську анексію. Живе в Київській області.

26 лютого після мітингу під будівлею ВР АРК і заяви депутатів, що рішення про референдум розглядатися не буде, з'явилася надія, що Крим відносно спокійно переживе відставку Януковича та зміну Кабміну. (У ті дні я був у Керчі і спостерігав за тим, що відбувається, дивлячись телевизор).

27-го вранці стало відомо, що будівлю ВР АРК захопили невідомі озброєні люди. Саме по собі захоплення будівлі — злочин, яким повинні займатися правоохоронці. Тому оточення будівлі — нормальна реакція міліції. Ненормально, що в будівлю, захоплену озброєними людьми, дають пройти декільком депутатам, які там ухвалюють рішення, і ці рішення правоохоронці вважають законними і починають їх виконувати.

Звичайно, дуже сильно дратували заклики до РФ ополченців, і російські БТР, що направлялися з Севастополя в напрямку Сімферополя, проте я серйозно не вірив, що влада РФ ухвалить рішення про окупацію, а тим більше про анексію Криму. То-

му 27 числа, навіть після про заяви Аксєонова про проведення референдуму (в той день це звучало як «референдум про розширення повноважень АРК»), було тривожно, але я був упевнений, що українська влада на це відреагує.

Спочатку страху не було, була тривога. Нерозуміння, чому влада в Києві зволікає з ухваленням рішень щодо ситуації в Криму. Страх з'явився, коли Путін дістав дозвіл на введення військ в Україну і ці війська почали постійно переправлятися і рухатися через Керч, коли стали різко змінювати дати проведення «референдуму» і тему, яку на ньому планувалося розглядати.

Була злість на дурість частини оточення, які вірили в ті марення, яким лякають населення Криму (про «бандерівців», які їдуть до Криму вбивати місцеве населення, про чай з наркотиками на Майдані тощо). Злість на небажання деяких знайомих розуміти, що захоплення Криму не визнає світова спільнота, і ті, хто радіє приході РФ, прирікають себе і своїх дітей на життя в сірій зоні, окупованій далеко не найправовішою державою з тоталітарною формою врядування.

Був страх того, що дії РФ, — розв'язування війни, яка може перерости у світову. Обговорювали ситуацію зі знайомими. Не так багато людей в Криму підтримувало події на Майдані, однак ще менше було людей, які б відкрито заявляли про бажання жити в РФ. Запит Путіна до Ради Федерації¹² про дозвіл на введення військ в Україну для більшості моїх знайомих був шоком. Однак, коли з'явилися агресивно налаштовані люди з георгіївськими стрічками, на яких не реагувала міліція, з'явилися «казакі», нарешті російські війська, які відкрито блокували військові частини і державні підприємства, а Україна нічого не робила, багато знайомих кримчан почали говорити, що РФ сильна, а Україна нічого не може протиставити, і просто змирилися. У словах деяких знайомих почало лунаати розчарування, вони вирішили, що Україні кримчани не потрібні. Було враження, що представники силових структур України в

12 Рада Федерації — верхня палата Федеральних зборів Російської Федерації, що складається зі 170 членів (сенаторів).

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Криму не знали, що їм робити. Багато з них займалися відвертим саботажем.

У червні 2014 року я виїхав з Криму. Дав дитині закінчити навчальний рік і поїхав до Києва. Звичайні люди, коли дізнавалися, що я з Криму, цікавилися ситуацією, іноді пропонували допомогу.

В Криму не був кілька років. Їхати не хочу. Не хочу бачити в місті, де я прожив усе життя, прапори РФ, портрети Путіна, російські війська тощо. Крім цього, в Криму залишилося дуже багато друзів, не хочу псувати з ними стосунки, якщо раптом почнемо сперечатися про політику. У Криму тепер вкрай агресивна антиукраїнська пропаганда і поки вона не припиниться, спілкуватися з людьми важко.

Боюся за дітей в Криму, які найсхильніші до впливу пропаганди, тим більше, коли вона йде від учителів.

Повернення Криму можливе лише внаслідок міжнародних санкцій щодо РФ, набагато серйозніших, ніж ті, що діють тепер. РФ уперше з часу закінчення Другої світової війни створила ситуацію, коли одна держава внаслідок збройної агресії анексувала частину іншої держави. Робити вигляд, що на це можна заплющити очі, не варто в жодному разі. З іншого боку, влада України не повинна забувати, що в Криму живуть громадяни України, які перебувають в уразливішому становищі, ніж на підконтрольній території. Потрібно чітко розуміти, що є окупанти, а є громадяни України, які перебувають в окупації і порівнювати їх не можна. Те, як швидко буде деокупований Крим, залежить від виконання цих двох умов.

Станіслав Єрмаков: У 2014-му біля парламенту хтось просто махнув рукою і дві колони людей зійшлися

Кримський активіст, викладач. Народився та жив у Сімферополі 29 років. До російської анексії Криму працював у Кримському університеті культури, мистецтв та туризму. 2013 року брав активну участь у кримських акціях на підтримку Євромайдану, а навесні 2014 року приєднався до руху спротиву російській анексії півострова. Через переслідування з боку місцевої влади вимушений був покинути Крим. Після цього брав участь у військових діях в зоні АТО.

*Фото з архіву
Станіслава Єрмакова*

До російської анексії Криму я працював викладачем у Кримському університеті культури, мистецтв та туризму в Сімферополі. А до цього працював у кримському державному архіві. Планував бути професійним істориком.

Коли почався Євромайдан, я відразу підтримав його. На той момент я уважно стежив за діяльністю партії «Свобода», хоча не входив до її лав. Це було мені потрібно, щоб знати, які заходи на підтримку Євромайдану відбуваються в Криму та проявляти свою громадянську позицію.

3 грудня 2014 року я став ходити на акції Євромайдану, які організовували кримські активісти під проводом Андрія Щекуна та Сергія Ковальського. На той момент я не був з ними знайомий особисто, але під час акцій ми вже почали впізнавати одне одного в обличчя.

Тоді мене дуже гнітила загальна атмосфера в Криму, коли багато людей намагалися розчинитись у Партії регіонів.

Більшість працівників університету, у якому я працював, під тиском керівництва підтримували так званий «Антимайдан». За розпорядженням на той момент ректора університету Олега Габрієляна формувалися списки людей, які готові були їхати на «Антимайдан». Ті, хто відмовлялися, потрапляли до «чорних списків». Це означало проблеми в подальшій науковій та викладацькій кар'єрі. Викладацький склад університету весь працював за контрактами, які переукладалися щорічно. І це могли успішно використовувати для розправи над тими, хто відмовлялися брати участь в «Антимайдані» — з ними просто могли не укласти контракт на наступний рік.

Наприкінці грудня 2013 року в університеті відбулося засідання «круглого столу» з викладачами, на якому вони мали у присутності ректора вищу висловити свою позицію стосовно акцій протесту в Києві. Туди прийшли кілька молодих викладачок з доповіддю про те, що асоціація України з Євросоюзом — це кабальна угода, яка несе розруху та дестабілізацію у країні. Інша розповіла, що була на Євромайдані в Києві й бачила там «фашистський шабаш». Тобто вони озвучували позицію влади Партії регіонів, яка на той момент у Криму звучала з кожної праски.

Тоді я підняв руку та спитав, чи не здається їм, що масштабні акції протесту в Києві пов'язані з незаконними силовими діями представників міліції? Що передовсім причину потрібно шукати в діях тодішньої влади.

Після цього викладачі почали активно виступати з критикою моєї позиції. Ректор тоді теж запам'ятав мою позицію.

Моя участь у кримських акціях Євромайдану теж загрожувала моїй викладацькій кар'єрі. Керівник кафедри тоді мені прямо сказав: «Нам відомо, що ви туди ходите і це не є добре для вас». І я розумів, що мені це все відгукнеться в найближчому майбутньому.

Коли в лютому 2014 року впав режим Януковича, я зрозумів, що у Криму все так просто не минеться і треба готуватися до будь-яких неочікуваних подій. Тому почав активно відстежувати інформацію про політичні та громадські акції у Криму.

Через Facebook я дізнався, що 26 лютого 2014 року планується мітинг під стінами кримського парламенту, який

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

організували проукраїнські сили півострова. За що саме той мітинг, з повідомлення було незрозуміло, але наголошувалося, що туди неодмінно всім треба йти. Одночасно я дізнався, що на тому ж місці планують зібратися представники проросійських сил. Тоді після розстрілу Євромайдану для мене більше не існувало поняття «інша політична позиція» чи «людина з іншою позицією», а було поняття «свої» та «вороги». І так думав не тільки я, тобто ментальна війна в головах почалася вже тоді.

Я добре пам'ятаю, що за кілька днів до мітингу я зайшов до книжкового магазину на вулиці Пушкіна в Сімферополі. Там продавчині розмовляли між собою: «Ну от якщо в Крим входитимуть бандерівці та майданівці, обов'язково ж знайдеться якась сволота, що зустрічатиме їх з квітами». У головах людей починали формуватися якісь образи з Другої світової війни.

Напередодні 26 лютого 2014 року я повідомив про акцію своїх знайомих. За годину до мітингу ми зустрілися з ними в центрі міста біля магазину «Сільпо», щоб оцінити ситуацію. Мої знайомі не були представниками ніяких націоналістичних рухів, хоча потім російська пропаганда почала переконувати, що за Україну там були націоналісти з Києва. Насправді ж це були звичайні люди: один з них — музикант, про другого не хочу говорити докладно, бо він лишився в Криму. Але ці люди не приїхали до Криму з Майдану, це корінні сімферопольці. І ми, не змовляючись, виявилися людьми з однаковими політичними поглядами.

Коли ми з одностумцями зібралися в центрі Сімферополя, в мене вперше з'явилося відчуття, коли не розумієш, де свій, а де чужий. Це відчуття не покидало мене потім тривалий час. Тоді в Сімферополі поряд зі мною ходили різні люди, але я не знав, до кого з них можна звернутися по підтримку.

Тоді 26 лютого ми звернули увагу на групу людей, які стояли по інший бік магазину «Сільпо» в центрі Сімферополя. Ми пішли їм назустріч зі словами: «Слава Україні!». Вони відповіли нам: «Героям слава!». І ми зрозуміли, що ці люди свої і теж йдуть до кримського парламенту. Як виявилось, ці люди були прибічниками різних громадських рухів, зокрема

й антифашисти. Серед них був Олександр Кольченко. Потім я побачив на мітингу Гену Афанасєєва.

Усі ці хлопці — теж корінні кримчани. Ми об'єдналися і разом пішли до кримського парламенту.

Ми готувалися протистояти наступові проросійських сил, бо розуміли, що мирно мітинги двох протилежних сторін не закінчаться. В нас з собою не було зброї, але були підручні засоби, якими можна було б відбити можливу атаку: газові балончики та арматура.

Біля кримського парламенту я зустрів Андрія Щекуна. І тільки від нього дізнався, чому саме збирається мітинг — бо в парламенті намагалися ухвалити рішення про відділення Криму від України. І я остаточно вирішив, що треба лишатися.

Так ми стояли на місці подій, до нас підходили кримськотатарські активісти та запитували, за кого ми. Ми спілкувалися, пояснювали одне одному свою позицію.

І тут неподалік я побачив червоно-чорний прапор. Тоді я сказав своїм товаришам: «О, треба йти туди. Там, напевно, наші!». Ми пішли до прапора. Я побачив, що цей прапор тримає молодий хлопець, а навколо нього групуються інші такі ж молоді хлопці. Серед них були представники ультрас¹³ «Таврії». Ця група молоді скандувала: «Комуняку — на гілляку!», «Зека — геть!», «Слава Україні!». Розуміючи, що силовики будуть проти цієї акції, активісти взяли з собою маски, щоб закрити обличчя від відеокамер.

Зазначу, що кримськотатарські активісти взагалі не зрозуміли, що відбувається. І через це навіть були певні суперечки, бо вони намагалися вигнати цих молодих людей, називаючи їх провокаторами. Їм кілька разів доводилося пояснювати, хто ці люди і чому їх не можна виганяти.

До речі, коли представників ультрас питали, хто вони такі, вони відповідали: «Ми — «Правий сектор»». Хоча вони ніякого стосунку до цього формування не мали, але їм дуже хотілося тієї слави, яка була в представників «Правого сектору»

¹³ Ультрас — вболівальники кримської футбольної команди «Таврія». Вони активно брали участь у проукраїнських мітингах на півострові 2014 року.

на Євромайдані. А російська пропаганда потім оголосила їх справжніми «правосеками» і провокаторами з Києва.

Так ця молодь стояла біля кримського парламенту. Аж раптом ми побачили, що з протилежного боку хтось підняв російський триколон. Тоді виникла ідея відібрати цей прапор. І ми рушили туди. Прийшли, вишикувалися напроти триколора. Проросійські активісти напруглися, коли побачили серед наших активістів людей з закритими обличчями та червоно-чорний прапор. Тоді вони прибрали свій триколон подалі в натовп, а в перші ряди до нас вийшли кремезні чоловіки і відстань між нами скоротилася до півметра. Напруга посилилася так, що в якийсь момент хтось просто махнув рукою і дві колони людей зійшлися. Тут же застосували газ. Обидві сторони. Пам'ятаю, що й сам наковтався тоді газу.

Кілька разів ось так ми сходилися та розходилися з проросійською колоною. Вони хотіли відібрати наш прапор, ми — їхній. Як наслідок, вони зламали наш флагшток, але ми встигли врятувати прапор. У цей час я побачив поряд активіста з кримськотатарським прапором, підійшов до нього і домовився вдягти червоно-чорний прапор поряд з його прапором на один флагшток.

Було насправді страшно, бо незрозуміло, чим це все могло закінчитися. Сутички могли перерости й у глобальніше протистояння. Проте ми виробили тактику: давити, робити коридор, щоб люди могли вийти з епіцентру товчії, знову давити, робити коридор і знову давити.

Так нам вдалося відтіснити проросійських активістів з внутрішнього дворика кримського парламенту. Тоді я побачив, що хтось з проукраїнських мітингувальників зламав замок на дверях парламенту¹⁴ і люди почали заходити всередину.

Після чотирьох годин протистояння все ж вдалося відтіснити проросійських активістів з внутрішнього дворика парламенту і вони займали місця на крайніх сходах. Голова

14 У рамках кримінальної «справи 26 лютого» підконтрольні Росії керівники Криму та російське слідство звинуватили в організації масових заворушень та псуванні майна кримського парламенту члена Меджлісу кримських татар Ахтема Чийгоза та ще двох учасників мітингу 26 лютого 2014 року — Алі Асанова та Мустафу Дегерменджи.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Меджлісу кримських татар Рефат Чубаров звернувся до протестувальників і сказав, що всі можуть бути вільними. І люди почали розходитися.

Я тоді покинув площу біля парламенту з відчуттям втоми та невизначеності, бо, як на мене, рішення розходитися було дуже дивне. Я вважаю, що залишати місце подій не можна було. Якби ми тоді лишилися і зайняли адмінбудівлі Криму, це добряче сплутало б карти кремлівським очільникам. Якби ми перебували всередині парламенту та уряду Криму, це могло б змінити хід подій «кримської весни», яка повномасштабно почалася наступного дня.

Олександр Болтян: Я був у Києві, а кримські ЗМІ в цей час «затримували» мене у Криму

Кримський активіст. Народився в Євпаторії. Психолог за фахом. У 39 років вимушений був покинути Крим через російську анексію. Після виїзду з Криму воював у зоні АТО у складі батальйону «Карпатська Січ». Працює в лавах Національної поліції України.

*Фото з архіву
Олександра Болтяна*

Після анексії Криму моя родина вимушена була переїхати з окупованої території. Родина лишилася без житла. Перед окупацією я збудував власними руками будинок, встиг прожити в ньому лише 3 роки... Тепер не можу повернутися на окуповану територію. В найближчому майбутньому немає перспективи придбати житло на материк чесним способом. Усі кошти йдуть на оренду житла та їжу.

26–27 лютого 2014 року я брав активну участь у мітингах. Вірилося, що проукраїнські сили повинні перемогти, тим більше, ми відтіснили проросійські елементи від ВР АРК, але в них був план Б, до якого наша українська влада виявилася не готова — збройне захоплення. Я ходив на кримські ефіри і наголошував, що місцеве СБУ повинно контролювати переміщення людей зі зброєю. Вони про це знали, але не знешкоджували їх, нічого не робили.

Пригадую, як у Євпаторії з'явилися на вулицях, зупинках, транспорті листівки «Зрадник Криму, екстреміст». Я потрапив у список тих проукраїнських активістів, за якими пильно стежили проросійські сили.

Спочатку окупації було відчуття, що все закінчиться перемогою проукраїнських сил. Згодом я зрозумів, що Крим нікому не потрібен, ніхто нічого не хоче вирішувати. Страху не було. Було розчарування у владі, що бездіяла.

Ми не сиділи дома, я брав участь у мітингах. Організував кілька мітингів у Євпаторії, разом з іншими активістами підтримували українські військові частини — возили їм воду, їжу.

Обговорювали цю ситуацію з родиною, було розуміння що будуть зміни, про окупацію ніхто не думав. Ніхто нічого не знав, особливо ніхто з сусідами нічого не обговорював. Сусіди казали, що все буде добре, згодом вони з радістю зустріли окупацію. З деякими родичами перестали спілкуватися, вони припинили приходити в гості до бабусі.

Анексія Криму сталася так швидко через політичну кризу, що відбувалася в Україні. Насамперед через бездіяльність вищого керівництва, яке вважало, що все «розсмокчеться» самостійно. І через те, що більшість населення Криму займало пасивну позицію. Всі чомусь очікували, що коли прийде Росія, гірше не буде.

Українська влада винна в тому, що не змогла організувати чітке злагодження військових, які перебували на території Криму. В цій ситуації була важлива діяльність військових, громадськість мало на що впливала. Жодних дій, які б завадили окупації, з боку української влади не було. А можна було б завадити анексії на першому етапі, якщо б Збройні сили України повели себе рішуче, як у 1994 році (коли був президентом Криму Юрій Мешков), коли існувала можливість відділення Криму від України, і тільки завдяки рішучим діям військових цей процес вдалося зупинити. І на початку 2000-х, коли актуалізувалося питання щодо острова Тузли, тоді різко влада все припинила — були приведені в бойову готовність Збройні сили України, декілька підрозділів перекинули на Тузлу, посилили обороноздатність тієї частини Криму. А 2014 року була абсолютна бездіяльність. Якщо хтось і намагався давати накази, то їх не виконували.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Я виїхав з Криму в березні 2014 року через небезпеку бути затриманим сепаратистськими силами. Через мою активну громадську і політичну проукраїнську позицію я був у «списку Поклонської»¹⁵ — в ньому були ті, кого насамперед повинні були затримувати при виїзді чи перетині межі з Кримом.

Я вже тиждень як був у Києві, а кримські провладні ЗМІ транслювали відеосюжети, де мене «затримували» біля Ялти, Армянська. Показали, що я нібито ввозив у Крим зброю — гумові палиці для дестабілізації ситуації під час кримського «референдуму», що наближався.

Знаю, що в Кримі на мене заведено декілька кримінальних справ через мою проукраїнську діяльність. Окупанти звинувачують мене в екстремізмі.

Нині живу в Києві. Я — поліцейський Полку особливого призначення «Київ».

До Криму повернуся тільки після деокупації, бо це моя батьківщина. Переконалий, як окупанти зайшли, так вони і вийдуть з Криму. А станеться це тоді, коли Росія не зможе фінансово та економічно утримувати цю територію. Крим дорого обходиться росіянам і вони вже давно це зрозуміли, через рік після окупації. Надовго їх не вистачить. Років на 5 щонайбільше.

15 «Список Поклонської» — оприлюднений кримськими ЗМІ документ, що начебто був складений у контрольованій Росією прокуратурі Криму. До списку увійшли близько 50 осіб, які, на думку тодішнього «прокурора» Криму Наталі Поклонської, були причетні до організації на півострові акцій на підтримку Євромайдану та повинні бути притягнуті за це до відповідальності. До переліку потрапили відомі кримські правозахисники, активісти, політики та звичайні люди. Зокрема, в ньому фігурують голова Меджлісу кримських татар Рефат Чубаров, його заступник Ахтем Чийгоз, співкоординатор руху «Євромайдан Крим» Андрій Щекун, родина активістів Ковальських, колишній народний депутат України від Криму Едуард Леонов та інші.

Сергій Вікарчук: Щоб залишити Крим, я півроку розробляв план втечі

Фото з архіву Сергія Вікарчука

Колишній кримський держслужбовець. Проживав у Євпаторії. Економіст за фахом. Рідна мова — українська. 2014 року вимушений був покинути Крим через російську анексію. Після виїзду воював у зоні АТО в складі 21 батальйону 56 бригади Збройних сил України.

Перше, що змінилось у моєму житті з лютого 2014 року, — це принциповість позиції, впевненість і віра в добро та зло. Ми втратили все в Криму і переїхали на нове місце, все почали заново.

26 лютого, у день масового мітингу під стінами кримського парламенту, я перебував на роботі — було щось екстремне і важливе, ми мали обов'язково бути на робочих місцях. Я не вірив, що кримські українці чи кримські татари повстануть. Побачивши народ, я хотів їхати до місця подій, але службові обов'язки змушували виконувати роботу (дивно, але тепер навіть не пригадаю, що таке важливе тоді робив). Коли я відчув дух ідеї, зрозумів, що треба бути там. Напередодні сам агітував і намагався організувати друзів, але більша частина «відморозилася» і це стало основою, чому мене тоді там не було. Час і люди показали, що мало кого обходила правда. Всі турбувалися тільки за матеріальні блага.

У ці дні я відчував гордість та повагу до свого народу. По можливості, брав участь у протестному русі проти «русского мира» в Криму, але, перебуваючи на посаді в органах місцевої влади, розумів, що каже закон для таких, як я. Нам брати участь у мітингах було заборонено. В Євпаторії я долучався до різних заходів і завжди прагнув бути непомітним, бо бачив знайомих з міліції чи СБУ, які намагалися фіксувати нас для чогось.

Постійно обговорювали ми з колегами ситуацію, що склалася, — я тільки про це думав і говорив. Я ставив питання офіцерам і можновладцям, які мене переконували, що то все добре, і на запитання про присягу завжди замовкали. Але часто я знаходив у найнеочікуваніших місцях таких патріотів, на яких би ніколи й не подумав, були й такі, кого виходило переконати. Так я бачив часто розуміння і нерозуміння мене.

Рідні поділилися на дві сторони: за і проти України. Якщо про зрадників говорити, то я чітко висміюю їх у діалозі і називаю їхні дії зрадницькими. Однодумців багато.

Я залишив Крим наприкінці серпня 2014 року, півроку розробляв план втечі, шукав роботу й місце для переїзду. Просто не витримав балагану і клоунади. Все перетворювалось у якийсь маразм. Все створене почало повертатися в 1990-ті, а в деяких місцях у 1937 роки.

Тепер проживаю в Києві. Був на війні, тепер відправляю відпочивати українців у теплі країни. Отримав довідку «переселенця» і це дало змогу без черг і проблем дітей відправити в садочок, у школу, якісь були кошти — тимчасова допомога, в лікарнях були пільги. Це якщо в матеріальному плані. Серед людей бували неадекватні запитання: а чому ти сюди приїхав, у Криму ж так добре, а ще що Київ не резиновий. Після того, як говорю, що був на війні, більше ніхто так не каже.

Планую після деокупації повернутися в Крим, адже потрібно відновлювати те, що зруйнувала Російська Федерація. Тепер я здобуваю гарний досвід і це все потрібно буде втілити в життя. Взагалі, було б добре вже прописати всі реформи для Криму сьогодні й з цього починати деокупацію. Хочу бути корисним. Хочу, щоб мої діти жили на своїй Богом даній землі. Але поки там російський фашизм, там робити нічого.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

Крим повернеться під контроль України, але ніхто не може знати, коли закінчиться війна, немає такої відповіді. Ми тільки знаємо, що це неминуче.

Люба Калмакова: Боялася кримської «самооборони» з битами та топорищами

Кримська активістка мирного громадського руху опору російській агресії. Народилася та жила в Сімферополі, етнічна росіянка. Економіст і юрист за фахом. Рідна мова — російська. У лютому — березні 2014 року організувала та брала участь у публічних мирних акціях на підтримку України. Через це піддавалася тиску з боку проросійських сил і змушена була покинути Крим. У березні 2014 року переїхала жити до Львова.

*Люба Калмакова.
Фото Анатолія Ковальського*

2014 року зміни в моєму житті відбулися, починаючи від місця проживання, навчання, міста та місця роботи. Змінилося оточення, звичні соціальні зв'язки, створені в Криму, після переїзду були втрачені. Повноцінне спілкування з друзями, рідними, знайомими зупинилося через неможливість особистих зустрічей. Зруйновано мої звички, традиції. Вже збилася з рахунку, скільки весіль, днів народжень моїх знайомих та їхніх дітей я пропустила і не мала можливості привітати їх особисто. Наприклад, 2017 року не мала змоги особисто бути присутньою на 60-річчі мами, яке вона відзначала в Сімферополі. Життя змінилося тотально та кардинально, і що найсумніше — не з моєї волі, то не був мій вибір — виїжджати з Криму назавжди, не маючи можливості повернутися.

Коли згадую кінець листопада 2013 — березень 2014 у Криму, то виникає відчуття ніби щодня були якісь акції, на яких я була

присутня, згадується відчуття напруги, стресу, переживання за стан, в якому перебувала країна. Щодо 26 лютого 2014 року, досі перед очима фотографії, які побачила в одній з соціальних мереж о 23-й годині, на яких була зображена будівля кримського парламенту, де невідомі люди зводили барикади і не було жодного журналіста чи працівника на той час міліції України.

26 лютого 2014 року, коли там відбувався мітинг, організаторами якого виступив Меджліс кримських татар, я була вдома та спостерігала за мітингом онлайн, дивлячись телевізор, та завдяки стрімерам. На мітинг вирішила не йти, бо знала що його будуть називати мітингом кримськотатарського народу, а про представників інших національностей не згадують ані слова, тим паче про етнічних росіян — таких як я. Так, власне, і відбулося. На мій погляд, цей мітинг ніяк не вплинув на хід подій у Криму. Ті сили, що були перекинуті до Криму та сформовані в Криму для окупації, маючи команду «згори» могли б цей мітинг присікти на стадії планування. Якщо йому дали відбутися, значить, це комусь треба було.

Я не розумію, що мають на увазі коли вживають словосполучення «русский мир». Я етнічна росіянка і мене ображає те, що люди, вживаючи такий термін, сприяють дискредитації етнічних росіян, зокрема тих, хто громадянин України та патріот.

В лютому я ще не думала про виїзд з Криму, і навіть на той момент образливим було запитання іноземних журналістів: «Куди будете їхати, якщо в Криму буде Росія?». На той момент у голові не вкладалося, як так може бути, щоб буквально за декілька тижнів була захоплена повністю адміністративно-територіальна одиниця держави окупантами за сприяння місцевих зрадників. Як таке може допустити світова спільнота?

Емоції були дуже різні — від обурення до страху. Як наслідок, ані дня без сліз через невідворотність подій, безпорадність, неможливість впливати на небажаний для мене результат. Через це мала рік, упродовж якого страждала від безсоння. Охоплювала зневіра, часом злість на бездіяльність уповноважених осіб щодо захисту території держави. Відчувала сором за те, що держава, громадянка якої я є, нездатна захищати свою територію від іноземного нападника.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

У вирі таких емоцій треба було ще й думати іноді про власну безпеку. Боялася розправи за участь у проукраїнських мітингах, акціях проти «зелених чоловічків» — людей з вогнепальною зброєю в руках, без розпізнавальних знаків у вигляді прапора чи емблеми, до кого вони належать — та представників «кримської самооборони», які ходили в той час вулицями Сімферополя з п'яними очима, агресивні, зухвалі, з битами та топорищами від сокир у руках. Боялася, бо вони були непередбачувані для мене, неконтрольовані та невідомо, які вони мали команди-настанови до дій проти людей, що демонструють свою проукраїнську позицію. Боялася, бо на той час прокуратура, міліція в Криму не були вже ПРАВОохоронними органами України в Криму, та не вселяли відчуття безпеки і не викликали особисто в мене довіри вже з лютого. Коли розклеювали листівки на активістів, зокрема й на мене, що ми «зрадники Криму», дехто з активістів звертався до прокуратури, я вирішила цього не робити, бо правоохоронні органи Криму вже тоді себе дискредитували.

Починаючи з листопада 2013 року, я брала участь в акціях руху «Євромайдан Крим». Коли про євроінтеграцію говорити стало вже не актуально — через повстання громадян України проти тих бандитів, що називали себе владою України, через вбивства на Майдані, тоді формат руху «Євромайдан Крим» змінився та збільшився, перетворившись на проукраїнський рух проти окупації Криму російськими та проросійськими елементами.

Я ходила на ці мітинги, акції, збори і в лютому, і в березні. В березні ми вирішили організувати жіночий рух «Жінки Криму за Мир» і проводили акції, сподіваючись, що небажані іноземні «елементи» та «самооборонівці» та їхні однодумці не нападуть на акціях на жінок. Але вони агресивно ставилися до нас, створюючи сутички, виштовхуючи на проїжджу частину, псуючи плакати, кривдячи словесно, ображаючи, коли ми виконували гімн України, тощо. Але ми мусили виходити на вулиці й закликати людей долучатися та привертати увагу іноземних ЗМІ, щоб показати материковій Україні та всьому світу, що проукраїнські люди в Криму є.

9 березня 2014 року відбувся захід біля пам'ятника Тарасу Шевченку в Сімферополі — це останній проукраїнський захід у Криму, на якому я була присутня.

Гасла на мітингу на підтримку України в парку імені Т. Шевченка в Сімферополі у березні 2014 року. (Люба Калмакова з плакатом ліворуч, фото з особистого архіву активістки).

Саме в цей день викрали Андрія Щекуну та Анатолія Ковальського, що було шоком і водночас знаком, що нам, проукраїнським активістам, треба бути обережнішими, бо наступним може бути будь-хто з нас і звертатися по допомогу буде нікуди.

10 березня 2014 року я не виходила з дому, бо боялася, що зі мною теж можуть вчинити розправу. Ризики збільшувалися з кожним днем, адже були прецеденти в Криму в той період, коли людей з українською символікою били, викрадали, психо-

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

логічно тиснули. Розуміючи, що в мене є татування на тілі з зображенням державного символу України — тризуба, страх за власне здоров'я, свободу та життя був гостріший.

Вранці 11 березня 2014 року, за годину до відправлення поїзда з Криму, я купила квиток до Хмельницького та виїхала з півострова. На залізничному вокзалі Хмельницького придбала квиток до Львова, думала що їду щонайбільше на два тижні. Досі зберігаю квиток в один кінець. Як наслідок, два роки депресії чи посттравматичний стресовий розлад, чи як там це називають... Важко, бо плани, які були в Криму, зруйновано неактуальністю через зміну регіону проживання, а нові плани-бажання-мрії ще не сформовано, бо втрачений був сенс усього. Важко було шукати новий сенс, інтерес.

Не була в Криму, на моїй малій батьківщині з 11 березня 2014 року. Не відчуваю, що там я буду в безпеці, на території, яку не контролює держава, громадянка якої я є. Також мені відомо, що мною досі цікавляться «правоохоронні органи» окупантів у Криму.

Поки що від української влади не бачу жодної дії, яка б сприяла деокупації Криму. Чи повернуся я до Криму після його деокупації, залежатиме від того, в якій формі вона буде та в який статус деокупають Крим. Я виходила на акції в Криму за проукраїнський Крим. Чи зможе Україна при деокупації керуватися інтересами саме етнічних українців, чи ні, чи будуть враховані інтереси проукраїнських етнічних росіян... — це важливі, принципові питання для мене, це важливі стратегічно питання для України в довгостроковій перспективі.

Валентина Емінова: Я продовжувала відверто висловлюватись і висміювала «апалченцев»

Фото з архіву
Валентини Емінової

Кримська журналістка. Народилася та жила в Криму. За фахом — викладачка російської мови та літератури. Рідна мова — російська. На момент російської анексії Криму працювала в «Кримській газеті» — комерційному виданні, але де-факто підконтрольному кримському уряду. Активно протестувала проти російської агресії у своєму середовищі та вимушена була покинути рідний Сімферополь. Разом з чоловіком переїхала жити до Києва.

Мітинг 26 лютого під стінами кримського парламенту я, якщо чесно, пропустила повз увагу. У той день працювала над якимсь репортажем і тому все, що там відбувалося, знаю з розповідей колег, які туди ходили. Я тільки після його закінчення спитала, хто переміг. Мені відповіли: «Наші перемогли». Подобиці мені вдома розповів чоловік, що там був як журналіст. І ми спокійно лягли спати з думкою про те, що на цьому все й завершилося.

А наступного ранку мені зателефонував заступник головного редактора «Кримської газети», де я працювала, і сказав на роботу не їхати. Журналісти редакції працювали зі своїх домівок. Я почала читати новини про те, що відбувається, і була шокована. Одразу згадалися всі розмови місцевих журналістів та політиків, які багато років лунали і здавалися нереальними: про те, що Росія може напасти на Україну, і ми не зможемо опиратися її армії, бо наша армія пограбована.

Потім шеф повідомив, що ми працюватимемо з редакції іншої газети, і я почала вагатися, виходити мені з дому чи ні. Було страшнувати через те, що будь-якої миті могли початись якісь бойові дії, перестрілки, але я сказала собі: «Валю, ти ж журналіст! На вулицях танки, а ти цього не побачиш! Як ти потім житимеш з цим?». І я поїхала на роботу через усе місто. За моїми спостереженнями, у місті на той момент відчувалося заціпеніння, гнітюче мовчання, дуже мерзотна атмосфера.

У моєму оточенні майже ніхто з друзів та родичів не підтримав Україну. Але, на щастя, ми з чоловіком були і є однодумці. Хоча я ніколи не займалася політикою, уникала політичних тем у роботі й у мені було не надто багато патріотизму. Але навесні 2014 року він у мені «увімкнувся» і не «вимикається» досі.

У колективі редакції відсотків 90 становили проросійські люди, відсотків п'ять відкрито виступали за Україну і ще стільки ж були проукраїнські, але намагалися не проявляти своїх поглядів.

Одразу після захоплення адміністративних будівель у Сімферополі в редакції «Кримської газети» спочатку панувала мовчанка. Колеги дуже мало говорили на тему того, що сталося привселюдно і було видно, що багато хто чекає, чим ця ситуація завершиться.

Я розуміла, що може краще також тримати язик за зубами, але продовжувала вголос висловлювати свої думки, висміювала тих смердючих «апалченцев», поступово усвідомлюючи, що декому з колег це неприємно. Виявилось, що їхні родичі брали участь у сепаратистському русі, зокрема в «апалченії».

Щодо загальної редакційної політики, на самому початку захоплення Криму керівництво «Кримської газети» зайняло позицію «ні вашим, ні нашим». Весь колектив був відправлений у відпустку на два тижні. Як я розумію, це зробили, щоб визначитися з остаточною позицією і примкнути до тих, хто переможе. Так воно і вийшло. Головний редактор на той момент уже поїхав до Києва, як і його заступник. Ми лишилися з Люділою Коноваловою, що, як я розумію, була за Росію. З моїх статей почали викреслювати все, що стосувалося підтримки українського війська. Одним з прикладів такої цензури була історія про блокування українських військових частин «самообороною» та російськими військовими. Я намагалася тримати

зв'язок з нашими українськими прикордонниками, військовими, питала, яка допомога їм потрібна, писала про це. Людина, яку залишили в. о. редактора викреслювала слова про допомогу і моральну підтримку. Я щоразу сперечалася, але було марно, вона стояла на своєму. А тим часом газета вже починала скочуватися до «ми в Росії, це непогано, давайте якомога швидше до цього пристосовуватися». Виконувачка обов'язків головного редактора і колектив здебільшого сприйняли те, що відбувається, позитивно, для них це було прийнятно.

Щодня я йшла на роботу повз групу «самооборони», представники якої стояли біля автобусної зупинки і заправлялися пиріжками та дешевою кавою. Вони були небриті, смердючі та огидні, з перегаром, і при цьому дивилися на жінок нахабними «сканувальними» очима. Я завжди намагалася швидко проשמигнути повз них, аби не потрапляти в поле їхньої уваги. Мені було страшно, бо я розуміла, що ці люди, найпевніше, п'яні та є просто дрібна бандота, і якщо вони мені зараз щось зроблять, їм за це нічого не буде.

І таке відчуття було не тільки в мене. Здавалося, що все місто ставало заляканим. Всі дивилися одне на одного оцінно: за Росію ти чи ні? А бандерівець ти чи ні? І так відчувалось усюди. Це була якась параноя, помножена на два, свято маразму. І це було навіть у побуті.

Я часто заходила до магазину рукоділля, мене дівчата-продавчині добре знали. І от уже після захоплення Криму я прийшла туди за жовтими та блакитними стрічками. Вони дуже неохоче відміряли мені їх, але все ж продали, косо дивлячись при цьому. Наступного разу я прийшла купити схему-візерунок для вишиванки, а вони мені: «Навіщо вам вони тепер?». Дістали з під прилавка стосик з цими візерунками, жбурнули біля каси. «От, усе що є, вибирайте. Нових уже не буде».

Після референдуму ми з чоловіком вирішили, що треба їхати з Криму. Я не могла більше жити в тій атмосфері. Це стає неможливим, коли розумієш, що ніяке це не «волевиявлення народу Криму», а тебе просто, як кріпацьке бидло, привласнили і тепер диктують, що тобі носити, якою мовою говорити та ще й нав'язують ненависть до всього українського. Для мене анексія Криму — це якась бридка, брудна зрада. І приєднуватися до цієї мерзоти мені було гидко.

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

У Криму в нас з чоловіком лишилася квартира, в якій ми тільки-но закінчили ремонт. Іноді в мене виникала думка, щоб лишитися. Але чим займатися? Журналістом у таких умовах бути не хочу. Не хочу ходити цими вулицями, не хочу спілкуватися з цими людьми.

Тепер згадую, що до анексії Криму певний час товаришувала з Катериною Козир¹⁶, ходили на день народження одна до одної. Але в 2014-му все змінилося. Більше не спілкуємося. Така ж ситуація і з багатьма іншими колегами.

Я певний час страшенно ображалася на рідних, на друзів через те, що ніхто з них мене не підтримав. Але потім зрозуміла, що немає чому дивуватися, вони завжди такими були. Вони завжди вважали Росію кращою за Україну, Путіна — найкращим з усіх президентів, усе російське — кращим за українське. Я не пам'ятаю серед своїх колишніх кримських друзів нікого, кого можна було б назвати українським патріотом. Була одна журналістка, яка завжди рекламувала Львів, вона просто обожнювала все українське. Але потім вийшла заміж за проросійського чоловіка і сама стала такою ж.

Я поїхала зі свого дому і більше туди не поверталася. По-перше, гидко, по-друге, страшно. Можу сказати, що майже не сумую за Кримом як за відчуттям домівки. Це вже пройшло. З рідними ми майже не спілкуємося — не можемо знайти спільної мови. Хоч іноді буває серце щемить, коли бачу на вулиці жінку, схожу на маму. Та коли згадую, як ми з нею сварилися через анексію Криму, розумію, що краще нам бути на відстані.

Тепер мій дім — це Київ, але я все одно чекаю на звільнення Криму. Я пообіцяла своїм нинішнім колегам, що коли Крим звільнять, я на всю редакцію насмажу чебуреків. Тепер, завдяки цій книжці, обіцянку задокументовано, доведеться виконувати.

16 Катерина Козир — гендиректор телеканалу «Перший кримський», утворений на базі захопленої проросійськими силами державної телерадіокомпанії «Крим». До російської анексії Криму вона багато років працювала кореспондентом цього телеканалу. Козир називають однокласницею віцепрем'єра кримського уряду, підконтрольного Росії Дмитра Полонського і подейкують, що саме за це їй і довірили керівництво телеканалом. Проте ані вона, ані Полонський цю тему публічно досі не коментували.

Євген Букет: Можливо, Крим Росії віддали, щоб відтермінувати напад на Київ

Головний редактор українського видання «Культура і життя». Одружений з кримчанкою, неодноразово бував на півострові до та після його російської анексії, підтримує кримський рух опору російській агресії.

Фото з архіву Євгена Букета

Моя реакція на події в Криму, починаючи з лютого 2014 року була однозначна: Росія почала вторгнення в Україну. Дивувала позиція тодішньої української влади, зокрема врізалися в пам'ять слова в. о. Президента Олександра Турчинова: «Цього нам тільки не вистачало» і пізніше: «Що ви від мене хочете?» Складалося враження, що Крим спеціально «зливали». Деморалізована армія, міліція, спецслужби — усе грало на руку окупантам.

Тут, у Києві, ми боялися після рішення «совета федерації» (Рада Федерації Федеральних зборів Росії) надати дозвіл російським військам на бойові дії за межами Росії, що в березні російська армія почне наступ через Чернігівщину на Київ і в кращому разі поверне назад Януковича, а разом із ним репресії проти учасників Євромайдану і Революції Гідності.

Самооборона готувалася до партизанського опору окупантам, прості кияни — до виїзду з міста, було дуже тривожно. Але

до кінця березня 2014-го страх минув. Кожен новий день віддаляв гіпотетичну можливість швидкого захоплення столиці. Вважаю, що тоді Путін, почавши анексію Криму, втратив єдину нагоду захоплення всієї України. Можливо, що Крим Росії віддали спеціально, щоб відтермінувати або запобігти нападові на Київ.

На мою думку, українська влада в період захоплення справді «злила» Крим. Уже потім почали робити правильні кроки, особливо на міжнародному рівні, щодо його повернення. Хотілося б підсилити українські позиції щодо Криму в інформаційному просторі.

У Криму завжди переважали проросійські настрої, бо центральна українська влада не переймалася проблемами Криму, не вела там державної проукраїнської політики і в багатьох питаннях підігрувала росіянам. Моя дружина з Криму, тому добре знаю ситуацію. Майже всі її родичі там тепер мешкають, ми спілкуємося за допомогою інтернету.

Після анексії я відвідав майже рідну Феодосію лише одного разу, 2016-го.

Пригадую таке. На пляжі людей не густо. Українські номери серій АК, КК, СН, ІН із 1 квітня 2016 року під заборонаю на території Криму — штраф до 5 тисяч рублів із можливістю позбавлення водійських прав. Тому бачити зрідка місцевих відчайдушів, які досі користуються українською реєстрацією транспортних засобів, було надзвичайно приємно. Але це були одиничні випадки.

2016-го у транспорті всі мовчали, кримські та російські триколори в поєднанні виглядали доволі похмуро, а синьо-жовте розфарбування сприймалося майже як екстремізм. Навіть кримські татари в Криму свою жовту тамгу зображують не на синьому, а на блакитно-бірюзовому тлі.

Тільки в глухих селах залишалися поодинокі дорожні знаки українською, на основних автошляхах українську мову ретельно «зачистили». Де-не-де ще можна було побачити залишки старих вивісок феодосійської пекарні «Булкін» та окремих українських брендів.

Проте, коли бачиш розбитий кінотеатр «Україна» в центрі міста, розумієш, що на півострові намагаються прибрати будь-які натяки на його належність до України. Через це якимось іро-

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

нічно виглядає напис українською мовою на офіційній табличці феодосійської мерії.

Георгіївська стрічка в авто тут траплялася часто, також популярні автомобільні наліпки з двоголовим орлом, триколом і радянським орденом Перемоги у Другій світовій війні.

Взагалі російські прапори, герби і портрети «Путіна» наліпили де тільки могли. Також чимало «соціальної реклами» імперських традицій Росії: усіяких Єкатерін, Суворових, депутатів «Государственной думы от Таврической губернии» тощо, навіть у найабсурдніших місцях. А що це був мій перший візит до окупованого Криму, то не міг порівняти сам, але місцеві твердили, що 2016 року сувенірної продукції військово-політичного змісту стало значно менше.

Продовольчі товари можна було купувати, як на мене, лише місцевого кримського виробництва. Продуктів з материкової частини України в магазинах не було, а російські здебільшого несмачні й далеко не завжди відповідають звичному для України співвідношенню ціна-якість. На полицях магазинів були представлені всі кримські бренди вина, чимало нових різновидів кримського пива, а також можна було придбати пиво «Чернігівське» й «Оболонь» із російським штрихкодом...

Євген Суходольський: Наважитися на звільнення міг далеко не кожен прокурор

Колишній співробітник Сакської міжрайонної прокуратури Криму, підтримував громадський рух мирного протипу російській агресії. Народився та жив на півострові до 2014 року. У 21 рік вимушений був покинути Крим через його російську анексію.

*Фото з архіву
Євгена Суходольського*

27 лютого 2014 року я мав брати участь у практичних заняттях в апараті прокуратури Криму. То ж планував їхати з Сак, де на той момент працював, до Сімферополя. Але зранку мені зателефонували колеги і повідомили, що заняття скасовані через те, що якісь озброєні «зелені чоловічки» захопили будівлі Верховної Ради та Ради міністрів Криму.

Звісно, для мене це стало несподіванкою. Але серйозно я почуте не сприйняв і вирішив усе ж поїхати до Сімферополя. По дорозі біля в'їзду до міста я побачив колону військової техніки. Спочатку я подумав, що це українські військові, викликані за тривогою. Але коли роздивився, що ця техніка без розпізнавальних знаків, зрозумів, що ситуація серйозна і неоднозначна.

В органах прокуратури всі адекватні працівники розуміли, що захоплення адміністративних будівель — це кримінальний

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

злочин, за який винні мають нести покарання. На сайті прокуратури АРК у перші дні захоплення Криму з'явилась інформація про порушення кримінальної справи за цим фактом. Але поступово, з часом я зрозумів, що це не якісь «пересічні лиходії», а озброєний спецназ сусідньої держави, хоча вони і не називали себе.

А незаконні рішення Верховної Ради Криму, які почали ухвалювати з 27 лютого, привели до розуміння, що відбувається чітко спланована операція з відділення кримського півострова від України. Незрозумілим для мене тоді лишалося те, за яким з двох сценаріїв це реалізовуватимуть: чи то буде створена «окрема квазідержавка Крим», чи то півострів буде окупований та анексований Росією? Та якою буде реакція української влади?

Звісно, за таких обставин я, як громадянин України, не міг лишатися осторонь. Мені як співробітникові прокуратури заборонено брати участь у таких публічних заходах, як пікети чи мітинги. Але враховуючи неординарність ситуації у Криму навесні 2014 року, я вирішив публічно протестувати проти «руського мира» вихідними. Один з мітингів, у якому я брав участь

*Акція кримських жінок проти війни в Сімферополі. Березень 2014 року.
Оприлюднено у групі Facebook «Жінки Криму за мир»*

*Будівля прокуратури АРК під контролем «кримської самооборони».
Лютий 2014 року (фото Станіслава Юрченка).*

саме як активіст, був присвячений 200-річчю з дня народження Тараса Шевченка в Сімферополі.

Звісно, те, що відбувалося в Криму, я обговорював і зі своїми колегами в прокуратурі. Коли стало відомо, «звідки ростуть вуха» в тих, хто захопив Крим, основна частина моїх колег була розгублена. Вони не знали, чим усе це закінчиться та «чия візьме». І тому здебільшого вони воліли не обговорювати цю тему.

У нашому колективі Сакської міжрайонної прокуратури згуртувалися нечисленні співробітники з проукраїнськими поглядами. Такі люди в органах прокуратури Криму в 2014 році справді були. Ми разом сподівалися, що Україна, як держава, щось зробить, не допустить найгіршого сценарію розвитку подій.

До речі, серед мого оточення багато людей обговорювали ці процеси, а «нейтральні», якщо не засуджували, то й не схвалювали. Вже потім, ближче до дня незаконного «референдуму», багато з таких «нейтральних» колег відверто схилилися на бік Росії.

Як мені здається, вони так вчиняли не через свої принципові ідейні переконання, а тому що не бачили для себе іншого шляху.

Наважитися на звільнення, ухвалити для себе таке рішення міг далеко не кожен прокурор з різних персональних причин. Тим більше на той момент у Криму вже активно працювала російська пропаганда, яка переконувала, що раз «ми — братські народи з однієї колишньої держави, то і зрадою це називати не можна». Особливо це діяло на співробітників старшого віку, у яких був великий досвід, зокрема, й роботи в радянські часи. Хоча всі вони юристи і прекрасно розуміли ситуацію. Думаю, наодинці з собою ці люди все одно давали оцінку своїм ганебним вчинкам. Бо потім вони ж самі й обговорювали між собою свої «дні вагань та тяжких роздумів». Ну і, звісно, зіграли свою роль російські обіцянки «матеріального раю». Це їхній вибір. Бог і закон їм суддя.

Але заради істини зазначу, що в моїй прокуратурі кожному надавалося право вибору, і якогось тиску я не пам'ятаю. Хоча колеги з інших прокуратур розповідали мені про такі факти.

Особисто я, коли зрозумів, що Україна втрачає контроль над півостровом, одразу ж вирішив, що в Криму не залишуся. І наприкінці березня поїхав до Києва розв'язувати питання про переведення на службу на материкову частину України.

У Генеральній прокуратурі України мене направили до Рівненської обласної прокуратури. Я погодився. Кілька років працював там, а потім перевівся до Херсонської області — ближче до рідного Криму, де лишилися мої батьки та бабуся. З ними ми бачимося лише віртуально, коли спілкуємося скайпом. Додому я намагаюся не їздити через брак гарантії своєї безпеки. Звісно, я непокоюся за своїх рідних і друзів. На півострові постійно порушують права людини, немає впевненості в завтрашньому дні. Тепер це визнають навіть прихильники Росії.

Але на все воля Божа і я допускаю, що після деокупації Криму можу повернутися додому. Мені хотілося б брати участь у вивченні та усуненні наслідків російської окупації Криму та відновленні правопорядку на території півострова.

Дехто вважає, що Крим «злили» українські чиновники. Не думаю. У той момент, звісно, були можливості для звільнення захоплених об'єктів у Криму силовим шляхом. Але чи не призвело б це до масштабного кровопролиття? І чи закінчилося б це перемогою України? Бо на кордоні з нею вже тоді перебували розгорнуті частини російської армії, а Рада Фе-

ВІД КРИМСЬКОГО ЄВРОМАЙДАНУ ДО «КРИМСЬКОЇ ВЕСНИ»

дерації Росії вже дала згоду на введення російських військ в Україну. Це могло призвести до повної втрати державної незалежності країни.

Натомість очевидно те, що вирішальним фактором у захопленні Криму була не позиція кримчан на незаконному референдумі, а військова машина країни-окупанта. Навіть зрада кримської влади і кримських силових структур — це лише наслідок.

* * *

Розділ II

Російські репресії в Криму

Президент Росії Володимир Путін виправдовує анексію Криму тим, що російські військові начебто намагалися захистити російськомовних кримчан від українських радикалів. Але це легко спростовується фактами. Більшість людей, які свідчать у цій книжці, зазначають у своїх анкетних даних, що вважають рідною саме російську мову, деякі ідентифікують себе як росіяни або руські. Проте їх почали переслідувати в Криму вже після його анексії.

З 2014 року місцеві чиновники та силовики почали масові репресії проти всіх, хто, на їхню думку, становить загрозу режимові. За останні 20 років у Росії узаконили цілий спектр різноманітних способів переслідування людей за їхні політичні погляди. Перш за все застосовується пакет антитерористичних та антиекстремістських законів, їхні нечіткі формулювання успішно використовують проти громадян.

Російські силовики масово ходять по домішках кримчан з обшуками. Зазвичай це відбувається рано-вранці, коли люди ще сплять. Непрохані «гості» поведуться брутально та нахабно, вдаються до різних способів психологічного тиску, погроз та залякувань.

Ще одна репресивна стаття (280.1 — публічні заклики до порушення територіальної цілісності РФ) з'явилась у кримінальному кодексі Росії незадовго до російської анексії Криму, а набрала чинності вже після того, як півострів опинився під контролем Росії — 9 травня 2014 року. Вона дала можливість переслідувати всіх, хто не визнає Крим російським. Цих людей у Росії оголошують сепаратистами. Кожному, кого звинувачують за цією статтею, загрожує до п'яти років ув'язнення.

Перші такі кримінальні справи були порушені щодо кримських журналістів та активістів, які публічно заявляли, що Крим — це Україна. Фігурантами таких справ стали кримські

журналісти Андрій Клименко та Микола Семена (останній був засуджений у Криму до 2,5 року умовного терміну ув'язнення з випробувальним терміном на 3 роки та заборонаю в цей час займатися публічною діяльністю), а також співавторка цієї книжки Анна Андрієвська.

Серед тих, кого в Криму звинуватили в сепаратизмі, став голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров, активіст кримськотатарського національного руху Сулейман Кадиров (засуджений у Криму до двох років умовного терміну ув'язнення) та экс-глава Бахчисарайської райдержадміністрації Ільмі Умеров (засуджений до двох років колонії-поселення).

У тих, кого не вдається засудити за сепаратизм, російські правоохоронці «раптом» знаходять боєприпаси та кидають за ґрати, як фермера з села Серебрянки Володимира Балуха. Б'ють за українську символіку та порушують кримінальні справи через дописи в соцмережах, як у випадку з мешканцем Севастополя Ігорем Мовенком.

Або обвинувачують у вимаганні та піддають тортурам у слідчому ізоляторі, як це трапилося з алуштинським блогером Олексієм Назімовим та опозиційним депутатом Павлом Степанченком.

Кримчан також переслідують через їхні релігійні погляди. Масові та brutальні силові операції представники ФСБ та російські правоохоронці практикують у домівках кримських татар і мусульман інших національностей. Понад два десятки кримських мусульман, переважно з числа кримських татар, звинуватили у причетності до забороненої в Росії ісламської релігійної організації «Хізб ут-Тахрір» та кинули за ґрати. І ця практика продовжується.

Під заборонаю опинився представницький орган кримських татар — Меджліс кримськотатарського народу. Переслідують священників Української православної церкви Київського патріархату та різноманітних релігійних організацій.

Періодично російські силовики влаштовують спецоперації із затримання людей, яких вони звинувачують у тероризмі, шпигунстві, диверсійній діяльності. При цьому акцентують увагу на українському походженні затриманих, щоб створити міф про «небезпечного сусіда».

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

З березня 2014 року по 2017 рік у Криму зникли безвісти десять людей. «Це шість кримських татар, троє етнічних українці та одна людина змішаного (російсько-татарського) етнічного походження. Усі — чоловіки. Семеро зникли у 2014, двоє — у 2015, один — у 2016 році», — повідомили в Управлінні Верховного комісару ООН з прав людини у вересні 2017 року.

Кримським репресіям дивуються навіть досвідчені російські адвокати, які багато чого бачили за свою практику. Через які випробування пройшли кримчани, що насмілилися публічно виступити проти російської анексії Криму? За що в Криму російська влада оголошує людей «терористами» та «екстремістами»? Та до яких методів вдаються російські силовики? Про це читайте в розповідях тих, кого зачепили ці репресії.

Олександр Попков: У Криму пропрацюються найгірші практики переслідування людей

Російський адвокат міжнародної правозахисної групи «Агора», колишній військовий слідчий. З 2014 року захищає в судах кримчан, які стали фігурантами політичних кримінальних справ, порушених російськими силовими структурами.

*Фото з архіву
Олександра Попкова*

Останнім часом я бачу погіршення всіх правових практик у Росії, пов'язаних із застосуванням силовиками різних методів впливу на людей. Після подій 2014 року ці практики застосовуються і до кримчан.

Хочу зазначити, що у ФСБ дуже любляють прослуховувати телефонні розмови громадян і переглядати їхні переписки в соцмережах. Щоб отримати санкцію суду на це, спецслужби використовують будь-які підстави, навіть такі, що неможливо довести.

Як приклад, можна навести кримінальну справу про заклики до сепаратизму щодо кримського журналіста Миколи Семени. Виявилося, що представники ФСБ втрутилися в його комп'ютер і стежили за його публікаціями ще до того, як суд дав їм відповідну санкцію. На підставі вилучених так відомостей співробітники ФСБ потім прийшли до журналіста з обшуком.

У суді представники спецслужб мотивували необхідність прослуховування телефонів Семени та контролю за його со-

цмережами та електронною поштою тим, що він співпрацював з виданням «Крим.Реалії» (Радіо Свобода/RFI RL), яке начебто веде підривну діяльність на території Криму. Ніяких доказів того, що це дійсно так, не надано. Але суд ухвалив рішення на користь ФСБ.

Так під необґрунтовані та невмотивовані вимоги ФСБ підкладається рішення суду, яке легалізує їхню діяльність щодо контролю за людьми. Так співробітники ФСБ прослуховують, кого хочуть.

Російський слідчий одного разу розговорився зі мною та відверто сказав, що прослуховування адвокатів за подібними справами для слідства взагалі не проблема. Тому, можливо, ми, адвокати, теж усе життя живемо у «прямому ефірі».

Ще однією недоброю тенденцією у Криму стало те, що співробітники ФСБ намагаються проводити обшуки в домівках людей без санкції суду. Зазначу, що обшук може проводитися тільки в рамках порушеної кримінальної справи й у такому разі силовики зобов'язані поводити себе лише у межах вимог Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації.

У 2000-х роках я був слідчим у Сочі й пам'ятаю, що тоді отримання дозволу на проведення обшуку було цілою проблемою. Прокурори дуже ретельно підходили до цього питання і потрібно було довго доводити, що для обшуку дійсно є підстави, щоб тобі дозволили його провести.

Тепер усе кардинально змінилося. Коли немає підстав для порушення кримінальної справи, застосовується тактика проведення огляду житла у рамках оперативно-розшукової діяльності. Це знімає з силовиків обмеження КПК. Тобто вони можуть спокійно коїти свавілля і не оглядатися на якісь законні рамки.

Наприклад, силовики у 2015 році прийшли по кримського татарина, правозахисника Еміра Усеїна Куку. На той момент щодо нього не була порушена ніяка кримінальна справа. Але представники російських спецслужб схопили його на вулиці, побили, кинули в машину і возили десь. Потім привезли додому і сказали: «Ми будемо проводити в тебе огляд житла». Хоча це було незаконно.

Коли Еміра Усеїна Куку били на вулиці озброєні люди, він просив їх представитися, показати документи. Люди, що опинилися поблизу і бачили це, теж вимагали пред'явити доку-

менти. А силовики відповіли їм: «Зараз наші документи придуть». Після цього під'їхав автомобіль, повний автоматників, які почали розганяти людей, що стали свідками цього свавілля.

Коли ми намагалися оскаржити дії силовиків стосовно Еміра Усеїна Куку, силовики в суді верзли нісенітниці про те, що правозахисник напав на двох озброєних людей та намагався їх побити. На підтвердження вони принесли довідки про те, що через два місяці після подій на їхніх руках були садна.

Як вдалося з'ясувати під час розслідування, кримінальна справа стосовно Еміра Усеїна Куку з'явилася багато в чому «завдяки» особистій неприязні до нього з боку співробітника ФСБ. Як виявилось, раніше він довго намагався завербувати Куку. Коли той відмовився, співробітник ФСБ почав йому погрожувати і врешті домігся порушення цієї кримінальної справи.

Хочу зазначити, що дії силовиків у Криму дуже складно оскаржити. Місцеві суди ухиляються від розгляду цих скарг під різними формальними приводами.

Ще одна тенденція, яку я відзначаю в Криму — це активне застосування в кримінальних справах різноманітних псевдоекспертиз. Тобто, коли малодосвідчений та малограмотний експерт просто переписує тексти з методичок і на цій підставі робить висновки, потрібні слідству.

У справі Миколи Семени експертиза налічувала багато граматичних помилок, зокрема рівня третього класу школи: неузгодження часів, відмінків і застосування слів, яких не існує в російській мові. Коли ми з колегами-адвокатами ставимо питання цьому експертові, вона нам відповідає: «Це не мої помилки, так написано в моїх методичних рекомендаціях. Я просто звідти переписувала». Тобто людина, що намагається знайти в словах інших злочини, сама не вміє писати російською. І ми розуміємо рівень цього експерта, який не володіє спеціальними науковими знаннями, а працює в інтересах слідства.

До цього мені доводилося брати участь у справі майкопського еколога, якого звинувачували в розпалюванні ненависті та ворожнечі. Експерт-лінгвіст (підполковник поліції) цілком серйозно розповідав у суді, що слово «ягня» має негативний характер і може використовуватись у негативному сенсі та розпалювати ворожнечу стосовно адигів та адигейських жінок. Ми привели до суду трьох експертів, щоб довести, що слово «ягня» не може мати жодної негативної конотації.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

На мій погляд, більша частина обшуків, які проводять російські силовики в Криму та Росії, невинуваті й не мають сенсу. Наприклад, до кримчанина, українського активіста Володимира Балуха представники ФСБ приходили двічі й нічого не знайшли, а на третій раз виявили в нього патрони. У цьому випадку очевидно, що це — частина боротьби з інакодумством на півострові.

У Криму масово проводять обшуки, що нерідко супроводжуються застосуванням сили та агресії з боку силовиків. Одна справа, якби це стосувалося якихось озброєних терористів, і зовсім інша — коли «маски-шоу» налітають на людей, що спокійно сплять у себе вдома і не мають жодного стосунку до тероризму. Такі факти в Криму масові. У цих випадках мова йде про недопустиме перевищення порогу жорстокості співробітниками силових органів.

Ще один масовий метод тиску на людей — це примусовий відбір зразків ДНК. Переважно цю міру застосовують щодо кримських татар. Людей після п'ятничного намазу в мечеті забирають в автобуси, везуть до відділку поліції, беруть в них зразки слини та відбитки пальців. Це взагалі якісь гестапівські методи.

І найважливіше, що судова система в Криму — у жахливому стані. Більшість місцевих судів намагаються демонструвати свою лояльність до російської влади і заплющують очі на порушення навіть тих законодавчих норм, які в Росії непорушні.

У таких умовах у Криму пропрацьовуються найгірші практики переслідування людей. Я та мої колеги-адвокати непокоїмося через те, що все це може перейти на територію Росії. Цього не хочеться.

Олег Сенцов: Не знаю, чого варті твої переконання, якщо ти не готовий за них померти

Кримчанин, український режисер. Взимку 2013–2014 років брав активну участь у Євромайдані, про який згодом сказав: «Це головний вчинок, який я зробив у своєму житті». 2014 року брав активну участь у русі спротиву російській анексії півострова. Допомагав українським військовим, яких блокували та штурмували представники російської армії та «кримської самооборони». У травні 2014 року затриманий у Сімферополі співробітниками ФСБ Росії за звинуваченням у підготованні терактів у Криму.

Фото Євгенії Врадій

У серпні 2015 року засуджений Північно-Кавказьким окружним військовим судом Росії до 20 років ув'язнення в колонії суворого режиму. Після зачитування вироку виконував у залі суду гімн України. Згодом його відправили відбувати покарання у в'язницю (в Ямало-Ненецькому автономному окрузі) за три тисячі кілометрів від Криму.

Останнє слово Олега Сенцова в Північно-Кавказькому окружному військовому суді у Ростові-на-Дону. Текст оприлюднено у ЗМІ 19 серпня 2015 року

Сподіваюся, що це буде все ж не останнє моє слово. Я не буду ні про що вас просити, поблажливості тощо. Тут і так усім усе зрозуміло. Суд окупантів не може бути справедливим априорі. Нічого особистого, ваша честь.

Я про інше хотів сказати. Понтій Пілат, був такий персонаж, коли посидів на Місяці багато років, подумав про свій вчинок,

потім коли його пробачили, йшов місячною доріжкою з Га-Ноцрі й говорив йому: «Ти був правий: найстрашніший гріх на землі — це боягузтво». Так написав великий російський письменник Булгаков у книжці «Майстер і Маргарита». Я з ним згоден: боягузтво — головний і найстрашніший гріх на Землі. Зрада — це така окрема форма боягузтва. Велика зрада починається іноді з такого маленького боягузтва, як, наприклад, з Чирнієм¹⁷, коли тобі надягають мішок на голову, трішки б'ють і за півгодини ти вже готовий зректися всіх своїх переконань, обмовити себе в чому завгодно, обмовити інших людей, тільки б перестали бити.

Я не знаю, чого можуть вартувати твої переконання, якщо ти не готовий за них постраждати чи померти. Я дуже радий тому, що Гена Афанасьєв зміг переступити через себе. Спіткнувся, але врешті зрозумів, що є ще шанс, і зробив дуже мужній, дуже правильний вчинок. Я був дуже здивований цим і радий за нього. Не в тому навіть річ, що буде великий скандал, у когось будуть проблеми і нас виправдають. Ні, цього нічого не буде. Я радий за нього, що він житиме далі й відчувати себе людиною, яка не злякалася.

Я перебуваю вже рік у вашій прекрасній країні й дивлюся ваш телевізор. Програма «Весті», «Время» — це дуже «хороші» передачі. Ваша пропаганда відмінно працює. Я вірю, що більшість населення Росії вірить тому, що їм говорять про те, що Путін — молодець, в Україні — фашисти і Росія робить усе правильно, а кругом вороги. Дуже хороша пропаганда.

Але я також розумію, що є люди розумніші, як ви, наприклад, тут можновладці. Ви ж прекрасно розумієте, що немає ніяких фашистів в Україні, що Крим забрали незаконно, а ваші війська присутні на Донбасі. Навіть я, перебуваючи тут, у в'язниці, знаю про ваші війська на Донбасі. В нас весь ізолятор забитий «ополченцями», яких туди відправляють, як героїв на ваших танках, з вашою зброєю, вони там воюють, думають, що їх тут чекають. Повертаються з боеприпасами, їх приймають на кор-

17 Олексій Чирній — кримчанин, четвертий фігурант «справи Олега Сенцова», засуджений до семи років ув'язнення в колонії суворого режиму за обвинуваченням в організації терактів у Криму. Після катувань у ФСБ Чирній пішов на співпрацю зі слідством: дав потрібні свідчення і не оскаржував свій вирок. Відбуває покарання в Ростовській області.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

доні й дають терміни ув'язнення. Вони дивуються: «Як, за що? Ми ж наче герої. Нас туди проводжали». Вони не розуміють, що цей потяг працює в один бік. Навіть тут у в'язниці це знають. Я тут у в'язниці зустрічався з вашим ГРУшником, вашим солдатом, якого тепер за інший злочин судять. Він брав участь у захопленні Криму. 24 березня (2014 року) вони вже на кораблях прибули в Севастополь, блокували українські військові частини. Він якраз блокував ту частину в Євпаторії, до якої я поставив (продукти та речі). Доля така цікава штука. Його ж бригада брала участь в Іловайському котлі на Донбасі. Це факти, які лежать на поверхні. Якщо ти не заплющувеш очі, ти їх бачиш.

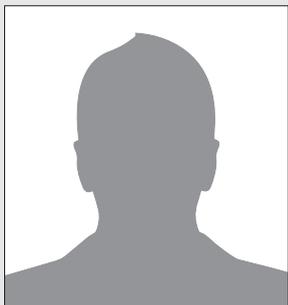
Ось стоять ваші трубадури режиму. Вони теж не дурні хлопці, вони все знають, як воно є, розумієте? Вони продовжують брехати, робити свою роботу, знаходячи собі якісь виправдання. Напевно, вони себе виправдовують, що потрібно годувати дітей, треба щось робити. А навіщо вирощувати нове покоління рабів, хлопці?

Але, крім цих усіх, є ще третя частина населення Росії, яка прекрасно знає, що відбувається. Яка не вірить у байки вашого агітпропу, яка розуміє, що відбувається у світі, які жахливі злочини коїть ваше керівництво. Але ці люди чомусь бояться. Вони думають, що нічого неможливо змінити, що все буде, як є, що систему не зламаєш, що їх мало, що всіх замурують у в'язницях, вб'ють, знищать і сидять там тихо в підпіллі, як миші.

У нас теж була злочинна влада, але ми вийшли проти неї. Нас не хотіли чути — ми стукали у сміттєві баки. Нас не хотіла бачити влада — ми підпалювати шини. І перемогли.

Рано чи пізно це станеться й у вас. У якій формі, я не знаю, і не хочу, щоб хтось постраждав. Але я хочу, щоб вами більше не правили злочинці. Єдине, що я можу побажати третій, поінформованій частині населення Росії — це навчитися не боятися.

Олександр Кольченко: Кидаючи нас до в'язниць, цей режим лише наближає свій кінець

Кримський активіст. 2014 року брав активну участь у русі спротиву російській анексії півострова. У травні 2014 року затриманий у Сімферополі співробітниками ФСБ Росії за звинуваченням у підготованні терактів у Криму в рамках «справи Олега Сенцова».

У серпні 2015 року засуджений Північно-Кавказьким окружним військовим судом Росії до 10 років ув'язнення в колонії суворого режиму. Після зачитування вироку виконував у залі суду гімн України. Був відправлений відбувати покарання до в'язниці Іркутська, за 5 тисяч кілометрів від Криму.

Останнє слово Олександра Кольченка у Північно-Кавказькому окружному військовому суді Росії 19 серпня 2015 року. Текст оприлюднено у ЗМІ 19 серпня 2015 року

З обвинуваченнями в тероризмі я не згоден і винним себе не вважаю. Вважаю цю кримінальну справу сфабрикованою і політично вмотивованою. Цю версію підтверджує та обставина, що кримінальна справа за фактом підпалу була заведена лише через десять днів після самого факту підпалу — за статтею 167 (умисне пошкодження або знищення майна) і була перекваліфікована на теракт тільки після затримання та отримання потрібних свідчень від Афанасьєва та Чирнія.

Що ж стосується формулювання сторони слідства та обвинувачення, воно таке: «Брав участь у підпалі з метою дестабілізації роботи органів влади в Республіці Крим і впливу на ухвалення рішень органами влади Російської Федерації про вихід Республіки Крим з її складу». Якщо виходити з логіки сторони слідства та обвинувачення, значить, що якщо пара користується контрацептивами, то це з метою дестабілізації демократичної ситуації в країні та підриву обороноздатності країни загалом. Якщо ти критикуєш чиновника, то це з метою підриву іміджу своєї країни на міжнародній арені. Список таких формулювань можна продовжувати до безконечності.

Під час цього процесу ми мали можливість почути про застосування погроз і катувань співробітниками ФСБ стосовно Сенцова та Афанасьєва. При цьому достатньо цікаво, що люди, використовуючи такі методи для отримання свідчень, не соромляться звинувачувати в тероризмі нас.

Болотний процес у кількох актах, посадка Олексія Сутуги¹⁸, наш процес, процес над Надією Савченко¹⁹ — все це з метою продовжити термін цього режиму. Але кидаючи нас до в'язниць, цей режим лише наближає свій кінець. І ці люди, які ще вчора вірили в закон та порядок, сьогодні, спостерігаючи за подібними процесами, втрачають цю віру. А завтра чи післязавтра ці люди зметуть цей авторитарний режим.

18 Олексій Сутуга — активіст російського руху антифа, відомий як «Сократ». Був засуджений у Росії до трьох років за обвинуваченням у нападі на відвідувачів московського кафе, якими виявилися представники ультраправих рухів. Свою провину Сутуга не визнав, заявивши, що намагався розняти сутичку, що виникла. Свою справу він вважає політичною. Цю ж версію підтвердив правозахисний центр «Меморіал», який визнав Сутугу політв'язнем. Він вийшов на волю 4 травня 2017 року.

19 Надія Савченко — колишня українська військова, народний депутат України. Була засуджена в Росії за обвинуваченням у вбивстві двох російських журналістів під час збройного конфлікту на сході України. Вона всі обвинувачення спростовувала. Правозахисний центр «Меморіал» визнав Савченко політв'язнем. У травні 2016 року стався її обмін на двох затриманих в Україні російських військових, згодом їй було присвоєно звання «Герой України». Отримавши мандат народного депутата, Савченко згодом стала фігуранткою кримінального провадження в Україні. Її звинуватили у організації державного перевороту.

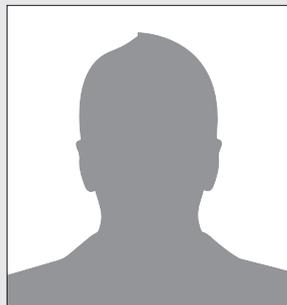
РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Також хочу зазначити, що в письмових свідченнях Афанасьєва, які озвучив адвокат Дінзе, пролунало те, що слідчий сказав йому: той день, коли він свідчитиме в суді, стане головним днем у його житті. Напевно, Афанасьєв сприйняв це близько до серця і по-своєму. Я був дуже вражений цим гучним, цим сильним його вчинком.

Також я б хотів подякувати тим, хто підтримує мене та Олега. З доводами моїх адвокатів я згоден, вважаю їх обґрунтованими та справедливими. Просити в суду нічого не буду. Усе.

Осман Пашаєв: Поки нас утримували, до сусідньої кімнати заводили людей і ми чули їхні крики

Кримський журналіст. Народився в Узбекистані, куди була депортована його родина у 1944 році. Повернувся до Криму та проживав у Сімферополі. Рідна мова — кримськотатарська. У 37 років вимушений був покинути півострів через переслідування з боку «кримської самооборони» та підконтрольних Росії місцевих силовиків. Живе в Києві.

Це було 11 травня 2014 року. Наша редакція орендувала приміщення на проспекті Кірова в Сімферополі. Ми постійно перебували поруч з місцями базування так званої «кримської самооборони». Тому перетиналися з ними і вони нам періодично погрожували, коли ми вели стріми²⁰ з центру захопленого «зеленими чоловічками» міста. Один з таких випадків завершився нашою примусовою їздою до поліції.

Претензії до нас представники «кримської самооборони» висловлювали через те, що ми щоразу фіксували порушення законів України, які на той момент відбувались у Криму. Наприклад, у паспортному столі Київського району Сімферополя ще до «референдуму» припинили видачу громадянам українських паспортів і реєстрацію місця проживання, а начальник установи заявляв людям, що скоро їм видаватимуть російські паспорти. Коли стрімиш такі речі, то автоматично фіксуєш у цей момент порушення законів України. Цієї миті з'являються бандити, а за ними — представники цієї «кримської самообо-

20 Стрім — пряма трансляція події через інтернет за допомоги засобів зв'язку.

рони». Хто з них хто: бандит, «самооборонівець» чи штатний російський ГРУшник — зрозуміти складно.

Іноді це можна було розібрати за говором, бо російський говір кримчан значно відрізняється від говору тих, хто завезені з Краснодарського краю Росії.

Ще один випадок нашого «знайомства» з «кримською самообороною» стався 18 травня 2014 року. Тоді окупаційна влада заборонила скорботний мітинг з нагоди річниці депортації кримських татар на центральній площі Леніна в Сімферополі. Я ризикнув подивитися, що ж відбуватиметься там того дня.

Тож ми з командою (четверо — в знімальній групі та один водій) вийшли туди. Ми на той момент страхувалися на предмет неочікуваних обставин, організовуючи знімальний процес так, що, поки ти стрімиш подію, тебе паралельно знімає твій колега, і якщо щось трапляється, це все відразу потрапляє в інтернеті. І ось ми йшли нашою знімальною групою вулицею Чехова. Дорогою опитували людей щодо їхнього ставлення до заборони проведення скорботного мітингу на площі Леніна, який раніше проводився там понад 20 років. За цей час там не відбулося не тільки ніяких заворушень, але й ніколи не було сміття після нього. Тому всі страшилки окупантів стосовно загрози безпеці людей та намагання уникнути зіткнень — це те саме, що боротьба з тероризмом у Криму, якого там ніколи не було.

Ми встигли записати відео з однією жінкою, коли до нас підбігли двоє людей. Згодом з'ясувалося, що вони брати, один з яких називав себе Самвелом. Насправді його звать Арменом Мартоянном, а його брата — Манвелом Мартоянном. До них також приєдналися семеро людей у балаклавах та у формі, яку начебто росіяни, як казав російський президент Путін, купують у «Военторгах». Двоє з них були з автоматами Калашникова.

Ці два брати почали волати, що ми провокатори, почали хапати нашого оператора — турка, який загалом працює в Туреччині й не розуміє російської мови. Вони вирвали в нього з рук відеокамеру і почали відбирати в нас іншу апаратуру. Потім схопили мене, оператора та колегу з Києва, яка була з план-

шетом і намагалася налаштувати прямий ефір, щоб показати в інтернеті, що відбувається. Також схопили нашого водія, який возив нас з Києва до Криму. В усіх забрали засоби зв'язку: телефони, планшети.

Нас вели очепленою за периметром площею Леніна. Поряд з цим очепленням стояли люди. Коли ми йшли, якась дівчина з натовпу мене впізнала і сказала: «Це ж Османа Пашаєва ведуть!». І я встиг крикнути їй, щоб повідомили через Facebook, що нас схопили. Бо сам я на той момент уже не мав змоги це зробити.

І хтось таки встиг повідомити, бо потім з'ясувалося, що хвиля пошуків нас розпочалася.

Нас завели до колишнього офісу кримської організації Компартії України на проспекті Кірова біля Ради міністрів Криму. І там почалося!

Від матів та моральних принижень до погроз застосування фізичної сили та насилля в будь-якому вигляді. Нас поставили обличчям до стіни. Поки нас утримували, до сусідньої кімнати заводили інших людей і ми чули їхні крики. Очевидно, що з них також знущалися.

Так ми стояли в коридорі обличчям до стіни. А ці люди віддавали команди: «Ноги ширше!», «Ноги вужче!» і били по ногах. Хто це робив, ми не знаємо, бо до приміщення постійно хтось заходив та виходив. Від нас нічого не вимагали. Це просто був процес приниження.

Паралельно ці люди вивчали вміст наших мобільних телефонів. В одному з моїх телефонів вони знайшли фото з вбитими на Майдані людьми. Я знімав їх на Хрещатику, коли був у Києві під час тих подій. Тоді вони «призначили» мене підозрюваним у вбивстві кримських співробітників «Беркуту» на Майдані, говорили, що я за це відповідатиму.

Так нас протримали обличчям до стіни десь години чотири. Після цього всіх повантажили до автомобіля, схожого на автозак, — з решіткою в середині, і відправили до Центрального райвідділу поліції на вулиці Футболістів у Сімферополі. А там розгорталася драматична п'єса.

Спочатку біля нас бігав начальник відділу, потім прийшов співробітник ФСБ. У нас намагалися взяти відбитки пальців, фотографували, складали якийсь незрозумілий документ, потім

привели якогось співробітника, який волав на мене. Це був якийсь концерт за заявками.

До речі, у поліції мені на пару хвилин віддали мій телефон. І в цей час до мене додзвонилася моя колега з телеканалу АТР²¹ Ельвіна Сеїтбулаєва. Це була смішна ситуація. Вона розповіла, що мене всі шукають, що інформація про моє зникнення дійшла вже до американського посольства. І при цьому вона набирає мене і додзвонюється. Коли ми завершили розмову, телефон у мене знову відібрали.

Я вимагав адвоката, говорив, що без нього не буду ні з ким спілкуватися та не буду підписувати складений протокол. Під вечір до поліції приїхали адвокат Еміль Курбедінов та тоді ще член Меджлісу Тейфук Гафаров²². Вони домовлялися, що якщо ми пройдемо всі процедури, яких від нас вимагають у поліції, то нас відпустять. Але при цьому представники поліції не склали ніякого акту вилучення в нас грошей та техніки, а сказали, що це питання можна буде розв'язати в Слідчому комітеті Росії наступного дня.

Я заявив, що писатиму заяву про напад та пограбування. Вимагав, щоб правоохоронці оформили це, вони мали прийняти цю заяву, з'ясувати, де ми були впродовж кількох годин, поки над нами знущалися представники «кримської самооборони».

Співробітник поліції вимагав від мене оцінення кожного вилученого в нас товару в російських рублях і все це затягнулося до першої години ночі. Потім нас усіх відпустили, так і не повернувши ані знімальної техніки, ані грошей. Повернули тільки документи. При цьому мій український паспорт виявився надірваним. Я не знаю, де його порвали: в

21 АТР – перший кримськотатарський телеканал, який 2014 року вів прямі трансляції з місць захоплення українських об'єктів російськими військовими та «самообороною». Його відео згодом стало доказами злочинів, які чинили російські сили проти кримчан у 2014 році.

22 Тейфук Гафаров – кримський адвокат, колишній керівник юридичного управління Меджлісу кримськотатарського народу. Після російської анексії Криму був призначений заступником голови підконтрольної Росії адміністрації Сімферополя. У грудні 2016 року Гафаров оголосив про свою відставку.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

офісі «кримської самооборони» чи в поліції. До того ж інші документи — турецька акредитація та закордонний паспорт — були в повному порядку.

Мені вручили повістку до Слідчого комітету Росії, щоб свідчити у кримінальній справі. Я мав іти туди разом з Емілем Курбедіновим. Поки він чекав на мене і телефонував, я говорив, що вже під'їжджаю до Слідкому. Але насправді в цей час я їхав до адмінмежі з Кримом, щоб покинули півострів. Тобто я фактично обдурив адвоката. Але іншого вибору в мене не було в умовах цілодобового прослуховування російськими спецслужбами. Я розумів, що захиститися в цій кримінальній справі буде неможливо навіть з найкращим адвокатом. Бо головним завданням цієї справи було заткнути нам рота та змусити припинити нашу журналістську діяльність. І тому я покинув Крим, поки це ще було можливо. Більше я туди не повертався.

РЕШЕНИЕ

**организационного комитета по подготовке и проведению мероприятий,
приуроченных ко Дню памяти жертв депортации из Крыма**

17 мая 2014 года

г. Симферополь

*О порядке проведения
мероприятий, приуроченных ко
Дню памяти жертв депортации
из Крыма в 2014 году*

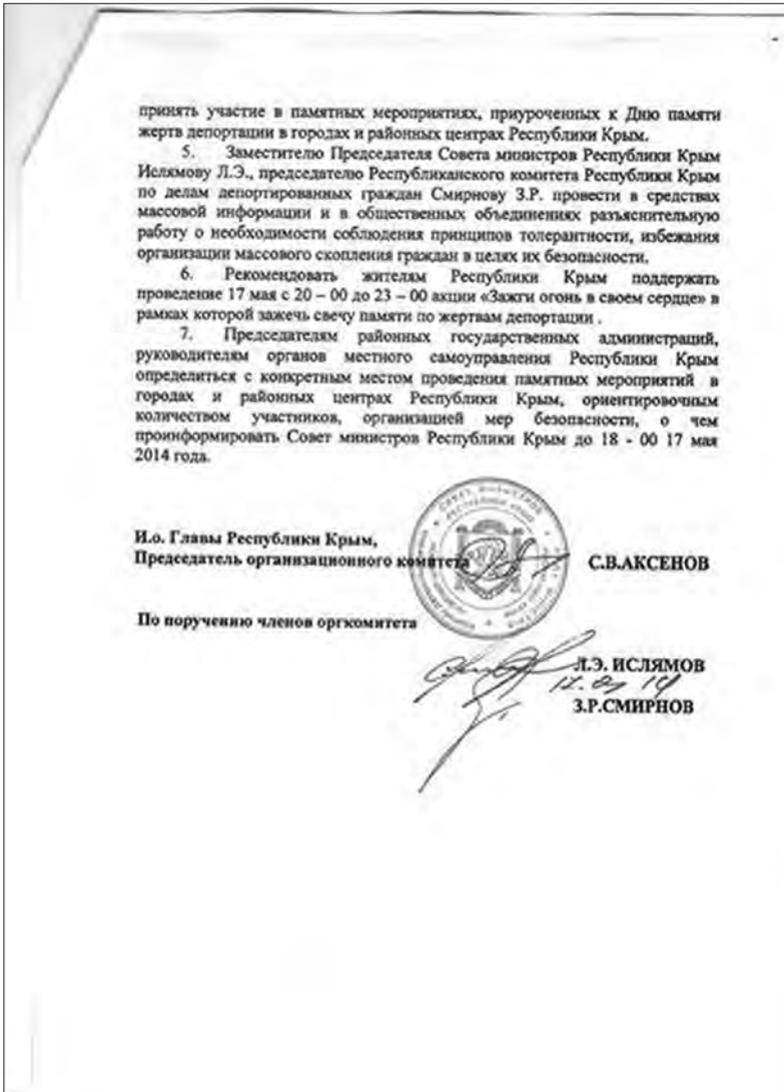
В целях надлежащего проведения мероприятий, приуроченных к годовщине массового незаконного выселения из Крыма крымских татар, армян, болгар, греков и немцев, предусмотренных Распоряжением Совета министров Республики Крым от 22.04.2014 №232-р, принимая во внимание напряженную политическую обстановку на юго-востоке Украины, продолжающиеся события, в результате которых есть жертвы и пострадавшие со стороны гражданского мирного населения, организационный комитет по подготовке и проведению мероприятий, приуроченных ко Дню памяти жертв депортации из Крыма

Р Е Ш И Л :

1. В соответствии с постановлением Верховного Совета Крыма от 26 марта 1993 года №285-1 «О Дне памяти жертв депортации» органам власти Республики Крым, органам местного самоуправления Республики Крым, предприятиям, учреждениям и организациям 18 мая 2014 года приспугнуть государственные флаги Республики Крым.
2. Провести в городах и районных центрах Республики Крым памятные мероприятия, приуроченные к Дню памяти жертв депортации, 18 мая 2014 года в период с 11 - 00 до 13 - 00.
3. Признать нецелесообразным проведение памятных массовых мероприятий в центре г.Симферополя, поддержать предложение о проведении памятных мероприятий для граждан, проживающих в г.Симферополе, в районе мусульманского кладбища Абдал.
4. Председателям районных государственных администраций, руководителям органов местного самоуправления Республики Крым

Рішення оргкомітету з підготовки та проведення заходів з нагоди пам'яті жертв депортації з Криму'. Оприлюднено на сторінці підконтрольної Росії Ради міністрів Криму у Facebook 17 травня 2014 року.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

- * У травні 2014 року кримським татарам уперше за понад два десятки років не дозволили збиратись у центрі Сімферополя на жалобний мітинг з нагоди річниці депортації з Криму в 1944 році. Відповідне рішення ухвалив оргкомітет з підготування заходів до Дня жертв депортації з Криму та підписав голова підконтрольного Росії кримського уряду Сергій Аксьонов за дорученням членів оргкомітету Ленура Іслямова та Заура Смирнова.

Сергій Мокрушин: Владлена били головою об стіну так, що пробили нею оргскло

Кримський журналіст, автор багатьох журналістських розслідувань про зловживання місцевої влади, активіст. Народився в Керчі, проживав у Сімферополі. Рідна мова — російська. У 27 років був вимушений покинути півострів через переслідування з боку «кримської самооборони» та підконтрольних Росії силовиків Криму. Живе в Києві.

Фото з архіву Сергія Мокрушина

Захоплення «Центру журналістських розслідувань» у Сімферополі «кримською самообороною» сталося 1 березня 2014 року. Це була субота — вихідний день, але я та мої колеги були на роботі, бо з моменту захоплення Криму вихідних у нас не було. Ми працювали не просто щодня, а цілодобово.

Нам зателефонував з Києва медіатренер та колишній засновник нашого прес-центру Олег Хоменок, який у цей час дивився пряму трансляцію подій у центрі Сімферополя. Він сказав: «Вас ідуть захоплювати!». Ми спочатку не повірили, бо навіть уявити не могли, що до такого може дійти. Але коли почули звук розтрощеного скла на першому поверсі Будинку профспілок, де ми орендували приміщення, то зрозуміли, що дійсно йдуть по нас.

Поки група захоплення «самооборони» піднімалася сходами до нас, ми встигли забігти в один з наших кабінетів. У той же час представники «самооборони» разом з проросійськими

активістами зайшли до приміщення нашого прес-центру (ключі їм без суперечок віддав персонал Будинку профспілок). Вони заявили, що це тепер їхня територія, що тепер вони проводитимуть там свої заходи, навіть пропонували годувати нас, якщо ми робитимемо так, як вони скажуть.

До кабінету, в якому в цей час перебували ми, вони теж намагалися потрапити, смикали двері, намагаючись зрозуміти, чи є ми в приміщенні. Але я так розумію, що їм ніхто не сказав, що ми там є, а вони самі не здогадалися. То ж ми причаїлися, бо якщо б вони почали ламати двері, то могли б вилучити в нас техніку та наші багаторічні відеоархіви. В нас було багато цінної інформації, яку ми не могли віддати їм, тому вирішили просто не показувати, що ми є. Так ми пробули в приміщенні дві-три години. У цей час ми дивилися трансляцію прес-конференції, яку вони проводили просто за стінкою. Це було достатньо кумедно.

Ми очікували, що хтось прийде нам на допомогу, будь-хто, хто зможе убезпечити нас, щоб ми могли вийти з пастки, яку нам влаштували.

Ми не мали змоги побачити, скільки цих людей і чи є в них зброя. Усю інформацію ми отримували лише з відеотрансляції тієї прес-конференції, яку вони проводили в нашому офісі. Раптом їм хтось зателефонував і після цього дзвінка вони забралися. Можливо, їм просто дали команду піти з нашого прес-центру, бо на той момент майданчик для ЗМІ відкривався у ДТРК «Крим», що на той час уже «ліг» під окупантів.

Після того, як вони пішли, по нас зайшли колеги з інших ЗМІ, які вже знали, що нас захопили, і тільки тоді ми змогли у відносній безпеці покинути це приміщення. Після цього ми зрозуміли, що перебувати тут надалі небезпечно, тим більше в повній технічній комплектації. Тому ми евакуювали нашу редакцію.

Думаю, нам дуже пощастило, що ті, хто нас захоплював, не знали про наше перебування в редакції. Бо інакше могли бути страшніші наслідки.

Але вже за три місяці я опинився в руках у «кримської самооборони». Це сталось у червні 2014 року. Ми з колегою Владленом Мельниковим прогулювалися центром

Сімферополя і коли проходили площею Леніна, кілька разів вигукнули: «Путін — ху...ло! Ла-ла-ла-ла»²³. Так ми висловлювали свій протест проти російського захоплення Криму.

Нас побачила група «самооборони». Близько десяти людей бігли за нами і я зрозумів, що тікати в цій ситуації немає сенсу.

Нас доставили до колишнього офісу Компартії України на проспекті Кірова, 26, який «самооборона» облаштувала для себе. Там нас обшукали, у мене забрали телефон і побили, потім допитували, чи ми не агенти України та західних спецслужб. Потім допит у штабі «самооборони» продовжили представники громадської ради при кримському уряді Анатолія Могильова — Анатолій Петров та Олександр Юр'єв. Представники «самооборони» зателефонували і вони прийшли на місце нашого утримання. Я так розумію, що вони співпрацювали з «самообороною». Ці «громадські активісти» питали, чи ми не шпигуни, чи взяли ми російські документи, яка в нас політична позиція.

Побиття були жорстокі. Владлена били головою об стіну так, що пробили нею оргскло, що висіло там. Мене били переважно в грудну клітину, а також гумовим кийком по ногах. Після цих побиттів у мене було сильне забиття грудної клітини, я відчував це ще протягом півроку після цих подій.

Врятуватися нам вдалося тільки тому, що у Владлена якимось дивом не вилучили мобільний телефон і він зміг відпроситись у туалет, звідки відправив есемес керівникові «Центру журналістських розслідувань» Валентині Самар.

Вона приїхала на місце разом з адвокатом, а також викликала міліцію. Коли стало зрозуміло, що до штабу їдуть правоохоронці, нас припинили бити.

Ще яскравий спогад — це коли мене після перебування в штабі «самооборони» відвезли на медичний огляд, щоб зафіксувати побиття, лікар почав питати мене, що я маю про-

23 «Путін — ху...ло. Ла-ла-ла-ла-ла» — відома речівка вболівальників українських футбольних команд «Шахтар» і «Металіст». Вперше вона пролунала навесні 2014 року після початку російської агресії проти України. Речівка стала надзвичайно популярною. У червні 2014 року її вигукнув під посольством Росії в Києві Андрій Дешиця, що тоді виконував обов'язки голови МЗС України.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

ти політики Володимира Путіна? Це було в сімферопольській міській лікарні № 6.

Після зустрічі з «кримською самообороною» я зрозумів, що це представники маргінальних верств суспільства, у яких або немає постійного місця роботи, або низька зарплата і тому вони згодні брати участь у викраденнях і катуваннях людей.

Після цього в окупації я прожив ще кілька місяців. Вирішив покинути півострів після того, як побував на обшуку в квартирі Олександра Костенка²⁴. Коли я побачив, що оперативники ФСБ привели з собою своїх понятих — зовсім юних дівчат, яких вони потім повезли кудись годувати — я зрозумів, що вони зараз «знайдуть» у Костенка якусь зброю чи щось ще заборонене. І тоді я погодився стати понятим на прохання російського адвоката Дмитра Сотнікова.

Моя участь у слідчих діях дуже не сподобалася співробітникам ФСБ. Вони дали мені зрозуміти, що знають, хто я такий та чим займаюсь, і що після цього в мене будуть неприємності. Я не став чекати цих неприємностей. Тим більше, що наступного дня проходили обшуки в моїх колег-журналістів Анни Андріївської та Наталі Кокоріної. І тоді я зрозумів, що чекати далі вже не можна. Тоді я поїхав з Криму і більше туди не повертався.

²⁴ Олександр Костенко — кримський активіст «Євромайдану», засуджений підконтрольним Росії судом Криму до 3,6 року ув'язнення за обвинуваченням у завданні тілесних ушкоджень співробітникові «Беркуту» під час акцій протесту на Майдані Незалежності в Києві взимку 2013–2014 років. — *Авт.*) Сам Костенко провини не визнав і заявив, що його справа політично вмотивована.

Станіслав Юрченко: Не так страшно було сісти у в'язницю, як потрапити до підвалу

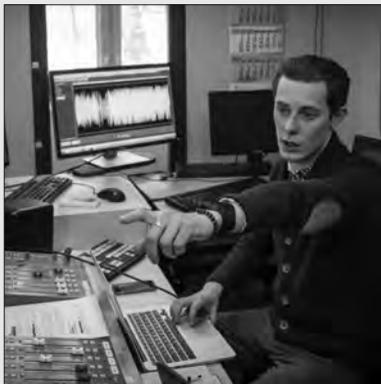

Фото з архіву
Станіслава Юрченка

Кримський журналіст, фотокореспондент, відеооператор, автор численних репортажів, фото та відео російського захоплення Криму в 2014 році. Народився в Керчі, проживав у Сімферополі. Вивчав українську філологію в Таврійському національному університеті ім. В. Вернадського. Рідна мова — російська. У 21 рік вимушений був покинути Крим через російську анексію.

На початку березня 2014 року я у складі знімальної групи поїхав до аеропорту «Сімферополь», який на той момент захопили «зелені чоловічки». Тоді я ще був маленький і не ляканий, тому навіть зняв стенд-ап²⁵ для сюжету на фоні озброєних людей. Бігав за ними, запитував: «Хто ви? Хто ви?». Це було дуже небезпечно, але через свою легковажність тоді цього не розумів. Та вже дуже скоро життя мене багато чого навчило.

Того ж березня на мене напали представники «кримської самооборони». Це сталося, коли до Сімферополя прибула тодішня уповноважена ОБСЄ з питань свободи слова Дуня Міятович. Я мав піти на зустріч з нею. А напередодні цього ж дня неподалік від місця, де перебувала Міятович, проходила акція протесту кримських жінок проти війни під сімферопольською військовою частиною.

²⁵ Стенд-ап — репортерський спосіб, під час якого журналіст розповідає про подію, перебуваючи в кадрі, часто на місці цієї події.

Станіслав Юрченко в оточенні представників «кримської самооборони» в Сімферополі (фото з архіву Юрченка).

Я намагався сфотографувати «зелених чоловічків», які стояли біля цієї військової частини. У цей момент на мене напали троє представників «самооборони». Двоє з них почали викручувати мені руки, третій погрожував вбивством, якщо зроблю ще бодай одну фотографію. Намагалися забрати в мене фотоапарат.

Мені пощастило, бо це побачив мій колега — інший фотокореспондент. Він підбіг до мене, на ходу встигнувши зробити кілька фото, і витяг мене з їхніх рук. Коли «самооборонівці» побачили, що їхні дії помітили інші, то відпустили мене.

Після цього я прийшов на зустріч до Дуні Міятович, розповів їй цю історію. Вона вислухала, але це не викликало в неї ніякої реакції. Цей інцидент тоді пройшов непоміченим для ОБСЄ. Після цього я не надто довіряю цій організації.

Наступного разу зустрівся з кримською «самообороною» в червні 2014 року. На сімферопольському вокзалі проводжав батьків і брата на потяг, вони виїжджали з Криму до Києва. Їхній поїзд рушив і я пішов до редакції.

У підземному переході на залізничному вокзалі двоє невідомих мені молодих людей попросили показати паспорт. Я показав, але відмовився давати документ їм у руки. Тоді вони вирішили мене провчити.

Мене відвели до їхнього штабу — невеликої кімнатки біля вокзалу, де утримували близько 40 хвилин. Вони обшукали мене, знайшли мій блокнот, перечитали мої записи, знайшли мій профіль «Вконтакте», перечитали мої дописи за останні півроку. Один з тих, хто мене затримав, впізнав себе на фото, яке було оприлюднене на моїй сторінці. Це була саме та людина, що викручувала мені руки під військовою частиною в березні. Він почав допитувати, чому я без його відома його сфотографував і виклав фото в соцмережі. Мені почали погрожувати, що посадять до в'язниці. Навіть викликали російську поліцію, щоб вони мене заарештували.

Поліцейські приїхали, але не стали мене заарештовувати. Відпустили. Вони самі були в шоку від такого беззаконня.

Ще один випадок був уже після російської анексії Криму, коли представники «самооборони» захоплювали автостанцію «Курортна» в Сімферополі. Я знімав це на фліп-камеру, бо з'являтися на такі події з повноцінною відеокамерою тоді вже було небезпечно. Представники «самооборони» підійшли і попросили видалити фото. Я видалив знімки, на які вони показали. На той момент уже не конфліктував з ними і не намагався вступати в дискусію, бо давно підготувався до таких моментів технічно. Після того, як видалив при них ці фото, я повернувся до редакції і відновив видалені дані.

Потім у лавах «самооборони» такі штуки «просікли». І тому не вимагали від журналістів видаляти фото, а відбирали в них відеокарти або просто ламали їх чи проколювали ножем. Але і з цим нам вдавалося справлятися не менш хитрими методами. Аби донести інформацію до редакції, ми «танцювали», як могли.

Слід зазначити ще один негативний фактор «кримської весни» — запровадження цензури в кримських ЗМІ. Вони почали фільтрувати свій контент, аби не наражатися на репресії. Це сталося і з редакцією видання «Аргументы недели — Крым», у якому я працював на момент початку анексії Криму. Коли я

звільнився, до редакції прийшли представники ФСБ, які вилучили всі фото та відео з мітингу 26 лютого 2014 року під стінами кримського парламенту і наступних днів захоплення Криму. Як я розумію, частина цих даних потім використовувалась у «справі 26 лютого», у справі Ільмі Умерова та інших. Ці фото і відео використало проти них обвинувачення.

Коли я жив в окупації, мені довелося освоїти таке вміння, як «скидання хвоста». Коли ти йдеш вулицею, зупиняєшся, щоб зробити фотографію, а тебе обганяє людина. За кілька хвилин ти зупиняєшся, щоб зав'язати шнурок, а тебе знову обганяє одна і та сама людина. Потім ти ще кілька разів спеціально зупиняєшся, а тебе знову обганяє ця ж людина. Це вже не параноя, а очевидне стеження. Перевірити це було неважко. Я знав у місті декілька дворів, через які було можливо вийти на ту саму вулицю, але з другого боку. Коли робив такі крюки, то переконувався, що мій переслідувач шукає мене.

За кілька місяців за мною почали стежити відкрито і нахабно. Я кілька разів на день помічав поряд з собою автомобіль без номерів з двома невідомими людьми всередині. Цей автомобіль супроводжував мене в різних частинах міста, де я бував, а також у дворі дому, де я жив. Це означає, що вони хотіли, щоб я знав, що за мною стежать. Бо інакше б використовували будь-який інший автомобіль, який так не впадав би в очі.

Це було показове залякування. Щоб на певний час позбутися цього, мені доводилося їздити містом різними маршрутами, швидко пересаджуватися з однієї маршрутки в іншу тощо.

Не так страшно було сісти у в'язницю, як потрапити до підвалу або бути знайденим у підворотті з переламаними кістками. А такий ризик був. Взагалі після російської анексії Криму я щодня прокидався зранку з відчуттям «русской рулетки»: чи прокинешся ти сам, чи від стукоту у твої двері, чи від того, що ці двері вже висаджені.

2015 року я поїхав з Криму. Це рішення далось мені непросто, я до останнього опирався цьому. Попри те, що мені було емоційно вкрай важко в Криму, для мене, як для журналіста, було важливо перебувати там. Бо я розумів, що якщо поїду з Криму, то втрачу можливість повернутися туди через загрозу переслідувань з боку ФСБ.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Але ставки мого перебування в Криму були занадто високі. Я знав прізвища багатьох журналістів, які вимушені були на той момент працювати там підпільно, бо відмовилися обслуговувати окупаційну владу, і за якими не стежили, бо для спецслужб вони були невідомі. Я розумію, що ФСБ — це така структура, яка прекрасно знає різні методи катувань. І я не такий самовпевнений, щоб думати, що не зламаюся під їхнім впливом. Сенцових небагато.

Сергій Дуб: Я вперше зрадив, що мене везуть у поліцію, бо могли повезти до лісосмуги

Кримський лікар-анестезіолог. Працює в Кримському перинатальному центрі. Учасник мирних громадських акцій проти російської анексії Криму, на підтримку України. Через це його неодноразово переслідували російські силовики. Народився в Казахстані, з 1980 року живе в Сімферополі. Рідна мова — українська.

Фото з архіву Сергія Дуба

До російської анексії Криму я працював начальником відділення інтенсивної терапії Перинатального центру в Сімферополі. Мене запросили на цю посаду з моменту створення цього центру і я організовував його роботу з нуля, шукав кадри, облаштовував усю роботу. У мене було все добре: дружина, троє дітей, я будував будинок для родини.

Ще до захоплення Криму, коли тривав Євромайдан, керівництво Міністерства охорони здоров'я Криму та директор Перинатального центру представляли Партію регіонів і заганяли своїх підлеглих на антимайданівські мітинги. Мені як завідувачеві відділення не раз телефонували з приймальні головлікаря і говорили, що потрібно бути на «антифашистських мітингах». Це були прямі вказівки збирати людей — працівників бюджетних установ. Я нічого не відповідав і нікого не збирав, бо розумів, що це за «антифашистські мітинги».

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Останній такий дзвінок був 25 лютого 2014 року наприкінці робочого дня. Секретар сказала, що потрібно зібрати людей на мітинг, який планувався наступного дня — 26 лютого. Я думав, що це черговий «антимайданівський мітинг» і, звісно, теж проігнорував цю вказівку. 26 лютого я прийшов на роботу і побачив у телевізорі, що відбувалося під стінами кримського парламенту.

Я тепер тільки заднім числом розумію, що, за задумом окупантів, 26 лютого бюджетники та козаки мали зібратися під Верховною Радою Криму, щоб закликати президента Росії ввести війська і так війська мали бути введені на півострів «по просьбам трудящих». Але кримські татари тоді зіпсували цю картинку і саме тому вони потрапили в немилість російської влади. І стало очевидно, що це була збройна агресія, а не «акт волевиявлення народу».

З першого дня захоплення Криму я щодня їздив на роботу повз автоматників. І я не зміг прийняти цю ситуацію. Не зміг змиритися з відчуттям несправедливості. Я народився в Казахстані, з 1980 року живу в Криму, я — російськомовний, батько в мене — українець, мати — росіянка. Але я завжди себе вважав українцем. Я абсолютний противник «совка», а в цьому випадку «вододіл» був саме за цим принципом.

Не те, щоб я нічого не боюся, але звик жити по совісті. Я розумію ступінь відповідальності за свої слова, але ніколи не відмовлявся від своїх життєвих принципів. Я більше скажу: якби Росія хотіла бути частиною Європи, а Україна — назад, до Радянського Союзу, я б підтримував Росію.

І ось 2014 року в День прапора України я взяв прапор України, прикріпив його до велосипеда і поїхав до парку Шевченка в Сімферополі. Написав у фейсбуці, що хто хоче, може до мене приєднатися. По дорозі мені активно сигналізували з автомобілів, кричали: «Слава Україні!». Тоді ще ніхто не боявся.

Я заїхав до парку Шевченка, там стояв поліцейський, як я зрозумів з нашого спілкування, він не місцевий, а приїхав з Росії. Я підїхав до нього, він спитав, що це: мітинг чи акція? Я відповів: «Ні, сьогодні День прапора України, я просто катаюся». Він передзвонив комусь, розповів про це і сказав, що в нього до мене немає ніяких питань, але попросив не кататися

біля пам'ятника Шевченку. І я поїхав углиб парку, зустрів там кількох людей. Поки ми з ними спілкувалися, повз йшла якась бабця, яка, глянувши на мене, почала лаятися, обіцяючи комусь зателефонувати та поскаржитися.

І ось коли я вже зібрався додому, на виїзді з парку біля мене зупинився мінівен. З нього вийшов невідомий мені чоловік у цивільному одязі і спитав, як йому проїхати. Я зупинився й у цей момент він накинувся на мене, заламав руку. У цей же час до нас підбіг ще один чоловік, але в камуфляжі. Вони почали кричати мені: «На землю!». Я опирався, вони певний час не могли покласти мене на землю. На питання, хто вони такі, відповіли: «Ми на кримський уряд працюємо». Я намагався їм пояснити, що їду додому, що готовий зняти український прапор, якщо саме в ньому проблема. І тут до нас підїхав автобус, а в ньому — людей двадцять. Вони повалили мене обличчям у землю, надягли кайданки, міцно стиснувши їх на моїх зап'ястках.

Мене разом з велосипедом занесли до автобуса. Прапор одразу порвали і кудись діли. В автобусі зібралися «ханурики» — люди з неблагополучних кіл, які, найпевніше, пішли до лав «самооборони» заробляти гроші на незаконних затриманнях людей. Деякі — також колишні бандити, було видно по них. П'ятеро-шестеро людей в автобусі були в масках та чорній формі. Я так зрозумів, що це колишні «беркутівці». Декого з них взяли працювати до ФСБ. А в той час, коли мене затримали, вони, напевно, чекаючи, поки їхні документи розглянуть і затвердять, займалися такими речами.

Коли почув, що мене везуть на вулицю Футболістів (там розташовується Центральний райвідділ поліції Сімферополя), я вперше зрадів, що мене везуть у поліцію. Бо думав, що повезуть до лісосмуги. Насправді це дуже страшно бути сам на сам з двадцятьма людьми, від яких не знаєш, чого очікувати. Тим більше, що на той момент уже було відомо, що зробили з Решатом Аметовим.

Коли мене привезли до поліції, мені підняли руки в кайданках так, що моя голова була біля колін. І так заводили до райвідділку. Там мені, нарешті, зняли кайданки. Поліцейський, якому мене передали, був з Росії. Він розпитав мене, як усе було. У цей час до нас зайшов начальник поліцейського

відділку, який запитав, чи є в мене претензії до тих, хто мене сюди привіз. Я сказав, що якщо до мене немає претензій, то і я ні про що заявляти не буду. З мене взяли пояснення. Але потім сказали, що їм зателефонували з «самооборони» і, покликаючись на Аксьонова, сказали затримати мене під будь-яким приводом.

Поліцейські розповіли мені, що самі в шоку від дій «самооборони». Щоб вийти з ситуації, вони запропонували мені оформити протокол про те, що я лаявся матом, аби якось оформити цю справу. Поліцейський віддав мені назад мої пояснення і відпустив додому. Адмінпротокол був направлений до суду. Суддя дізналася, як усе було, запропонувала мені мінімальний штраф — 500 рублів, сказавши, що це все, що вона може для мене зробити. Тобто і поліцейські, і судді в Криму все розуміють і бачать, що відбувається.

Пройшов деякий час. І неочікувано мені на роботі оголошують сувору догану за те, що перевірка, яка була за два місяці до цього, виявила в палаті мого відділення, де на той момент не було пацієнтів, пил. І тут до мене підходить мій товариш-анестезіолог, і говорить: «Сергію, мені запропонували твою посаду». І тоді я вже зрозумів ланцюжок подій: зараз сувора догана, потім буде ще щось і мене можуть взагалі звільнити. І тоді я пішов до директора Перинатального центру і спитав, у чому проблема і чому він так налаштований проти мене. Сказав, що якщо я вийшов на вулицю у вихідний день з українським прапором — це не означає, що я — поганий лікар. Він відповів: «А є інша думка». Завершилася ця розмова тим, що я вимушений був написати заяву про переведення мене на роботу простим лікарем. Виходить, що формально мене не зняли, а я сам пішов. А по суті не все так однозначно.

Але на цьому мої пригоди не закінчилися. 2015 року в День вишиванки ми з активістами Українського культурного центру поїхали під Армянськ фотографуватися біля стели «Крим — край партизанської слави». Коли ми підїхали туди, нас уже чекала машина з поліцейськими. І тільки-но ми встигли зробити спільне фото, як нашу машину почали обшукувати, шукаючи там невідомо що. Коли вони нічого не знайшли, треба було побачити їхні розчаровані обличчя. Один із правоохоронців

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

зателефонував комусь і доповів: «Нічого не знайшли. Відпрацювати по повній програмі? Добре!».

Нас доставили до поліцейського відділку в Армянську. Там протримали шість годин: з кожним з нас провели бесіду, зняли відбитки пальців, сфотографували на спецлінійці.

«Кращого» Дня вишиванки годі було й вигадати. Найсмішніше було, коли один з поліцейських, переконавшись у тому, що ми дійсно приїхали просто сфотографуватися, сказав: «Фотографуйтеся, де хочете, тільки не в нашому районі, щоб нам було менше неприємностей».

Ось такі зі мною були неприємні пригоди. Але навіть усе це не найгірше, що трапилося зі мною після російської анексії Криму.

У мене була 25-річна донька, яка несподівано захворіла. Почала скаржитися на біль у спині. На той момент вона не встигла отримати російський паспорт і тому «швидка допомога» відмовлялися надавати їй допомогу. І от одного разу їй стало зовсім погано, «швидка допомога» приїхала, але не знайшла підстав, щоб невідкладно шпиталізувати її. Так вони дві години вирішували, що робити. О 19-й вечора була викликана «швидка допомога», а о 21-й годині моя донька потрапила до лікарні з зупинкою серця. Виявилося, що в неї був септичний шок. Так я втратив свою дитину. За стільки років роботи в лікарні я врятував багато людей, а свою доньку врятувати не зміг через анексію і формальність — у неї не було російського паспорта.

*Сергій Дуб у поліцейському відділку
Армянська
у 2015 році під час затримання*

Олена Лисенко: Я боялася, що мене вб'ють, а дитина залишиться сиротою

Кримська журналістка, колишня власниця та головний редактор керченської ТРК «Бриз», яке викривало зловживання місцевої влади. Народилась у Сімферополі, проживала у Керчі. Рідна мова — російська. У 40 років вимушена була покинути Крим через переслідування з боку «кримської самооборони».

Фото Громадського радіо

На початку 2014 року, ще до всіх подій російської анексії Криму, до нашої редакції приходили люди, які називалися російськими юристами. Їх приводили проросійські активісти. Ці люди хотіли дізнатись, якою мірою ЗМІ, яким на той час у Керчі керувала я, готове оприлюднювати різноманітні вкидання інформації.

Разом з проросійськими активістами вони намагалися через нас пропхати інформацію про те, що вони зупинили в Криму автобус з «бандерівцями», які начебто прямували до Керченської паромної переправи, а звідти хотіли потрапити до Сочі, щоб зірвати олімпіаду, палити там шини. Таку інформацію ці люди потім розносили по кримських ЗМІ. Ми тоді повідомляли про це з посиланням на ще українську міліцію, яка це спростовувала. Не було ніякого автобусу і ніяких «бандерівців». Але вже тоді я звернула увагу, що з журналістами в нас працюють якісь непрості люди. Тепер я розумію, що ці люди могли бути засланими, щоб розвідувати ситуацію на півострові.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

З самого початку російського захоплення Криму хтось намагався спалити мій автомобіль. Цьому передувала низка погроз, що приходили на електронну скриньку нашої редакції від представників проросійських сил, які на той момент захоплювали владу в Керчі.

З представниками ФСБ та російськими «казаками», які маскувалися під так звану «кримську самооборону», у мене була незабутня зустріч під час захоплення ними Керченської паромної переправи. У той день група людей з автоматами та в балаклавах заблокували переправу, відсторонивши від роботи працівників та українських прикордонників. Разом з колегою я приїхала на місце подій. Там було багато озброєних людей без розпізнавальних знаків. Там я побачила чоловіка, який був одним з тих, хто керував операцією із захоплення Керчі. Я впізнала його, бо вже зустрічалася з ним раніше під час зйомок біля українських військових частин. Там він керував російськими силами та вів перемовини з українськими військовими. Мені він розповідав, що приїхав з Росії. Цей чоловік також впізнав мене. У цей час неподалік від нас з'явилася літня жінка, яка почала розпитувати працівників переправи, чи все добре з молодими українськими прикордонниками-строковиками. Ті їй відповіли, що строковиків на переправі немає, усі працюють за контрактом і що всі живі та здорові. Я підійшла і знімала цю розмову на відео.

У цей момент до мене підійшов той чоловік-офіцер і сказав, що тут не можна знімати. Я за звичкою українських часів почала розпитувати, на якій підставі він забороняє знімати. Тоді він махнув рукою і до нас підбігло близько восьми людей, переодягнених під козаків. Я говорю «переодягнених», бо не вірю, що це були справжні козаки. Вони теж були не місцеві, з яскраво вираженим російським акцентом. Окрім козачої форми в них були нагайки. Таких самих я теж бачила біля українських військових частин. Думаю, їхня роль полягала в тому, щоб зберегти імідж «вежливих людей» російським військовим. Щоб показати, що російські військові не б'ють журналістів, не викрадають активістів тощо. Для цього були ці ряжені веселуни.

Ці козаки підбігли до нас і почали штовхати до виходу. Через те що свій автомобіль ми залишили за 200–300 метрів від

*Російські військові біля паромної переправи в Керчі 3 березня 2014 року
(фото Олени Лисенко).*

в'їзду до паромної переправи, нам довелося йти цю відстань у супроводі цих людей. «Казаци» жорстко штовхали мого колегу, який ішов за моєю спиною й узяв весь удар на себе. При цьому ці люди дуже грубо говорили нам, що ми тут ніхто і ні на що не маємо права. У мене навіть зберігся запис цієї розмови.

Те, що ми відчували тоді, неможливо передати словами. Мало того, що тебе гонять семеро-восьмеро агресивних людей, навколо ще й стоять російські військові з автоматами та військова техніка. З нами могли зробити що завгодно і допомогти було б нікому.

Поки ми йшли, я плакала, бо було дуже образливо і принизливо. Я крізь сльози говорила, що не можу бути ніким у своєму рідному місті, що тут народилася і я донька радянського офіцера. Можливо, це якось допомогло. Нас не побили й не забрали техніку. Так нас доштовхали до автомобіля й відійшли. Але один з цих людей повернувся. Я подумала: «Ну все, зараз відберуть фотоапарат або відеокарту». Але він лише сказав: «Вибачте!».

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Активніше за інших нас пресував і говорив, що ми ніхто, їхній отаман. За кілька днів я дізналася, що він помер на Керченській переправі від інфаркту. Вперше в житті я зраділа чужій смерті. І було соромно від цієї думки.

Ці «казаки» не були «кримською самообороною», як говорять російські офіційні особи. Вони навіть не були кримчани. Я чула відчутний російський акцент, це були люди десь з Центральної Росії, навіть не з Кубані, бо там більш український акцент. Вони прибували до Керчі у звичайному одязі, потім перевдягалися в наших храмах Української православної церкви Московського патріархату, після чого їх автобусами розвозили по всьому Криму.

Мені відомо, що ці ряжені під час «референдуму» побили керченську журналістку, яка працювала в газеті, що належала тодішньому меру міста Олегові Осадчому. Ця журналістка підтримувала захоплення Криму і прийшла на виборчу дільницю ще до її відкриття, щоб зняти якийсь ексклюзив. І ці козаки мало того, що не пустили її на дільницю, ще й побили та розбили її фотоапарат. Після цього в неї був шок. Вона потім взагалі пішла з професії.

Після усіх цих подій я кілька місяців прожила в суцільному страху. Мені постійно надходили повідомлення з погрозами розправи. Навіть один зі співробітників моєї редакції, який підтримував російську анексію Криму, також погрожував здати мене ФСБ.

Найбільше мені було страшно за сина, якому на той час виповнилося 12 років. Я дуже боялася, що через мене розправляться з ним. Також боялася, що мене з чоловіком уб'ють, а наша дитина залишиться сиротою.

А ще за рік я вирішила покинути Крим. Не могла змиритися з цією несправедливістю. Бо все ж таки є на світі якісь моральні закони, є заповідь «Не вкради!». Крим вкрали брутально, незаконно та несправедливо.

Також я поїхала з дому заради свого сина, бо хочу для нього кращої долі, ніж життя на окупованій території. Хоча мені важко далось це рішення, бо там, у Криму, лишилися кілька дорогих мені людей, житло та могили батьків.

Наталя Кокоріна: Я вийшла з ФСБ з відчуттям, наче мене катком переїхали

Кримська журналістка, авторка журналістських розслідувань про зловживання місцевої влади. Народилась у Монголії, з дитинства жила в Сімферополі. Рідні мови — українська та російська. У 25 років була вимушена покинути Крим через переслідування з боку російської ФСБ.

Фото з архіву Наталі Кокоріної

З початком російської анексії Криму прийшло і відчуття, що рано чи пізно представники ФСБ прийдуть до мене. В житті був такий період, коли я прокидалася щодня о шостій ранку і чекала дзвінка у двері. Це тривало протягом кількох місяців, поки вони дійсно не прийшли. В березні 2015 на початку восьмої задзвонив мобільний телефон. Невідомий чоловік представився співробітником поліції, сказав, що у квартирі моїх батьків, неподалік від будинку, де жила на той момент я, відчинені двері і вдома нікого немає, а поліцію викликали сусіди. Проте навряд чи сусіди не подзвонили б мені самі, та й мого номера, скільки мені відомо, ні в кого немає. Стало ясно, в чому річ.

Я зателефонувала батькам, але їхні телефони були вимкнені. Та я вже бігла до них, паралельно телефонуючи колегам-журналістам, яким довіряла.

Біля під'їзду мене зустрів майор ФСБ, який запросив мене до квартири, попросивши вимкнути мобільний телефон.

У квартирі я побачила слідчу кримського управління ФСБ. Був там ще один чоловік, який перевіряв усю техніку вдома: ноутбуки, флешки та інші носії інформації. Слідча в цей час ходила по кімнаті й передивлялася мої речі.

Мені показали рішення Київського районного суду міста Сімферополя, згідно з яким обшук проводиться у зв'язку з порушенням кримінальної справи за фактом публікації на сайті «Центру журналістських розслідувань». Від мене вони просили, щоб я добровільно надала їм усі документи, пов'язані з діяльністю «Центру журналістських розслідувань», а також усю техніку. Я сказала, що робити цього не буду і попросила викликати адвоката. І тоді мене почали переконувати не викликати адвоката, пояснюючи, що це тільки більше затягне процес за часом. «Ми ж з тобою тільки поспілкуємось як зі свідком. Навіщо тобі адвокат? Навіщо всі ці складності? Навіщо втрачати час?», — вмовляли вони.

Виявилось, що мої колеги, яким я встигла зателефонувати, вже викликали адвоката Джеміль Темішева, і він прибув на місце. Проте його до квартири на слідчі дії не впустили. А я про те, що він чекає мене за дверима, не знала.

Під час обшуку слідчі вилучили ноутбуки моїх батьків, мій ноутбук і кілька старих документів «Центру журналістських розслідувань» доокупаційного періоду. Я не пам'ятаю, що то були за документи, але нічого серйозного.

Обшук тривав кілька годин. Перевертати все в квартирі вони не стали, якщо щось брали, то клали на місце. Завершили на початку 14-ї години. Під під'їзд прибула біла «ГАЗель». Там же на той час перебували мої колеги-журналісти та адвокат. Співробітники ФСБ намагалися приховати від них і мене, і себе. Для цього «ГАЗель» припаркувалася впритул до входу в під'їзд. Мене завели туди і повезли до ФСБ на бульвар Франка, 13 у Сімферополі. У газелі зі мною їхали і ті, хто проводив обшук. Їхали мовчки, але вони стежили, щоб я не увімкнула мобільний телефон.

Біля будівлі ФСБ на мене чекав Джеміль Темішев. Коли я його побачила, то сказала, що хочу, щоб він представляв мої інтереси. Але співробітники ФСБ говорили Темішеву, що я не хочу, щоб він був присутній на допиті. Дарма що я в цей же

момент говорила, що він — мій адвокат, вони казали, що я від нього відмовляюся. Така в нас виникла суперечка. Врешті Темішев усе ж пішов зі мною, ми з ним підписали угоду і він був зі мною протягом усього допиту, який тривав понад шість годин.

Допит розпочинався дуже повільно. Слідча довго вмикала комп'ютера, готувала документи, потім ще щось заважало. Після цього вона почала розпитувати мене про мою біографію та, зокрема, про журналістську діяльність та роботу «Центру журналістських розслідувань».

Окремі питання стосувалися моїх стосунків з журналісткою Анною Андрієвською: чи ми дружимо, чи спілкуємося, де вона перебуває, чи знаю я про публікацію «Волонтери батальйону Крим», через яку порушено кримінальну справу?

Я відповіла, що цей матеріал я не читала. Мені дали видрук із сайту, просили прочитати та розпитувати, чи дійсно матеріал написала саме Андрієвська, чи це її стиль. Питання насправді смішне. Я відповіла, що якби мене попросили відрізнити Блока від Пушкіна, то я напевно могла б це зробити, а у цьому випадку нічого такого зробити не можу. Було ще багато запитань, як цілком логічних, так і дивних.

Під час допиту я відчувала постійний моральний тиск. Я сиділа у приміщенні ФСБ, де навіть у туалет без супроводу піти неможливо, де до кожного слова та жесту чіпляються. Слідча мені кілька разів повторювала, що мене всі покинули і поїхали до Києва, а я тут відповідатиму за всіх і тому мені потрібно «вести себе нормально» і приймати їхній бік. Завуальовано намагалися переконати мене піти з ними на співпрацю в обмін на те, що мені не змінять процесуальний статус. «Ти ж розумієш, що ми зараз можемо все переграти і ти зі свідка станеш підозрюваною», — говорила вона.

Не можу сказати, що в той момент мені було страшно. Це були зовсім інші емоції, які неможливо передати. Усе, що я тоді для себе вирішила — це говорити правду, і я це робила. Тим більше, що особливо розповісти мені їм було нічого.

Хоча ці люди вміють переконувати. Вони намагаються давити на слабкі місця, згадують, що в тебе є рідні, люди, яких ти любиш, що на них може відбитися моє бажання чи небажання співпрацювати. І якщо ти піддаєшся цьому, тиск буде тіль-

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

ки збільшуватися, і тоді справді може стати страшно. Але якщо не піддаватися, то вони трішки зменшують натиск.

Після допиту я вийшла на вулицю спустошеною, з відчуттям, наче мене морально згвалтували і котком переїхали. У той момент я вперше в житті по-справжньому усвідомила, що від твоїх дій може залежати чиясь доля. У мене вистачило сил тільки на те, щоб дивитися в одну точку і ні про що не думати. У мене розривався телефон, але я нічого на той момент не могла говорити, у мене просто не було сил.

Після обшуку і допиту я ще намагалася залишатись у Криму. Продовжувала вірити, що все ще можна змінити, головне — не мовчати, і жила за принципом «якщо не я, то хто?».

Я дуже хотіла залишитись у Криму і продовжувати свою журналістську роботу. Але в якийсь момент зрозуміла, що більше не впливаю ні на що і ніякі мої спроби не спрацьовують. Тоді я усвідомила, що продовжувати боротьбу в Криму і сісти до російської в'язниці — це гірше, бо користі від мене тоді взагалі не буде. Це змусило мене поїхати. На материку я можу зробити більше, ніж у Криму, для його деокупації.

Дмитро Андрієвський: Мене вели рідним селищем під конвоєм, наче злочинця

Кримський пенсіонер, батько кримської журналістки Анни Андрієвської. Його допитували російські силовики у справі, порушеній стосовно журналістки у 2015 році про «публічні заклики до порушення територіальної цілісності Росії». Народився в Херсонській області, понад 30 років живе у Красногвардійському районі Криму. Рідні мови — російська, українська.

Фото з архіву родини Андрієвських

Коли 13 березня 2015 року до нас додому прийшли співробітники ФСБ, було близько сьомої години ранку. Ми ще спали, коли почули дзвінок у двері. Дружина подумала, що це прийшов онук, бо ми живемо поряд зі школою, до якої він ходить, і він часто приходив до нас.

Вона відчинила двері, а вже за кілька секунд почала кликати мене. Я вийшов зі спальні й побачив у коридорі озброєних людей. Їх було семеро, усі в балаклавах та з автоматами. Ми запитали, хто вони такі й що тут роблять, але вони не відповіли, а запитали: «Зброя та наркотики вдома є?». Я відповів, що вони не туди потрапили, бо в нас вдома такого немає і ніколи не було.

Перші секунди такого спілкування для нас були шоком. Бо досі нам жодного разу не доводилося мати справу з озброєними людьми. Тим більше, коли вони у твоїй хаті.

Коли вони запитали про зброю та наркотики, я зрозумів, що їх можуть підкинути нам, бо довіри до цих людей у мене не бу-

ло. І тоді я поставив умову, щоб вони не ходили по нашій квартирі без мого супроводу. Після цього вони трішки зменшили свій запал. А можливо, ще й тому, що переконалися, що ми не якісь бандити чи терористи, а звичайні люди.

Через шум прокинулася наша бабуся, яку ми доглядали після мікроінсульту. Вона дуже злякалася і почала гукати нас. І в цій ситуації взагалі не зрозуміло, що робити: чи цих мордоворотів слухати, чи до бабусі бігти.

Ми завели їх до кімнати, вони сіли на диван і показали нам рішення суду про обшук у нашій квартирі, який пов'язаний з тим, що наша донька — журналістка Анна Андрієвська — підозрювана в кримінальній справі, яка стосується однієї з її публікацій у ЗМІ. Вони почали вимагати від нас усі її речі, які є у квартирі, зокрема і фотографії. Погрожували перевернути все у квартирі, якщо ми самі не віддамо їх.

Також силовики пройшли по всіх кімнатах, щось вишукуючи. Після цього двоє озброєних людей вийшли на сходи у під'їзд і почали чергувати біля нашої квартири. Навіщо вони це робили в мирному маленькому селищі, я не знаю. Можливо, думали, що ми тікатимемо? Або щоб нікого не пускати до нас? Свідками їхньої присутності стали багато наших сусідів, які того ранку йшли повз нашу квартиру у своїх справах.

У цей час у нас продовжувався обшук і допит, який нам паралельно влаштували. В нас вилучили ноутбук, у якому я зберігав усі свої робочі документи, наш особистий фотоархів. Так мене «вибили» з робочого ладу на тривалий термін, поки я намагався відновити всі робочі файли у пам'яті.

Під час допиту мені зателефонували з роботи і сказали, що потрібен мій підпис у документах. Їх мені мали підвезти машиною. Але силовики відмовлялися випускати мене з дому. Вийти на вулицю мені дозволили тільки в супроводі людей з автоматами.

Уявіть собі цю картину: мене вели рідним селищем перед очима в усіх під конвоєм, наче арештанта чи злочинця. Це було дуже принизливо, образливо і ганебно.

Повернувшись додому, силовики заповнили протоколи про обшук та пішли.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Потім мене викликали на допит до управління ФСБ у Сімферополі. Там приниження продовжилися. Допит проводила слідча ФСБ Марина Савчук, але спочатку до кабінету зайшов невідомий чоловік у цивільному під приводом взяти флешку. Він лишився на весь час допиту і брав участь у ньому. Цей чоловік спілкувався зі слідчою так, наче вона його підлегла. І вона змушувала мене відповідати на його питання.

Протягом п'яти годин мене розпитували, чим займається моя донька, де працює, за якою адресою проживає, які зв'язки ми з нею підтримуємо. Під час допиту мені закидали, що я не зміг гідно виховати свою доньку і тому вона «зрадила Крим». Такі самі слова я потім чув і від наших проросійських родичів та знайомих. Це було гидко та несподівано чути від рідних, як здавалося нам раніше, людей.

Я розумію, що нам нема ні перед ким ні в чому виправдуватися, наше сумління чисте, але вся ця ситуація висить над нами, як дамоклів меч. І ми розуміємо, що з нами в будь-який час тут можуть зробити все, що захочуть. Бо чекати допомоги в Криму нам немає від кого.

Наталія Андрієвська: Співробітники ФСБ дорікали мені, що я розмовляю з ними українською

*Кримська пенсіонерка, мати журналістки
Анни Андрієвської. Народилась у Київській
області, з 1980 року живе у Красногвардій-
ському районі Криму. Рідна мова — укра-
їнська.*

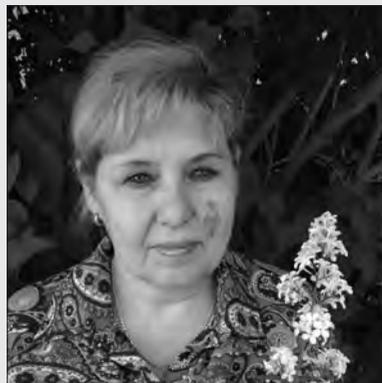

Фото з архіву родини Андрієвських

Зранку 13 березня 2015 року мене розбудив дзвінок у двері. Я підвелася та пішла відчиняти. Розраховувала побачити там онука, бо він періодично забігає до нас, коли йде до школи. Але натомість побачила на порозі натовп людей у формі та зі зброєю. Вони буквально увірвалися до квартири і один з них спитав: «Наркотики та зброя вдома є?».

Я спочатку подумала, що вони помилилися дверима. Але інший спитав, чи тут живе Андрієвська Анна. І я зрозуміла, що вони дійсно прийшли до нас.

Я покликала чоловіка й у подальшому з ними більше спілкувався він. Вони вимагали всі речі нашої доньки, які є у квартирі. Але їх у нас було мало, бо наша донька давно не живе з нами і свої речі тримає при собі.

Обшук у нашій квартирі тривав кілька годин. Співробітники ФСБ постійно зв'язувалися з кимось телефоном і говорили: «Тут нічого немає, ми нічого не знайшли!». Я сиділа поруч з оперативником і мені було чутно, що йому відповідали:

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

«Шукайте краще. Там має щось бути!». І після цього вони продовжували свої дії.

Після обшуку нам влаштували допит. Мені показали три фотографії з зображенням молодих дівчат, серед яких була і моя Аня. Ефесбешники сказали, що я маю впізнати свою дитину. Уявіть собі: озброєні люди вимагають від матері впізнати свою доньку! Тут я не витримала і розплакалася від безсилля та страху за свою дитину. Можливо, це була моя слабкість, але, думаю, кожна мати мене зрозуміє.

Та навіть мої сльози не зупинили цих людей. Співробітники ФСБ почали дорікати мені, що я неправильно виховала доньку і дуже дратувалися через те, що я розмовляю з ними українською мовою. Вимагали говорити російською. Хоча насправді я розмовляю українською з дитинства, бо вся моя рідня — українці і ми завжди розмовляли рідною мовою. Навіть коли я після заміжжя переїхала до чоловіка у Крим, за 35 років життя з ним так і не змогла перейти на російську. Просто тому, що мені зручно говорити мовою, яку я знаю з дитинства. Усі, хто нас оточують, це знають і мені ніхто ніколи за все моє життя за це не дорікнув. А тепер люди зі зброєю розповідали мені, як я маю жити, якою мовою говорити і як виховувати своїх дітей! Вони робили це зневажливо, зверталися до мене на «ти», хоча особисто я нічого поганого їм не зробила.

Коли я просила їх говорити тихіше, бо в сусідній кімнаті моя літня мати після мікроінсульту, вони на це не реагували. До неї ні мене, ні чоловіка протягом обшуку не пускали. Лише потім дозволили подивитися, як вона, сказавши при цьому: «Тільки не здіймайте галасу!».

Таке враження, що ці люди або не мають власних літніх родичів, або навмисно так знущаються.

Коли інформація про кримінальну справу стосовно моєї доньки набула розголосу і про неї стали говорити в українських ЗМІ, до принижень щодо нас долучилися проросійські сусіди та знайомі. Вони почали мені телефонувати і докоряти. Це огидно і несправедливо.

Через усе це я дістала такий серйозний стрес, підірвала здоров'я, що наслідки цього відчуваю й досі. Це, напевно, не забудеться ніколи.

Павло Веселик: На обшук до мене привезли двометровий лом з арматури

Кримський журналіст. Народився та живе в Ялті. Його допитувала ФСБ у кримінальній справі, порушеної щодо кримського журналіста Миколи Семени про «публічні заклики до порушення територіальної цілісності Росії».

Фото з архіву Павла Веселика

Коли рано-вранці до мене прийшли співробітники ФСБ з ордером на обшук, не можу сказати, що я сильно здивувався.

Черговий собі вівторок, ранок, коли я ще сплю... Дзвінок у двері — мама підійшла і спитала: «Хто?». У відповідь: «ФСБ!». Вона не повірила, і сказала «жартівникам» забиратися геть. І тільки наполегливі дзвінки та жорсткий стукіт у двері, розбудивши мене та брата, дали зрозуміти — це не жарт.

Пізніше і дізнався, що вони привезли з собою лом — на випадок, якщо я не відчиню двері. Я бачив цей засіб — ні, не те, що в кіно чи роликах про «Альфу» — така спецштука, виламувати двері... Ні. Звичайний лом з арматури, завдовжки два метри.

Поки я надягав штани, брат відчинив двері й одразу ж квартиру заповнили незнайомі люди — силова група в масках, повному спорядженні — два автоматники та один зі снайперською гвинтівкою спецназу «Винторез» з глушником, професійно заповнили всі три кімнати нашої квартири.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Один з бійців у масці м'яко, але дуже наполегливо витягнув мене зі спальні в коридор, де слідчий у цивільному зачитав мені постанову суду про обшук. Я навіть не встиг як слід взутися — зачитування ордера слухав комічно, напівроззутий...

З весни 2014 року я підсвідомо розумів, що рано чи пізно це станеться, враховуючи події з іншими кримськими колегами-журналістами. Я тільки періодично запитував себе: яким буде привід для обшуку та допиту?

Приводом став мій статус свідка у кримінальній справі стосовно кримського журналіста Миколи Семени. Про це мене повідомив слідчий ФСБ, зачитуючи рішення суду про обшук. Мене, звісно, здивувало, що я можу свідчити стосовно людини, з якою навіть не був знайомий, але я вже здогадався, що це всього лише привід.

Операції подібного роду розраховані на раптовість, яка, своєю чергою, викликає шок. Шок, очевидно, був у моєї мами, яка під час обшуку намагалася запропонувати слідчим каву...

Присутність озброєних силовиків у масках у квартирі нервувала мою літню маму.

Поводили вони себе більш-менш коректно, але в мене відразу ж вилучили мобільний телефон і повернули його тільки після закінчення обшуку. Також на час обшуку нам заборонили виходити з квартири. Мені відразу стало зрозуміло, по що саме вони прийшли — їх цікавив мій нетбук і всі носії інформації. Якись інші речі їх цікавили мало.

Бійці в масках з цікавістю оглядали мою бібліотеку (там є що подивитися) зі словами: «О, ви що, усе це прочитали?!». Бібліотека в мене займає півтори стіни і ще трішки...

Також спецназ з задоволенням мацали подарункові водозалазні ножі мого покійного батька, а один з бійців багато розповів про мій самовар, який я отримав від бабусі. Очевидно, людина родом з самоварних країв:)))

У цей час слідчий у цивільному прийшов копатися в моїх завалах... На питання: «Що в цьому пакеті?», я відповів чесно: брудні шкарпетки. «Казав, треба було рукавиці брати...», — пробурчав слідка, але у шкарпетки не поліз.

Через годину обшуку я вже практично впав у дзен — прекрасно усвідомлював, що нічого кримінального на моєму робо-

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

чому нетбуці немає. Телефон у мене теж простий — кнопковий, там теж нічого немає, що могло б зацікавити «лицарів плаща та кинджала». Тому на допит у «контору» в Ялті після обшуку я поїхав зі слідчими, особливо не хвилюючись.

Забравши лом з арматури, сів до машини, ми поїхали до ялтинської цитаделі ФСБ — на вулицю Кірова. До речі, маскибійці їздять на офігенному джипі — не згадаю, якої саме марки, але такі полюбляють пацани у фільмах.

Кірова — ФСБ — у Ялті знають усі. Навіть ріелтори, продаючи квартири, зазначають і оголошеннях «напроти — ФСБ!». Що це дає їм чи квартирам, складно сказати. Потрапляючи туди, складається враження, що на тебе падає «капелюшок» чи просто посилюється тиск небес. На прохідній здаєш мобільний телефон — і все, якщо тебе там навіть навпіл розірвуть, про це навряд чи хтось дізнається.

Проходимо в кімнату для бесід. Це я так її для себе назвав. Але по наявності в куті кімнати скоби для кайданок можна зрозуміти, що бесіди тут бувають різні...

Після чотирьох годин допиту можу дати пораду — просто слухайте питання. Вони їх іноді формулюють так, що будь-яка відповідь — вам у мінус.

Нетбук мій, звісно ж, вилучили для «проведення експертизи». Як я і передбачав, нічого кримінального чи екстремістського на ньому немає. Зі мною зв'язався офіцер ФСБ з Сімферополя та сказав, що я можу забрати свій нетбук. Фінал? Крапка в тиску на мене? Не знаю. Повної упевненості в мене немає.

Ніколи людину, яка думає, неможливо примусити думати інакше. Можливо примусити говорити інакше катуваннями та іншими методами. Але думати інакше може примусити тільки несправедливість.

Заїр Акадиров: Шамбазов заблокував дверцята авто: «Не на базу їдемо, на підвал!»

Фото з архіву Заїра Акадирова

Кримський журналіст, колишній головний редактор видання «Аргументы недели — Крым». Народився в Таджикистані, куди була депортована його родина у 1944 році. Проживав у Сімферополі. Рідна мова — кримськотатарська.

Після російської анексії Криму його переслідували підконтрольні Росії силовики через професійну діяльність.

15 січня 2016 року близько 10-ї години ранку я прийшов до будівлі Верховного суду Криму на вулиці Павленка в Сімферополі, щоб потрапити на засідання у справі про масові заворушення біля стін Верховної Ради Криму 26 лютого 2014 року. Це та сама гучна «справа 26 лютого», за якою на той час майже рік перебували під вартою заступник голови Меджлісу кримськотатарського народу Ахтем Чийгоз, активісти Мустафа Дегерменджи та Алі Асанов. Ще кілька людей перебуває на лаві підсудних, але на волі, і ще трьом торік ухвалили вироки.

Засідання почалося о 12-й годині. Весь цей час я, як представник громадськості, блогер і фрілансер, перебував у фойє будівлі суду разом з іншими людьми, яким не вдалося потрапити на відкритий процес за участю прокурора Криму Наталії Поклонської. Причина — недостатньо місця в залі. Разом з тим до суду пускали журналістів кримських та федеральних ЗМІ, офіційно зареєстрованих на території Росії, але за задалегідь складеним списком — тих, хто за кілька днів по-

дав клопотання з проханням дозволити бути присутнім на процесі.

Випереджаючи питання тих, хто пише, що я, як журналіст, повинен мати посвідчення російського чи кримського ЗМІ, офіційно зареєстрованого Роскомнаглядом, чи акредитацію МЗС РФ, якщо мова йде про іноземне видання, відповім, що в суді я перебував не як журналіст (кримського, російського чи іноземного ЗМІ), а як представник громадськості, блогер і фрілансер. Збір і розповсюдження інформації, як відомо, гарантовані законом. На вході я, як і всі, пред'явив особистий паспорт і пройшов крізь металорамку. Нагадаю, моє останнє офіційне місце роботи — це інтернет-видання «Аргументы недели — Крым» (засновник — російські «Аргументы недели»), де я 2,5 року працював як головний редактор. Це ЗМІ я покинув у березні 2014 року — з появою у Криму так званих «вежливих людей» і зміною редакційної політики видання, що на стала за цим.

Десь близько 12-ї години до мене підійшов чоловік у цивільному одязі. У цей момент я сидів у фойє будівлі й робив помітки в телефоні. Він показав посвідчення — капітан поліції Руслан Рінатович Шамбазов (МВС Росії), після чого попросив мене пройти з ним. На моє заперечення, з чим це пов'язано, він не уточнив, сказавши тільки, що «потрібно поговорити». Біля нього стояли двоє співробітників Федеральної служби судових приставів, які також вимагали, щоб я пішов з Шамбазовим.

Вийшовши з будівлі суду, я приготувався до бесіди, увімкнув диктофон. Капітан поліції заявив, що мені необхідно пройти з ним до автомобіля, який стояв поблизу будівлі суду.

— Ми вас допитаємо в Центрі з протидії екстремізму (це так званий Центр «Е» — структурний підрозділ МВС), — сказав хтось зі співробітників поліції.

— На підставі чого ви мене хочете допитати? Є офіційні засоби виклику на допит. А затримувати ви мене не маєте права, бо для цього у вас повинні бути підстави. Ви мене в чомусь підозрюєте чи на мене є орієнтування? — заперечив я представникам силових органів.

— На вас є орієнтування, вам поставлять питання, можливо, це орієнтування помилкове, — сказав інший чоловік, очевид-

но, представник МВС. — Орієнтування — у тому місці, куди ми вас збираємося запросити.

— Що, я вам буду на пальцях орієнтування показувати? — невдоволено заявив Шамбазов. — У мене є до вас кілька питань, я хочу їх вам поставити. Я не хочу тут спілкуватися, а хочу відійти і поставити вам кілька питань.

Після моєї відмови Шамбазов почав вимагати пред'явити документ, який посвідчує мою особу. Я виконав його вимогу: дістав з кишені паспорт і, тримаючи у руках, показав його поліцейському.

— Дайте документ! — скомандував Шамбазов.

— Я не буду вам до рук давати, — заперечив йому.

— Чому ви не будете давати? — обурився Шамбазов.

— А на підставі чого? — запитав його. — Я пред'явив, але не прошу ж ваше посвідчення дати мені в руки.

Після суперечки Шамбазов покликав співробітників Федеральної служби судових приставів та ОМОНу.

— Він, — Шамбазов показав на мене, — порушив громадський порядок, не хоче пред'являти документи, не хоче проходити.

Хтось з присутніх підтвердив, що я вже пред'явив документи, але це ніяк не вплинуло.

— Не чини опору, не грай на публіку, нормально йди, — сказав мені співробітник ОМОНу, тримаючи за ліву руку.

— На підставі чого ви мене затримуєте? Що за методи ви використовуєте, — заперечив я йому. Але все було даремно.

Пройшовши 30–40 метрів, мене посадили до автомобіля «Нива».

Спереду місце зайняв водій, а справа від мене — капітан Руслан Шамбазов.

Наявність диктофонного запису дозволяє мені відтворити те, що відбувалося всередині авто, але не потрапило на камери. Це вважаю важливим для пояснення подальшого розвитку подій. А там відбувалося ось що:

— Поїхали, — дав команду Шамбазов водієві.

— Ви ж обманюєте, — сказав я їм, вважаючи, що після спілкування в авто мене відпустять.

— Телефон! Телефон, я сказав! — закричав Шамбазов.

— Я його вимкнув, — відповів я, але не став віддавати телефон йому в руки.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

— Телефон, я сказав! — знову виголосив Шамбазов, схопивши мене за праву руку та натиснувши на кнопку дверцят, щоб я не вийшов з машини.

Але я не став йому віддавати телефон, показавши, що він вимкнений.

— Може, ОМОНівця до нього посадимо? — запропонував водій.

— Поїхали! — відповів Шамбазов. — НЕ НА БАЗУ.

ЇДЕМО, НА ПІДВАЛ ОДРАЗУ!

— Ви що робите?! — спитав їх. У цей момент я став вириватися з рук Шамбазова, який утримував мене в авто.

— Давай ОМОНівця посадимо чи наручники надіти, чи що? — запропонував водій.

Розуміючи, що на мене чинять тиск, а у словах співробітника поліції прозвучала погроза відвезти мене до якогось підвалу (дії силовиків мене тривожили, особливо на фоні тривання у Криму безслідних викрадень і зникнень людей, безпідставних затримань та судових процесів). До того ж до мене була безпідставно застосована фізична сила та прозвучала незаконна вимога віддати телефон, я спробував вийти з авто, щоб покликати на допомогу представників громадськості.

Аудіозапис розмови в автомобілі, що записана на диктофон:

— Присядьте, я вам говорю російською мовою, ви не виконуєте законних вимог співробітника поліції чи що? — кричав ОМОНівець.

— Я не буду сідати, бо до мене застосовують фізичну силу. Я боюся за своє життя, — відповів їм.

Після цього до мене підійшов співробітник поліції у формі й почав вимагати підкоритися законним вимогам поліцейського.

У ситуацію втрутилися представники громадськості, які перебували біля суду і спостерігали за тим, як мене відводять.

— На якій підставі його затримують?! Людина показала свій паспорт! Чому він повинен кудись йти?! — стали обурюватися люди.

Врешті ми зійшлися на тому, що я ще раз покажу свій паспорт Шамбазову, а він мені — своє посвідчення. Поліцейський запропонував обмінятися документами. Збоку це виглядало

*Підконтрольні Росії силовики ведуть Заїра Акадірова до відділку поліції.
Сімферополь, 15 січня 2016 року (фото з архіву Заїра Акадірова).*

незвично, але я прочитав вголос ім'я, прізвище та по батькові капітана поліції.

Цей момент розбирань зафіксовано теж.

Шамбазов почав нервувати, докоряючи мені, що я «нагнітаю ситуацію».

Тоді співробітник поліції у формі, який до подій березня 2014 року, будучи працівником МВС України, відповідав у Сімферополі за питання громадської безпеки, запропонував пройти до Залізничного райвідділу поліції.

— Пройдіть, щоб ми не застосовували примусові заходи. Вам сказали: пройдіть для уточнення обставин!..

— Якщо ви не згодні, ви можете оскаржувати дії співробітника поліції, — сказав якийсь чоловік у формі, що стояв поряд.

Співробітники поліції «наполегливо» просили мене пройти до райвідділу. На моє чергове заперечення: «На підставі чого?» вони не пред'явили аргументів.

— Мені потрібно поставити вам питання, які при людях я не збираюся озвучувати, — відповів Шамбазов.

— До вас немає довіри! — відповів хтось з присутніх, звертаючись до співробітників поліції. Він поскаржився, що у Криму викрадають людей, саджають тощо.

Розуміючи, що сперечатися і доводити в цій ситуації щось даремно і численні співробітники поліції все одно зроблять усе, щоб доставити мене до райвідділу, до того ж можуть постраждати звичайні люди, я погодився пройти до відділу.

До райвідділу відправився в супроводі кількох співробітників ОМОНу та Шамбазова.

Також поряд зі мною були представники громадськості.

Ідучи до райвідділу, Шамбазов обурено вигукував:

— Ви домоглися того, чого хотіли? Влаштували шоу?

— Я шоу не влаштовував, — відповів йому.

У самому райвідділі мене завели до кімнати на першому поверсі, попросили присісти і показати вміст кишень, зокрема техніку. Співробітник поліції, який був за кермом авто, сказав, що в мене можуть бути заборонені предмети, навіть більше, вони висловлювали підозри, що я взагалі можу незаконно перебувати на території Криму або в мене фальшиві документи (це при тому, що живу тут понад 20 років і в мене у паспорті кримська реєстрація).

Витягнувши з кишені документ, зарядку для телефона, навушники та ключі, Шамбазов почав цікавитися, де мій телефон.

— Ви знімали в суді. Я бачив. Навіщо ви це робили? — запитав він.

— Я робив фото біля входу, коли ставили огорожу, — сказав я йому. — Це резонансна справа і я фіксував те, що відбувалося, вів твітер-трансляцію.

Але Шамбазов продовжив цікавитися моїм телефоном, якогось на той момент у мене з собою не було. Під час затримання я віддав його представникам громадськості, бо непокоївся через його збереження.

Однак Шамбазов не припиняв цікавитися, кому я передав телефон, мовляв, його потрібно забрати і показати йому, щоб він перевірів, чи я знімав, чи ні, навіщо робив нотатки в телефоні.

Я йому вчоргове пояснив, що перебував у будівлі суду як блогер і фрілансер. Інформацію публікую у своїх акаунтах у соціальних мережах, веду блог у ЖЖ.

Шамбазов не вгамовувався. Раптом він заявив, що мене, виявляється, затримували 18 травня 2015 року як учасника автопробігу з кримськотатарськими прапорами в Сімферополі. Я заперечив, що в тому автопробігу участі не брав, на місці перебував як спостерігач. Зафіксоване фото та відео викладав на своїй сторінці у Facebook та ЖЖ. Мене, до речі, тоді затримали, переписавши дані водійського посвідчення за те, що я знімав те, що відбувалося. У цей момент зрозумів, що я давно вже на олівці у співробітників МВС. А сьогодні вони скористалися випадком, щоб чинити тиск на мене за висвітлення подій.

Після цього Шамбазов дістав папір і з моїх слів став писати пояснювальну. Він цікавився, де я живу, як довго перебуваю у Криму, моїм номером телефона, чим займаюся, з якої причини був у суді, чому в будівлі суду я вів бесіду з першим заступником голови Меджлісу кримськотатарського народу Нариманом Джелялом та головою ЦВК Курултаю Заїром Смедлею, де публікую інформацію.

Звісно, у мене було законне право взагалі не розмовляти зі співробітником поліції, чекати адвоката і подальшого розвитку ситуації. Якого? Невідомо. Зваживши «за» та «проти», розуміючи, з ким маю справу й у якій обставі ми перебуваємо, вирішив відповісти на його питання, передбачаючи, що після цього мене відпустять, не займаючи більше часу.

Я вніс доповнення і підписав пояснювальну. Шамбазов забрав папери, а на завершення запитав, як мені здалося, з пошішкою:

- Які будуть питання, побажання, претензії?
- Чому ви так поведетеся? — лише запитав я.
- Робота в нас така, — сухо відповів він після невеликої паузи.

Приблизно за 40 хвилин після затримання я вийшов з будівлі райвідділу. До мене не застосовували фізичної сили, але чинили психологічний тиск. Протокол про доставлення до райвідділу не складали.

На вулиці мене зустріли більш ніж десяток представників громадськості. Я подякував усім за підтримку. Якщо б не їхнє втручання, усе могло б закінчитися інакше.

Чому я у подробицях написав про цей інцидент, приділив багато уваги деталям? На цьому прикладі хочу показати, як

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

порушуються елементарні права людини в нинішньому Криму і як співробітники силових відомств намагаються всіляко зачистити інформаційне поле, позбавивши громадськість можливості дізнаватися про будь-яку альтернативну інформацію.

Я щиро дякую всім друзям, колегам, знайомим і незнайомим мені людям — усім, хто не залишився осторонь у ту хвилину біля будівлі суду. Журналісти, правозахисники, члени Меджлісу, активісти кримськотатарського руху і небайдужі люди. Згуртованість, єдність, взаємовиручка і принциповість — ось що продемонстрували всі ви в той момент. Повірте, це дуже круто в нинішній непростій ситуації. Сагъ олунъыз²⁶!

Разом ми сила, а тим більше на рідній землі!

Текст оприлюднив Заїр Акадиров на сторінці у Facebook.

²⁶ Сагъ олунъыз — з кримськотатарської «дякую».

Галина Джикаєва: Працівник ФСБ спитав мене: «Ви ж знаєте, як у нас вміють «розколювати» людей?»

Фото з архіву Галини Джикаєвої

Театральний режисер, кримська активістка громадського руху мирного протипу російській анексії Криму. Екс-художній керівник сімферопольських арт-центру «Карман» та театр-студії «Ми». Народилася у Кривому Розі, проживала з родиною в Сімферополі. Рідні мови — російська та українська. У 48 років вимушена була покинути півострів через переслідування з боку російських спецслужб.

Мене попереджали, що мною цікавляться у ФСБ. Дехто зі знайомих розповідав, що до них приходили співробітники російських спецслужб і розпитували про мене. І ось якось мені подзвонила людина, яка представилася Андрієм, потім я довідалась, що він колишній співробітник СБУ. Прізвища його я не пам'ятаю. Він сказав, що хоче поговорити зі мною і призначив «побачення». Це було в липні 2014 року.

Мене попередили, що такі зустрічі потрібно проводити в максимально людному місці і я погодилася зустрітись у кафе. Я також попросила свого знайомого прийти до цього кафе та спостерігати за нами. Щоб був свідок на той випадок, якщо мене упакують. Було кумедно, бо він три години пив чашку кави в цьому кафе.

На цю зустріч Андрій привів з собою невідомого мені чоловіка, який представився Дмитром і сказав, що приїхав з Москви. Вони показали посвідчення працівників ФСБ Росії. Під час цієї зустрічі ми проговорили близько трьох годин. Мені відразу

сказали, що мене підозрюють у тероризмі в рамках справи Олега Сенцова. На той момент хлопці — Олег Сенцов, Олександр Кольченко, Олексій Чирній та Гена Афанасьєв вже були заарештовані й дехто з них свідчив.

Працівники ФСБ сказали, що медичні курси, які я організувала в арт-центрі «Карман» у Сімферополі, кваліфікуються як терористична діяльність, бо проходять у справі Сенцова.

Я не стала нічого заперечувати, бо, дивлячись на те, як вони поводяться, я розуміла, що це не має сенсу. Я дійсно брала участь у мітингах на підтримку України, допомагала українським військовим у Криму, яких блокували «кримська самооборона» та російські солдати, і дійсно запропонувала надати приміщення арт-центру «Карман» для проведення медичних курсів у Сімферополі. Ми організували їх, бо в Криму на той момент були озброєні люди і потрібно було хоч якось подумати про безпеку мирних людей. Ми не знали, будуть чи не будуть стріляти ці військові, тому намагалися дати максимум інформації людям про те, як надавати першу допомогу постраждалим. Це елементарні знання, які корисні за будь-яких часів.

У межах нашої ініціативи працював лікар-волонтер. Курси проводилися до так званого «референдуму». Ми встигли провести їх тричі. Щоразу до нас в середньому приходили до 10–20 людей. Це немало, і було видно, що людям ця інформація потрібна.

Під час моєї розмови зі співробітниками ФСБ вони періодично намагалися розслабити мене балаканиною про театр, кримське вино, гори. Але час від часу вставлялися питання: «А хто приходив до вас в арт-центр «Карман» на медичні курси в 2014 році?». Знову говорили про вино і гори, а потім один з них нахилився до мене і питав: «Ви ж знаєте, як у нас в слідчому ізоляторі вміють «розколювати» людей?» Тобто звучали такі завуальовані погрози.

Мені показували фотографії кримчан — проукраїнських активістів. Серед них були Олександр Дворецька, Олексій Арунцян та інші. Вони запропонували мені написати їм усе, що я знаю у цій справі як свідок. Я відмовилася. Дмитро сказав, що до Криму має приїхати слідчий з Москви і тоді вони викличуть мене офіційно і я вимушена буду підписати протокол.

Я розуміла, що будь-яке слово, будь-яка закарлючка, яку я напишу на папері, буде використана не тільки проти мене, а й проти інших людей. І передусім будуть використані в ході слідчих дій проти затриманих хлопців — Сенцова, Кольченка, Афанасьєва, Чирнія. На цьому ми розійшлися, але працівники спецслужб сказали, що ми будемо зустрічатися ще.

За пару днів цей Андрій прийшов до нас на виставу до арт-центру «Карман». Після вистави знову показав мені фотографії активістів і простягнув листок паперу, вимагаючи знову підписати свідчення. Я відмовилася, мотивуючи тим, що в мене поганий зір і не було з собою окулярів. Тоді він сказав, що чекає мене на бульварі Франка, 13 з окулярами²⁷. Туди я мала прийти наступного дня, 25 липня.

Я прийшла додому, збрала валізку на той випадок, якщо вже мене закриють. Наступного дня я прийшла до будівлі ФСБ у Сімферополі разом зі своєю знайомою правозахисницею. І вона запитала мене: «А ти впевнена, що вийдеш з Франка, 13?». Я відповіла, що ні, не впевнена. Тоді ми розвернулися і поїхали до мене додому, я вимкнула телефон, збрала речі, попрощалася з батьками і правозахисниця відвезла мене на конспіративну квартиру в Сімферополі. До ночі ми були там, а потім я на таксі поїхала з Криму.

Дивно, що на адмінмежі з Херсонською областю в мене не виникло ніяких проблем з російськими прикордонниками. Вони ніяк не намагалися завадити моему виїздові з Криму. Більше я туди не поверталася.

На материку я спочатку поїхала до одеських родичів. Але потім вирішила обживатися в Києві. Для мене це місто, де є велика творча енергія, а я цього дуже потребую.

Цікаво згадати, що коли співробітники ФСБ намагалися дістати від мене свідчення проти активістів, вони підкупали мене солодкими обіцянками. Розповідали, що у разі, якщо підпишу свідчення, вони познайомлять мене з якимсь федеральним

²⁷ У будівлі на бульварі Франка, 13, у Сімферополі розміщувався головний офіс кримської СБУ, а після російської анексії Криму воно використовується для потреб російської ФСБ. Там проводять допити людей, які, за свідченнями допитуваних, нерідко супроводжуються катуваннями та різними методами психологічного тиску.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

політиком, у якого є гроші на всі театральні незалежні проекти і начебто, коли ми з ним потоваришуємо, наш арт-центр «Карман» буде процвітати. Потім директор арт-центру дійсно намагався познайомитися з тим політиком і отримати фінансування, але йому це не вдалося, бо ніяких свідчень я не підписала.

Тоді співробітники ФСБ змусили керівництво арт-центру провести прес-конференцію, на якій вони відхрестилися від мене і співзасновника «Карману» Антона Романова і заявили, що не поділяють наших політичних поглядів і ми до них ніякого стосунку не маємо. Ось така от курбасівщина 1933 року.

За кілька місяців арт-центр «Карман» у Криму остаточно загнувся.

Коли все це відбувалося зі мною, я пам'ятаю, що всі емоції кудись поділися, й усе досить тривалий час накопичувалося в мені. Я думала, що перетну адмінмежу, буду ридати від щастя і кинуся на шию українським прикордонникам. Але жодної емоції з себе вичавити на той момент не змогла. Тільки згодом я все це виплакала. Я знаю, що повернуся до Криму. Я буду розвивати кримський театр, бо там потрібно вичищати ці радянські «авгієві стайні».

Зарема Барієва: В нас перевертали все догори дригом, відчиняли шафи і викидали речі на підлогу

Фото з архіву Зареми Барієвої

Дружина активіста кримськотатарського національного руху, координатора Комітету з захисту прав кримських татар Ескендера Барієва. Народилася в Самарканді, куди була депортована її родина у 1944 році. Після повернення до Криму проживала разом з чоловіком у селищі Молодіжному Сімферопольського району. За освітою — викладачка англійської мови. Рідна мова — кримськотатарська.

На початку вересня 2014 року біля нашого будинку в Молодіжному під Сімферополем з'явився автомобіль без номерних знаків. Він певний час стояв біля будинку, потім від'їжджав і знову з'являвся. Цей автомобіль помітили наші сусіди. Мій чоловік, Ескендер Барієв, у цей час багато їздив до Києва та Туреччини, інформуючи світ про порушення прав кримських татар окупаційною владою. Тому в мене виникли підозри, що на цьому невідомому автомобілі відстежують пересування саме мого чоловіка.

Обшук у нас відбувався 16 вересня 2014 року — в день мого народження. І тепер мої рідні та знайомі жартують, що замість букета квітів мені «подарували» букет з «зелених чоловічків».

Рано-вранці ми з чоловіком крізь сон почули гуркіт і сильний стукіт у двері. Спочатку ми не зрозуміли, що відбувається, подумали, що, можливо, пожежа і сусіди збіглися, щоб попередити нас. У двері так сильно ломилися, що здавалося, якщо ми не відчинимо, то нам знесуть стіну.

Ми підвелися з ліжка та поспіхом почали вдягатися. Ескендер пішов відчиняти двері. На порозі стояли десь 20 людей. Частина з них була у формі ФСБ, з балаклавами на обличчях, озброєні автоматами, а інші — у цивільному одязі. В нас одразу ж забрали мобільні телефони.

Мій чоловік попросив силовиків зняти взуття, бо у квартирі перебувала грудна дитина. Нашому меншому синові тоді було всього шість місяців. І вони дійсно зняли взуття.

Обшук співробітники ФСБ проводили дуже брутально. Перегортали все догори дригом, відчиняли шафи і просто викидали звідти речі на підлогу. Шукали навіть у коморі, де були дитячі іграшки, жбурнули на підлогу дитячий конструктор. Весь цей час я стояла біля автоматника і намагалася стежити, щоб він не підкинув нам щось, за що потім до нас могли б виникнути питання.

Під час обшуку на наш домашній телефон зателефонувала моя свекруха. Вона завжди дзвонила нам зранку, щоб дізнатися, як у нас справи. Я лише встигла сказати їй кримськотатарською мовою, що до нас прийшли з обшуком. Після чого один з силовиків жбурнув телефонною слухавкою: «По-русски говори, я тебе сказав!». Я відповіла, що в Криму, за російською Конституцією, три державні мови, одна з яких — кримськотатарська. У відповідь він вирвав телефонний кабель з розетки і більше можливості повідомити когось про це в мене не було.

Під час обшуку силовики побачили в нас цифровий фотоапарат, на який ми фотографували наших дітей. Його хотіли забрати. Щоб зберегти фотоапарат, я вимушена була показати силовикам кілька десятків фотографій з нього. Переконавшись, що на фото тільки наші діти, мені дозволили лишити фотоапарат.

Під час обшуку до спальні, у якій спали наші діти, зайшла жінка, яка, надівши рукавички, почала переглядати всі речі у шафі. Вона вивалювала їх на ліжко, на якому спав мій маленький син. Я вимагала, щоб вона припинила це робити, але безрезультатно.

Усі речі в шафі були складені стосиками і їх там само можна було покласти назад. Але все показово вивалювалося звідти, наче нам на зло.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

*Перевернуті речі у квартирі Барієвих після обшуку. 16 вересня 2014 року
(стоп-кадр з сюжету ТСН – 1+1²⁸).*

28 Фото взяті з сюжету українського телеканалу 1+1, розміщеного на його YouTube-каналі.

Ця жінка переглядала навіть нашу нижню білизну, демонстративно перебираючи кожну дрібничку. Вона переглядала кожну одежинку наших дітей, заглядаючи в кожну мініатюрну кишеньку. Зброю та наркотики силовики намагалися відшукати навіть у банках з консервацією. Але схаменулися і не стали відкривати їх.

У цей час вже стали прокидатися сусіди. Деякі з них дуже обурювалися, дивлячись на те, що відбувається. Вони не боялися відверто висловлювати своє обурення та прагнули якось допомогти нам. Коли одна сусідка намагалася прорватися до нас на 5 поверх крізь автоматників, її не пустили, сказавши, що в квартирі йде обшук. Сусідка попросила пояснити причину обшуку і чому їй не можна зараз потрапити в нашу квартиру. Сусідка поцікавилася: чому обшук проводиться в порядних людей, тоді як справжніх злочинців не ловлять. Жінка в штатському, мабуть, також співробітниця ФСБ, заявила: «Якби жили за законом, до них би не прийшли!». Після обшуку мені дали прочитати протокол. Поки я вивчала його, співробітник ФСБ нервував та підганяв мене, щоб я швидше підписувала його, сказавши, мовляв, ваш чоловік уже підписав і вистачить уже читати. Просто підпишіть і все. Я запитала в нього: «А ви кудись поспішаєте?». І додала, що не підписую те, що не прочитала: «Якщо мій чоловік підписав, це не означає, що я теж підпишуся, поки не ознайомлюся». Повертаючи йому протокол, сказала: «Тепер я розумію, яким чином Росія намагається добитися довіри від кримських татар. Ви поводитися так само, як радянські солдати поводитися з нашими рідними у 1944 році. Але такими методами ви не зможете домогтися любові кримських татар».

Було помітно, що співробітникові ФСБ було неприємно це чути. Він так розгубився, що поспішив покинути нашу квартиру. Але на прощання сказав мені: «То був 1944 рік, а тепер усе робиться за законом». Я відповіла, що бажаю, щоб з їхніми родинами все так само було «за законом». Після цього весь цей загін ФСБ поспішив покинути нашу квартиру.

Коли вони пішли, я не витримала і розплакалася. Було відчуття ніби в мене порпалися в душі й винесли звідти все на публіку. Це було брутальне втручання в наше життя, у квартиру, у спальню.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Коли прокинувся мій старший чотирирічний син, перше, що він спитав: «Мамо, а що відбувається? Хто ці дяді й чому вони з автоматами?». Він також дуже здивувався, коли побачив свій розкиданий конструктор: «Мамо, вони що, шукали гранатомети в моєму Лего?». Мені як матері було важко пояснити йому це.

Через деякий час мені зателефонував співробітник ФСБ, щоб я забрала вилучену в нас техніку. Я прибула до кримського управління ФСБ у призначений час, але цього співробітника на місці не виявилось. Він з'явився лише за 1,5 години. Почав вибачатися і проявляти знаки уваги, а потім неочікувано заявив: «Зараз оформимо протокол допиту». Хоча ніхто мене не попереджав, що я маю давати якісь свідчення. Я відмовилася від допиту без адвоката. Тоді він почав виправдовуватися: «Я не так висловився, це не протокол допиту і це не допит».

Поки він оформлював документи для видачі мені техніки, то намагався з'ясувати, де перебуває мій чоловік, чим він займається та чи їздить до материкової частини України. Усе це його дуже цікавило.

Хочу також зазначити, що після російської анексії Криму дуже змінилося середовище всередині півострова. Наприклад, коли 2014 року водила свого сина до дитсадочка, я бачила розвішані портрети Путіна не тільки в ігровій кімнаті, а й навіть у дитячій спальні. На свята дітей почали залучати до ігор, де вони мали грати російських мотрійок. Бувало так, що ми йшли з садочка і зустрічали дорогою інших дітей, і тоді мій син Емір питав у мене: «Мамо, а це російські діти чи українські? Бо нам вихователі говорять, що тепер уже всі діти російські, бо прийшла Росія». У такі моменти не розумієш, що робити і що відповідати своїй дитині. Це дуже важко.

Покінчити з усім цим кошмаром нам вдалося тільки після вимушеного переїзду до Києва. З Криму ми поїхали з двома валізами. Більше в нас нічого не було.

Нам часто ставлять питання, що ви робитимете, якщо завтра Крим звільнять? Але це питання в нашій родині навіть не стоїть. Ми точно знаємо, що відразу ж після звільнення Криму на другий день ми збираємо речі й повертаємося. Це однозначно, бо ми хочемо жити на своїй землі в Криму.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Мені дуже сумно чути міркування мого сина Еміра, який добре пам'ятає наше життя у Криму. Коли інших дітей запитують, де б вони хотіли побувати, куди б хотіли поїхати, вони говорять про «Діснейленд», про європейські країни. А мій син відповідає єдине: «А можна мені поїхати до Криму?». Він дуже хоче цього повернення. Він пам'ятає все з кримського життя до дрібничок. І навіть коли ми пропонуємо йому нові іграшки в Києві, він усе одно говорить, що для нього дорожчі «свої — кримські». Це дуже сумно. І це необхідно виправити.

Ахтем Чийгоз: Судять не тих, хто зрадив, а тих, хто відстоював закони

Ахтем Чийгоз.
Фото Заїра Акадирова

Заступник голови Меджлісу кримськотатарського народу, колишній депутат Бахчисарайської райради. З 2014 року брав активну участь у мирному громадянському русі протипроти російської анексії Криму. У 50 років його затримали підконтрольні Росії кримські силовики за обвинуваченням в організації масових заворушень 26 лютого 2014 року під стінами кримського парламенту. Судовий процес тривав понад два роки. Весь цей час Ахтем Чийгоз провів у слідчому ізоляторі Сімферополя. За цей час він втратив матір, яка померла від тяжкої хвороби у 2016 році.

Підконтрольний Росії Верховний суд Криму засудив Ахтема Чийгоза до восьми років ув'язнення. Невдовзі він разом з колишнім

головою Бахчисарайської райдержадміністрації Ільмі Умеровим був переданий спочатку турецькій владі, а потім відправлений до Києва.

Останнє слово Ахтема Чийгоза в підконтрольному Росії Верховному суді Криму 9 серпня 2017 року

Перед смертю моєї мами я попросив у неї пробачення. Як син, я в останні важкі дні не зміг бути поруч. Зібравши свої останні сили, вона сказала: «Я пишаюся тим, що виховала такого сина». Хоч що б я робив, хоч як би мені було важко, і не знаючи, чи вийду я звідси живий, я більше боюся того, що мої дії, думки, висловлювання можуть зганьбити мене як людину, як кримського татарина, і моєму народові буде соромно за довіру та обрання мене до Меджлісу кримськотатарського народу.

Причиною кількох депортацій, а по суті геноциду, було бажання Російської імперії, а в подальшому і СРСР очистити-

ти Крим від кримських татар і назавжди знищити історію та пам'ять про народ. Кожен кримський татарин дає клятву і відчуває відповідальність перед майбутнім поколінням за долю своєї нації, своєї батьківщини.

Народ сам обирає своїх лідерів. Ніщо не зламало волю народу, ніщо не змогло знищити ідентичність, любов до своєї батьківщини, своєї землі, що передаються з покоління до покоління.

Для кримських татар, як і для багатьох інших народів, поняття громадянський обов'язок, патріотизм, національна гідність — особливі цінності. 26 лютого 2014 року кримські татари та інші громадяни України вкотре вийшли з протестом проти загроз територіальній цілісності України та вимогою притягнути до відповідальності авантюристів від влади та політичних пройдисвітів. У подальшому в період окупації Криму кримські татари разом з іншими громадянам України, попри численні провокації з боку проросійських сил — викрадення, вбивства, обшуки, арешти, заборону на проведення пам'ятних траурних заходів, величезні штрафи за найменші прояви активності, попри застосування широких репресивних методів, продовжують виконувати свій громадянський обов'язок. Саме це дратує ці сили, викликає гнів та примушує влаштовувати судилище над невинними людьми.

Більш ніж два роки триває політичний процес, який увійшов в історію як «справа 26 лютого», мета якого — залякування кримських татар, придушення та зведення до мінімуму їхньої активності на захист своїх прав, на підтримку України та світової спільноти, яка не визнає незаконну анексію Криму.

Для усіх очевидно, що немає ніякої кримінальної справи проти Ахтема Чийгоза. Інциденти, що були 26 лютого 2014 року на мирному мітингу, оголошеному Меджлісом кримськотатарського народу, спровокували особи, які в подальшому сприяли військовій окупації Криму. Тобто судять не тих, хто зрадив, хто мав цілі та наміри змінити територіальну цілісність України, хто викрадав і вбивав людей, незаконно наділяв себе повноваженнями керувати та судити. Судять тих, хто відстоював закони країни, міжнародні норми та правила. Судилище влаштовує країна-загарбник, у якої права на це немає.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

У такій ситуації, знаючи всі істинні наміри замовників цього процесу, ні про яку об'єктивність та самостійність суду не йдеться. Мені судилося прийняти цей «вирок» як «вирок» для всього кримськотатарського народу від імені Російської Федерації, яка окупувала мою Батьківщину.

*Оприлюднено у Facebook 9 серпня 2017 року
Миколою Полозовим – російським адвокатом Ахтема Чийгоза*

Володимир Балух: Аби не сидіти у в'язниці, було досить морально зламатися

Кримський фермер з села Серебрянки Роздольненського району. Активно підтримував Євромайдан та відмовився визнати російську юрисдикцію в Криму, розмістивши на своєму будинку український державний прапор та табличку Вулиця Героїв Небесної сотні».

*Володимир Балух.
Фото «Крим.Реалії»*

Після цього його почали переслідувати представники ФСБ Росії. У будинку Балуха двічі проводили обшуки, під час яких представники російських спецслужб намагалися залякувати його та зривали прапор. Проте той знову майорів над будинком активіста. За це його штрафували та відправляли до ізолятора тимчасового утримання.

У грудні 2016 року в будинку Балуха пройшов третій обшук, під час якого підконтрольні Росії оперативники «раптом знайшли» на даху його будинку набої та тротиллові шашки. Це дало підстави звинуватити кримчанина у зберіганні боєприпасів. Під час суду з'ясувалося, що вилучені набої вироблено в російському Барнаулі, де Володимир Балух ніколи не бував. Майже рік він провів у слідчому ізоляторі. Пропозицію від слідства визнати свою «провину» в обмін на полегшення покарання не прийняв.

4 серпня 2017 року Роздольненський районний суд визнав Володимира Балуха винним у зберіганні боєприпасів та засу-

див до 3 років і 7 місяців колонії загального режиму та штрафу на 10 тисяч російських рублів.

Під час розгляду апеляційної скарги Володимир Балух 1,5 місяця провів під домашнім арештом без права виходити за межі будинку навіть у туалет.

Після повторного розгляду справи Роздольненський суд пом'якшив вирок, замінивши йому позбавлення волі в колонії на колонію-поселення на той самий термін.

Під час судового розгляду «справи» Володимира Балуха та його перебування під арештом його звинуватили ще у двох кримінальних злочинах — дезорганізації діяльності слідчого ізолятора та застосування сили до співробітника слідчого ізолятора.

Правозахисні організації та урядові інституції України та Європи визнали, що Володимир Балух переслідується за політичними мотивами, а саме за свою публічну підтримку України в анексованому Криму. Його історія стала однією зі знакових, які характеризують методи репресивної машини російської влади проти тих, хто уособлює собою мирний спротив анексії Криму.

Останнє слово Володимира Балуха на засіданні підконтрольного Росії Роздольненського районного суду 3 серпня 2017 року

Я для суду нічого говорити не буду, я скажу для людей, не тільки для тих, хто тут зараз, але й для тих, хто за межами цієї будівлі.

Почну з того, що насправді ніякої кримінальної справи немає, є тільки фарс, розіграний тими, кому доручили це розіграти.

Витоки цього всього не в якихось патронах, не в якійсь речовині, яку незрозуміло чому визнав суд вибухівкою, ніяких для цього підстав немає. Ухвалено рішення мене тут «уроботать» з моменту окупації Криму. А ситуація навколо мене триває давно вже, можливо, з 1999 року, коли я вперше взяв участь у виборах не тільки як кандидат, але і як член окружної виборчої комісії. З того часу я на всіх виборах працював у комісіях, чи

то дільничних, чи то окружних. Причина криється у принциповості моєї позиції.

Часто люди говорять такі слова: от ми не жили нормально, нехай хоч діти поживуть. При цьому намагаючись заробити, добробут забезпечити дітям, не розуміючи однієї простої речі — поки ми своїм дітям до рук не передамо не те що ідеальну державу, а хоча б прищеплену в них усередині потребу бути вільними людьми, відстоювати свою свободу та людську гідність, бити по морді кожного разу державу, коли вона переходить якісь рамки [, цього не буде]. І не просто бити по морді, а рухати вперед людське життя.

Життя — це великий подарунок, який дається кожному, і велике випробування. Спалюючи це життя, люди повинні розуміти, що їхні свобода, честь та гідність тільки в їхніх руках.

Я не знаю в історії такої держави, яка б захищала людську честь та гідність. Кожна держава, взявши на себе певні державні функції, бере на себе монополію на насилля, формально на папері зобов'язуючись захищати честь, гідність та права. Насправді ця монополія використовується з єдиною метою — захищати себе від людей, пригнічувати їх, примушувати робити те, що необхідно не самій державі як структурі, а окремим особам цієї держави, що вважають себе монополістами не тільки окремих ресурсів, надр, але й монополістами на честь та людську гідність.

Якщо людина не згодна з якимось рішенням з об'єктивних причин, то завжди можливо, використовуючи державну машину, домогтися того, щоб зламати волю, зламати саму людину, позбавити її здоров'я, життя. Така машина ні перед чим не зупиниться, тому що на кону стоїть для них найсвятіше — гроші, можливість отримувати та використовувати те, що насправді належить усьому світові, людям, які живуть на цій землі.

Тому я вважаю, якщо, не дай Боже, в якийсь момент люди забудуть про такі слова, як свобода, гідність та честь, то цей світ припинить своє існування. А доти, поки є такі люди, світ буде існувати. Якщо Господь подарує нам таке благо, то таких людей буде ставати більше, тоді держава, без якої на цьому етапі історії не обійдешся, її структури будуть вимушені вдосконалюватися. Це всюди відбувається під тиском громадськості.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Те, що відбувається зі мною, — яскравий приклад того, як може працювати державна машина. Нічого святого, ніяких законних доводів, нічого на неї не діє, і це все зі слів однієї чи кількох людей. Це перша причина мого перебування тут. Друга причина — моя любов до моєї Батьківщини, до всього, з чого я складаюся, до моєї національності, до пам'яті моїх пращурів. Усі, кого я з них знаю, були українці, гідні люди, що берегли традиції. Так нас виховували і мати з батьком. Батьківщина для мене — це те ж саме, що і мати, родина, діти.

Окупація Криму була відправною точкою. Недарма тут у справі сплили подробиці ще з 2010 року. Система давно й успішно перемелює ось таких людей, багатьох ламає, багато хто погоджується [з нею]. Бо як влаштована система — я мав вибір. Якби я «наступив на горло власній пісні», забув свої принципи, то, аби не сидіти у в'язниці, було досить визнати свою провину, морально зламатися. І ось цей персонаж, який сидить напроти мене, він би не 5 років і 1 місяць запросив, а яких-небудь 2–3 роки, можливо, умовний термін — тільки треба було зламатися.

Так от — я не хочу, щоб життя на землі припинилося, я не хочу, щоб колись мої нащадки, діти всієї України дорікнули мені, що я проявив слабкість. Так, були об'єктивні причини, нікому не хочеться переживати те, що переживаю я зараз. Будь-яку людину можна зрозуміти, але кращі роки свого життя я все ж таки прожив, і в такому віці проявляти малодушність я дозволити собі не можу. Тому відбувається все так, як відбувається.

Єдине, я прошу сестру від мого імені попросити в мами вибачення».

*Оприлюднено 03.08.2017 р.
на інтернет-сторінці Кримської правозахисної групи (КПГ)*

Наталя Балух: Ця держава відбирає в мене сина, якого боюся не побачити більше ніколи

Мати кримського активіста Володимира Балуха, якого переслідують через публічну підтримку України. Народилася на Івано-Франківщині, з 1960 року проживає в Криму. Пенсіонерка. У 2017 році, після того як її сина ув'язнили російські силовики в Криму, направила листа президентові Росії В. Путіну.

*Наталя Балух
Фото «Крим. Реалії»*

Володимире Володимировичу! Я, Балух Наталя Володимирівна, звертаюся до вас з гріким материнським болем та закликом до розсудливості та порядності!

Я думаю, Вам відомо, бо це ні для кого не секрет, що в Криму розгорнуто масштабну кампанію «боротьби з тероризмом та екстремізмом», або, як говорять у народі, боротьби з інакдумством. Сумніваюся, що терористична загроза в Криму насправді існує, але те, що під виглядом боротьби з тероризмом влада Криму руками працівників ФСБ та МВС розправляєється з неугодними їй громадськими діячами та простими громадянами, для мене і нашої родини стало доконаним фактом.

От і мій син, Балух Володимир Григорович, відомий у Криму, Україні та за її межами український активіст, не уник цієї долі, і за абсолютно надуманими звинуваченнями та сфабрикованими матеріалами справи 4 вересня 2017 року був засуджений до трьох років семи місяців позбавлення волі!

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Простий фермер, селянин з вищою освітою, він ніколи не переступав і, впевнена, не переступить норми моралі та права. Мій син з 1999 року брав участь у всіх виборчих кампаніях як член дільничних та окружних виборчих комісій, неодноразово сам балотувався на посаду сільського голови, завжди відстоював законність проведення виборчого процесу, відкрито та об'єктивно критикував незаконні, а іноді злочинні дії місцевої влади, за що піддавався постійним переслідуванням з боку останньої.

У грудні 2013 року на знак солідарності з народом України — своїм народом у його боротьбі з антинародним режимом Януковича — мій син вивісив прапор України на будинку своєї громадянської дружини та відмовився знімати його після подій березня 2014 року, не зважаючи на погрози з боку все тієї ж місцевої влади та силових структур.

Зовсім знахабнівши від усвідомлення безкарності за свої злочинні дії, що царює у МВС, ФСБ та владі загалом, 30 квітня 2015 року силовики провели незаконні обшуки в будинку дружини мого сина та в нашому з ним будинку. За абсолютно брехливим і сфабрикованим доносом, під виглядом пошуку якихось деталей, начебто вкрадених у селі за 25 кілометрів від нас, вони зірвали державний прапор України, викрали особисті речі сина і, не знайшовши, звісно, нічого з «вкраденого», поїхали, лишивши після себе звалені в одну купу речі в будинках та таку ж картину в гаражах та на наших підвір'ях. Але ще впродовж тижня після цього неодноразово приїжджали з озброєною групою захоплення, вдиралися в наші будинки, не надаючи ніяких дозвільних документів і вимагаючи «видати» їм сина, який на той момент був у від'їзді. У таких реаліях ми з невісткою провели травневі свята...

Після недовгого затишшя, 14 листопада 2015 року нагрянули з другим обшуком. За написаним під копірку брехливим сфабрикованим доносом, з тією лише різницею, що тепер «шукали» викрадений у райцентрі автомобіль, вони увірвалися до будинку, побили мого сина, закували в кайданки і відвезли в райцентр до відділку поліції, а сам обшук проводили вже без нього.

Це дійство мало всі зовнішні ознаки грабунку та розбою: всі «співробітники» в цивільному одязі, з запахом алкоголю і на-

віть так званих понятих привезли з собою з райцентру — формених гультяїв з кримінальною біографією та зовнішністю. З того, що шукали, звісно, знову нічого не знайшли, але звинуватили сина в «образі під час виконання» співробітника поліції та присудили 10 діб адміністративного арешту. Але й цього виявилось замало, і вже на п'ятий день перебування мого сина в ізоляторі тимчасового утримання проти нього порушили кримінальну справу за статтею 319 КК РФ (образу співробітника поліції), тобто вирішили повторно покарати за одне і те саме діяння, що прямо суперечить законові...

Цілий рік син вимушений був судитися, не бажаючи миритися з абсурдними, на 100 % брехливими обвинуваченнями, висунутими проти нього. Протягом цього року представники місцевою влади та співробітники силових структур неодноразово погрожували моєму синові, заявляючи, що якщо він не прибере прапор та не «забереться з Криму», то «дострибається» до того, що в нього знайдуть зброю чи наркотики, і тоді, мовляв, «будемо розмовляти по-іншому».

Тим, що приїжджали до нас у цей період українським та іноземним журналістам, мій син відверто розповідав про ситуацію навколо себе та про погрози влади на його адресу. Інтерв'ю мого сина є у відкритому доступі в мережі інтернет, що не важко перевірити.

Але сліпа Феміда в особах двох районних та двох апеляційних судів виявилася ще й глухою до аргументованих доводів і правдивих свідчень мого сина та його дружини, призначили покарання у вигляді 320 обов'язкових робіт.

Прекрасно усвідомлюючи, що проти нього розгорнута брудна кампанія з дискредитації його особисто та в його особі всього українського, мій син відмовився від виходу на подібні роботи та продовжив оскаржувати вирок, написавши касаційну скаргу.

Восени 2016 року Роздольненський райсуд своєю постановою замінив 320 годин обов'язкових робіт на 40 діб позбавлення волі з відбуванням у колонії-поселенні.

І в цей самий момент, коли постанова набрала чинності, до мого будинку та будинку дружини сина нагрянули десятки людей з постановою про проведення тепер уже так званого ОРЗ (оперативно-розшукового заходу)!!!

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Не буду описувати подробиці цього форменого свавілля, зазначу лише, що в нашому з сином будинку обшукали все побіжно, більше для формальності й одразу поїхали до будинку невістки, де син у той момент перебував. З розповіді невістки знаю, що двоє невідомих у касках, бронжилетах та зі зброєю в руках увірвалися в будинок, одразу заблокували сина в одній з кімнат, позбавивши його можливості пересуватися будинком і приставили до нього «охоронця» з пістолетом у руці. У праві на присутність адвоката відмовили, на підвір'ї та в будинку перебували одночасно не менш ніж 15 людей, які поводитися нахабно і зухвало. Вони поварварськи зірвали прапор, розламавши при цьому коник даху, до якого кріпився флагшток, топтали по килимах та ділових паперах сина брудним взуттям і всіляко ображали сина за національною ознакою.

Окремо хочу зазначити той факт, що ніде інакше, як під державним прапором України, який став першопричиною гонінь на сина, на даху будинку «доблесні» служачки виявили (з третьої спроби!!!) обіцяні раніше боєприпаси.

Також показовий і той факт, що одним з понятих був той самий Пянтковський, що раніше обмовив мого сина, поставивши підпис під стовідсотково брехливим доносом, який став причиною для проведення обшуку 14 листопада 2015 року, справжньою метою якого було сфабрикувати хоч яке-небудь обвинувачення проти мого сина.

Так і цього разу, героїчно «виявивши» боєприпаси, мого сина закували в кайданки і відвезли до райцентру, де суд визначив йому запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, не маючи для того підстав. Єдиним доводом у постанові про обрання запобіжного заходу значиться наявність у сина паспорта громадянина України!!!

Як тут не згадати кадри хроніки з архівів НКВД, де на пожовклих листках «розстрільних» карток часів 32–38 років у графі «причина смерті» зазначено «українець»...

Мені шкода країну, в якій може бути засуджений невинний, у якій правоохоронна система не охороняє право, а являє собою репресивну машину, у якій за допомогою державних повноважень зводять особисті рахунки. І тут мені не зовсім зро-

зуміло — це робиться з Вашого мовчазного схвалення чи Вам надають невірогідну інформацію співробітники СБУ, які волею випадку стали співробітниками ФСБ РФ?

Якщо перший варіант, то тоді просто страшно за майбутнє Криму.

Якщо ж це браві підлеглі намагаються так завоювати довіру нових начальників — це страшно вдвічі. Страшно, що можна обдурити головнокомандувача і творити беззаконня.

І ось уже вісім місяців, з 8 грудня 2016 року, я не бачу свого сина. Миршава рука державного чинуші вирвала його з мого життя, закривши за стінами, що кишать блощицями та тарганами з нелюдськими умовами тримання Сімферопольського слідчого ізолятора. Стан мого здоров'я не дозволяє мені навіть приїхати на засідання суду, щоб побачити його.

За ці вісім місяців обвинувачення так і не надало судові докази вини мого сина. Єдина фраза: «Незаконно придбав та зберігав». Де придбав? У кого придбав? Коли придбав? На ці питання слідство не намагалося шукати відповіді.

Клопотання захисту про перевірку належності знайдених боєприпасів за картотекою обліку суд відхилив. Навіть ті далеко не повні експертизи, що завдяки багатьом зусиллям адвокатів були призначені, однозначно свідчать, що мій син ніколи не контактував з виявленими під час проведення оперативно-розшукових заходів предметами. Покази свідків сторони обвинувачення виявили велику кількість процесуальних порушень з боку слідчих, поліцейських та співробітників ФСБ, а вищезгадані співробітники так і не з'явилися на судові засідання для свідчення, попри всі зусилля адвокатів.

Крім того, є факти фальсифікації матеріалів справи стороною обвинувачення. Адвокати сина надали судові низку доказів того, що справа проти мого сина сфальсифікована, але суддя постійно ігнорувала будь-які докази захисту.

І, не зважаючи ні на що, мого сина визнали винним та засудили до 3 років 7 місяців ув'язнення!

І це замість того, щоб негайно його звільнити, відшкодувати завдані збитки і притягнути до відповідальності тих, хто, грубо зневаживши всі норми закону та права, заробляє так чергове звання, «подяки» та премії!!! Замість того, щоб притягнути

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

до відповідальності тих, хто дійсно коїть злочини проти порядних людей Криму!

Щодня з екранів телевізорів Ви заявляєте про велич держави, про виняткову духовність російського народу та закликаєте його (цей народ) берегти «свою» державу і від когось захищати.

Ви продовжуєте говорити в моєму телевізорі, але я не вмикаю його, боючись лишитися зовсім одною в осиротілій хаті, а просто вмикаю звук і кожною клітинкою зболеного тіла, усіма фібрами стражденної душі впевнена в іншому: держава відібрала в мене батька, лишивши сиротою з трьох років поневірятися світом, поки не осіла в Криму; держава, «правонаступництвом» якої ви так пишаєтеся, відібрала всі мої заощадження, залишивши тільки тяжкі хвороби суглобів, пахову грижу, зношене серце та артрит на «пам'ять» про тяжку селянську працю «на благо Батьківщини». А тепер, по суті, ця ж держава відбирає в мене сина, якого я не бачила вже вісім місяців і боюся не побачити більше ніколи, бо й ворогові не побажаєш такого життя, коли на 75-му році в тебе відбирають найдорожче — твою надію та опору, з м'ясом та нестерпним болем виривають з тебе стрижень, що поєдную з цим світом.

Виходить, що в різних державах ми з Вами живемо, Володимире Володимировичу...

Мій син не винен, мій син не піде на угоду із совістю. Ми прожили в Криму довге та чесне життя і тільки тепер відчули «запах» репресій і беззаконня. І хоча ці репресії кояться руками колишніх правоохоронців України і тих, хто переприсягнули Росії, саме президент Російської Федерації — гарант Конституції Росії, прав та свобод людини і громадянина. А, можливо, я щось пропустила, і в сучасному світі так прийнято, що великі держави так бояться окремо взятої людини, яка говорить правду та любить СВОЮ Батьківщину, що готові, зневажаючи власні закони і Конституцію, будь-якою ціною заховати її за ґрати?!

Якщо будете ласкаві відповісти мені, то зробіть це як Гарант Конституції, а не гарант безкарності за її потоптання! І не словом, а ділом, бо звук у моєму телевізорі беззворотно вимкнений...

Звернення оприлюднене 8 серпня 2017 року.

Архієпископ Климент (Павло Куш): Думав, що церкву знесуть, а виявилось, в Крим прийшла біда

Архієпископ Сімферопольський і Кримський Української православної церкви Київського патріархату. Народився у Криму, має вищу освіту. Керує кримською єпархією УПЦ КП, віряни та храми якої з 2014 року піддаються нападам та репресіям з боку «кримської самооборони» та підконтрольної Росії влади.

*Архієпископ Климент.
Фото Анатолія Ковальського*

У храмі УПЦ КП напередодні анексії Криму мироточив хрест. Це відбулося взимку 2014 року. В Євпаторії ми завершували будівництво дерев'яного храму Воздвиження чесного і животворного хреста Господнього, який підпалили в листопаді 2013 року під час Євромайдану. Ми з настоятелем храму отцем Ярославом напередодні Різдва Христового встановили баню і хрест на церкві, зроблені в Києві на пожертви українців, зібрані на Майдані після підпалу церкви. Після встановлення бані та хреста в храмі почалася божественна літургія. Під час служби я звернув увагу на те, що з-під розп'яття Спасителя, що було прикріплене до дерев'яного хреста, витікає краплями прозора рідина. Але раніше це ще побачив отець Ярослав. Він побачив і мій погляд, і пояснив, що це почалося невдовзі після підпалу храму. Ми вирішили це місце прикрити рамкою з ікони, щоб можна було дивитися, що буде надалі. Але з часом усе висохло, навіть сліду не залишилося. Хрест з твердої породи дерева, краплі во-

ди виступали не по прожилках деревини, а витікали з-під залізного хреста, який був накладений на дерев'яний хрест. Це і вразило, бо якщо б краплі виступали з прожилок, тоді було б зрозуміло. До того ж хрест був покритий тонким шаром лаку — і це було не природне явище, а надприродне. Я тоді сказав, що треба готуватися до чогось гіршого. Думав, що церкву знесуть, а виявилось, що в Крим прийшла біда.

26–27 лютого 2014 року разом з українською громадою і парафіянами Київського патріархату ми були під стінами Верховної Ради Автономної Республіки Криму, робили все, що від нас залежало. Кримські татари кричали: «Аллах акбар!», українці кричали: «Україна понад усе!». Ми були разом у скрутний для нас час і захищали нашу країну від ворога, що увірвався в наше мирне життя. Ми захищали територіальну цілісність нашої держави. Того дня декілька разів дзвонили з патріархії, всі були налякані, не могли зрозуміти, що відбувається. Увечері зателефонував Патріарх Філарет, відчувалося, що він схвилюваний, хоча й намагався мене заспокоїти.

Коли російські військові почали блокувати українські військові частини, почали надходити тривожні сигнали від парафій, храми яких розташовані за межами Сімферополя. В Сімферополі робота була налагоджена в соборі. Тут збиралась ініціативна група, яка розробляла план дій. Тоді ми були зосереджені на захисті військової частини на вулиці Павленка, тому що була загроза її блокування і захоплення. Тоді проведено декілька акцій біля штабу на підтримку військових.

Найважчим випробуванням була ситуація в селі Перевальне, коли оточили військову частину, й одночасно захопили церкву Святої Покрови, яка стоїть біля КПП військової частини. Тоді я змушений був виїхати до Перевального, хоча по дорозі не усвідомлював усієї загрозованої ситуації. Вже коли приїхав, то зрозумів, що все набагато страшніше. Тоді вперше я задумався над тим, що смерть поруч. У той день святійший Патріарх Філарет дзвонив декілька разів, як відчував щось погане. Я думаю, що дзвінок Патріарха тоді врятував мені життя, бо я стояв біля воріт ВЧ під дулами автоматів в оточенні козаків. Ситуація була напружена, його дзвінок дав змогу відійти в сторону.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Потім приїхав владика Федір з Полтави. Він привіз продукти, деякі речі — тоді це був подвиг, бо він в'їжджав у Крим через блокпости проросійської самооборони. Разом з ним ми проїхали до інших військових частин. Страшним моментом стало викрадення лідера руху «Євромайдан Крим» Андрія Щекуна (9 березня) — тоді вже стало зрозуміло, що починаються страшні часи. Практично був ліквідований реальний спротив окупації Криму.

Я, як архієпископ Сімферопольський і Кримський УПЦ КП, усе робив, щоб захистити українські військові частини від захоплення російськими агресорами. І тепер роблю все для того, щоб зберегти мир і спокій у нашій державі. Ми молимося, разом з громадою молимося, беремо участь у заходах, що організовує громада, наші парафіяни. Ми разом з ними і в біді, і в радості.

Мене особисто не переслідують, але знищують наші церкви, знищують наше існування, намагаються зламати мене морально.

Наприклад:

— намагаються вилучити земельну ділянку на півгектара землі в Сімферополі під будівництво будинків для проживання працівників ФСБ в Криму;

— заборонили будівництво храму в м. Сімферополі через брак у нас нової реєстрації за російським законодавством;

— голова селищної ради села Октябрського Первомайського району вилучив церковний будинок з власності релігійної громади і передав його у власність селищної ради;

— через брак нової реєстрації відімкнено електропостачання в церкві села Островського Первомайського району;

— намагаються заборонити звершення богослужінь в м. Євпаторії на підставі того, що релігійна громада не зареєструвалася за законом РФ;

— заборонили користуватися в Криму службовим автотранспортом з державними українськими номерами.

Станом на 10 жовтня 2016 року Управління Кримської єпархії Української православної церкви Київського патріархату та її структурні підрозділи на теренах Криму не перереєстровано за російським законодавством. Згідно з постановою 2016 року,

яку підписав голова уряду Росії Медведєв, майно українських установ і організацій, що не пройшли перереєстрацію в Криму за російським законодавством підлягає націоналізації.

Кримська єпархія Української православної церкви Київського патріархату, як осередок українського національно-культурного та духовного життя в Криму, зазнає постійних політичних переслідувань, що ведуть до повного знищення української православної громади.

Постійно чиниться шалений тиск з Москви щодо реєстрації церкви за російським законодавством. У разі відмови ставлять питання про повну ліквідацію Кримської єпархії УПЦ КП. Брак реєстрації привів до того, що, коли стало питання захисту Володимира Балуха, суд відмовив в наданні права відвідати його в СІЗО, мотивуючи це тим, що мої повноваження не підтвержені законами Російської Федерації.

Я — архієрей, і мушу бути на своїй кафедрі разом зі своїми парафіянами, саме так були на своїх кафедрах архієреї під час гонінь і руйнувань святинь. Коли все починалось, святійший Патріарх Філарет сказав: «Христа гнали, святих гнали і вбивали за віру і правду, тому якщо і вб'ють, то на кафедрі. Бо одна річ говорити про це, інша річ — жити цим. Але Бог допоможе». І сьогодні я можу сказати, що його слова — істина: Бог допомагає. Це моя земля, де я народився. Я — корінний кримчанин. Тут мій дім, парафіяни, наш храм Божий.

Українська православна церква Київського патріархату в Криму до окупації мала зареєстровані 52 релігійні установи. В штаті Кримської єпархії було 23 священнослужителі. Тепер у Криму залишилося 9 релігійних громад, 8 священнослужителів. Нині існує пряма загроза ліквідації Кримської єпархії Української православної церкви Київського патріархату на території півострова.

Під час подій захоплення Криму не було страшно і тепер не страшно. Коли біжиш по мінному полю треба бігти, бо якщо зупинився — загинеш. Господь сказав, що хто кладе свою руку на плуга — назад не озирайся. Те, що роблю, я намагаюся робити чесно і від щирого серця. В моїх діях немає брехні та фальші, бо там, де брехня — там сатана, а де правда — там Бог. Тому мені не страшно, бо з нами Бог і молитва святійшого Патріар-

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

ха Філарета. Страшно повинно бути за гріхи, бо ця війна виявила багато бруду...

Наприклад, періодично відбувається спілкування з кримськими чиновниками після окупації, але питання не розв'язуються. На сьогодні не розслідувані злочини, скоєні ще в 2014 році: захоплення церкви представниками Московського патріархату та місцевими загонами так званої «самооборони» в селі Перевальному Сімферопольського району; спроба захоплення кафедрального собору в місті Сімферополі представниками російського «таврического казачества»; захоплення ще одного нашого храму в місті Севастополі; спалення дачного будинку керівника єпархії в селі Мраморному Сімферопольського району. Все це факти злочину першої хвилі проти Київського патріархату в Криму, які досі не розслідувані.

Зранку 31 серпня 2017 р. російські окупаційні служби заблокували храм Святих рівноапостольних князів Володимира і Ольги Української православної церкви Київського патріархату в Сімферополі — головний храм Кримської єпархії і єдиний, що діє в цьому місті. Судові пристави пошкодили мені руку, коли я намагався зайти на перший поверх і захищати храм, схопили за руку і викрутили її, застосували проти мене фізичну силу.

Управління єпархії подало до суду і щодо захоплення храмів у місті Севастополі та селі Перевальному, і щодо дій судових приставів, які захоплювали собор у Сімферополі. Суди намагалися відмовитися, але змушені прийняти позови. Слідчий комітет РФ і прокуратура РФ не вважають злочином те, що тепер відбувається стосовно вірних Кримської єпархії Української православної церкви Київського патріархату.

Як жити у такій складній атмосфері, що склалась у Криму? Молитися, бо молитва має силу, що не дає згаснути нам. Бо молитва — це Віра і Любов. А також надія тільки на милосердя Боже. Я вірю, що Крим — український. Там, де буде правда, там буде і воля. Тому віри не потрібно втрачати. На все воля Божа...

Ігор Мовенко: Люди з закритими обличчями збили мене з ніг і зтягли в мікроавтобус

Фото з архіву Ігоря Мовенка

Мешканець Севастополя. Живе там з народження, працює у сфері логістики. Рідна мова — російська.

З 2016 року його переслідують російські силовики через проукраїнську позицію. У вересні 2016 року його жорстоко побили посеред білого дня через те, що він прикріпив на своєму велосипеді наліпки з українським тризубом і прапором, а також символіку українського добровольчого батальйону «Азов».

Очевидці, які прийшли на місце інциденту, схвально ставилися до нападника та агресивно реагували на побитого Мовенка. На відео з місця події видно, як представник поліції тисне руку нападникові. На допомогу

Мовенкові ніхто тоді не прийшов. Дістати її вдалося тільки у лікарні.

Севастополець звернувся до поліції, щоб вона відшукала та покарала його нападника, але правоохоронці відмовилися порушити кримінальну справу. Згодом «Кримська правозахисна група» з'ясувала, що нападник на Ігоря Мовенка — колишній співробітник підрозділу особливого призначення МВС України «Беркут».

З квітня 2017 року Ігоря Мовенка переслідують за ч. 2 ст. 280 Кримінального кодексу Росії (публічні заклики до екстремістської діяльності) через його вислови в соцмережах. За його словами, представники ФСБ намагалися дістати від нього зізнання побиттям і залякуванням. Правозахисники називають переслідування Ігоря Мовенка політичним.

4 травня 2018 року Гагаринський районний суд Севастополя засудив Ігоря Мовенка до двох років ув'язнення. Вирок виявився суворішим за вимоги прокурора, який просив для Мовенка умовного позбавлення волі.

У 2014 році ще до «референдуму» заїжджі та місцеві «кизяки» влаштовували репресії в Севастополі щодо проукраїнськи налаштованих людей. При мені прямо з вулиці хапали хлопців і кудись забирали.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

У день народження українського класика Тараса Шевченка 9 березня 2014 року біля його пам'ятника зібралися близько 200 людей. Це був єдиний і останній захід тут на підтримку України. Там були місцеві ЗМІ. Ми з дружиною були на цьому заході і бачили, чим воно завершилося. Після того, як літні та сімейні люди розійшлися, на молодь, що лишилася, накинувся натовп гастролерів на чолі з озброєними людьми. А місцева міліція все це бачила, але не діяла. Хлопців побили, а місцеві ЗМІ подали все як затримання озброєних екстремістів. Хоча озброєними були саме ті, хто нападали.

З часів, коли в Криму зміцнювалися російські правила, ми втрачали всіх друзів. У той період я, як міг, демонстрував свою національну ідентичність. Хоча багато хто, навіть проукраїнськи налаштовані люди, критикували мене, говорили: «Ти що, з глузду з'їхав у Севастополі таке демонструвати?! Не дивно, що тебе побили».

Але всі ми робимо те, що повинні робити. З любителя всього російського і Росії загалом Путін та його політика перетворили мене на справжнього Українця, бандерівця, якщо хочете. Я став більше аналізувати ситуацію, більше вивчати історію. Мені з моїм гіпертрофованим відчуттям справедливості правда була важливіша за наслідки. І я впевнений: те, що відбулося зі мною, явно показало світу, що навіть мирний та законослухняний громадянин в окупованому Криму може стати жертвою за національною ознакою. Це звичайний шовінізм, прояв наче расової винятковості. І я думаю, це і є та сама національна ідея російської влади і те, що об'єднує її прихильників.

Після окупації Криму тут більше немає правосуддя. Будь-яка справа, сфабрикована у ФСБ, буде однозначно мати наслідки для обвинуваченого, тому що кримський суддя не керується фактами, законом і правдою, а сліпо дотримується вказівок і політичної кон'юнктури. У тебе може бути найкращий адвокат, але це не завадить їм тебе засудити. Усі ваші аргументи просто ігнорують, як це було з моєю адміністративною справою щодо символіки батальйону «Азов».

Справи щодо мого побиття біля торговельного центру в Севастополі так і немає. Місцеві правоохоронці всіляко гальмують її хід. Жоден слідчий не захоче до цього братися. Для них

людина, яка побила мене, — герой. Уже точно відомо, що це колишній працівник «Беркуту», який був у момент Революції Гідності в Києві в лавах міліції, яка била мирних громадян.

**КРЫМСКАЯ
ПРАВООЗАЩИТНАЯ
ГРУППА**

22.04.2017

**Полицейский, избивший
украинского активиста Мовенко в
Крыму, — сотрудник «Беркута»**

Крымской правозащитной группе стало известно имя «беркутовца», который в Севастополе избил украинца Игоря Мовенко за размещенную на раме его велосипеда украинскую символику. Им оказался бывший сотрудник подразделения особого назначения МВД Украины «Беркут» **Владимир Суходольский**, который в 2014 году изменил присяге и служит в российской полиции.

«Кримська правозахисна група» з'ясувала, що нападник на Ігоря Мовенка — колишній співробітник підрозділу особливого призначення МВС України «Беркут».

І, крім того, щойно ми почали засипати заявами правоохоронні органи, у хід пішла «важка артилерія» — ФСБ.

Начебто на підставі доносу «від небайдужого громадянина Севастополя» почалася перевірка мене на екстремізм. 16 грудня 2016 року я йшов на роботу. Невідомі на двох автомобілях очікували мене на шляху. З машин вибігли люди в цивільному одязі з закритими обличчями, збили мене з ніг, наділи кайданки і затягли в мікроавтобус. Там били. Потім потягнули мене на моє робоче місце, де вилучили телефон та робочий комп'ютер.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Після повезли мене додому. Дорогою знову били і знущалися. Забрали в мене ключі від квартири і самі її відімкнули. Хоча вдома була дружина. Донька, на щастя, в цей момент була в школі.

Під виглядом огляду вони вилучили всі комп'ютери з квартири. Не давали можливості дружині викликати адвоката, погрожували. Потім повезли мене до управління ФСБ Севастополя (колишня будівля управління СБУ). Там допитували, примушували зізнатися, що я своїми коментарями «Вконтакте» закликав людей до екстремізму. Співробітники ФСБ показали мені видруки скріншотів з інтернету з моїми коментарями і заявили, що, слово «Розстріляти!» — заклик до екстремізму.

Але були й інші пости річної давнини, де експерти ФСБ теж побачили заклик. Тепер на основі цих висновків стосовно мене порушено кримінальну справу за статтею 280 Кримінального кодексу Росії. Ймовірно, мене чекає або умовний термін ув'язнення або штраф.

Звісно, виникає резонне питання: чому ми не поїдемо з Криму? По-перше, дуже складно різко кидати все і їхати. По-друге, є фінансові труднощі для такого рішення. Ми з родиною плануємо поїхати з Севастополя, але не так. Я не хочу, щоб це виглядало як втеча в невідомість. На материковій частині України в нас немає того, хто міг би нам допомогти. Надія тільки на правозахисні організації. Але ми не знаємо, чого нам очікувати від них. Є плани переїхати до Одеси. Я люблю це місто і звук до моря. Мені здається, Одеса нашій родині близька за духом.

Валентина Мовенко: Витрусила все з рюкзака: «Не бійтеся, немає там бомби, лише м'яч...»

*Фото з архіву
Валентини Мовенко*

Дружина Ігоря Мовенка, якого переслідують російські силовики в Криму. Народилась у Керчі. Працює у сфері торгівлі. Рідна мова — російська. Живе в Севастополі.

Для мене окупація Криму в 2014 році скидалася на потопальний «Титанік»: холодно, повільно, неминуче та маніакальна надія на порятунок. Так було до 7 вересня 2016 року.

У цей день опівдні мені зателефонувала незнайома жінка, яка повідомила: «Ваш чоловік весь у крові лежить біля магазину «Novus».

Усе змінилося — швидкість занурення в крижане пекло була неймовірна: ніяких ознак людськості в натовпі, насмішки «охоронців правопорядку», переможне стояння «служителя закону» над розбитою головою мого чоловіка. І ані документів, ані зрозумілих відповідей, тільки наказ: «Відійдіть від затриманого!».

Я витрусила все з рюкзака чоловіка: «Не бійтеся, немає там бомби, лише м'яч...». Зняти все на слабеньку камеру телефона — усе, що я могла їм протиставити.

«Швидка допомога». Крики від нападника: «Та я б тебе взагалі вбив!». Не сумніваюся: за інших обставин (вечір, відсутність свідків) вбив би.

Шпиталізація мого Ігоря. Їдемо разом: я з м'ячем, Ігор, бригада «швидкої» та конвой. Біганина лікарів, а за ними конвою, знущальний допит представником відділу «Е». Жах відчаю такої сили, що важко дихати і немає сил плакати. Натомість божевільна злість на окупантів, на зрадників, на безпорадність, на самотність, на те, що він там один і в мене немає автомата, а в них є.

Приїхала подруга, привезла паспорт. Тепер це її завдання — охороняти м'яч. Світлана, що телефонувала мені від магазину знайшла мене в лікарні. Тож я більше не тону, прибули рятувальники. Вони всі зі мною говорять, зв'язують з блогерами, журналістами. Правозахисниця Іра мене жодного разу не бачила і чує вперше, вона наша крайнка, вона вже пише всюди, де тільки може розмістити інформацію. Це вона разом з «Кримським бандерівцем» (псевдонім кримського активіста. — *Авт.*) шукає тиме адвоката та писатиме до «Крим SOS».

На той момент я поза інтернетом (там на мене ще чекає незабутня зустріч з «ольгінськими» тролями²⁹ — в них методичка), я дивлюся крізь скло нейрохірургії, як п'ятеро здоровених «костюмів» допитують мого чоловіка, не даючи йому навіть присісти на стілець. Я не можу це зупинити і допомагаю йому лише тим, що сама не затримана. Але Україна в особі її громадськості та журналістів уже з нами, ми не самі.

Окрема тема — кримські суди. Це кумедна демонстрація єдності в лавах місцевих колаборантів. Вони не варті того, щоб їх описувати, нервувати, лити сльози. Раптових рішень, як і об-

29 «Ольгінськими тролями» названо групу інтернет-активістів, які за гроші розміщують на різних інтернет-платформах дописи та коментарі, призначені для розповсюдження російської пропаганди. Саме поняття «ольгінські тролі» походить від місця розташування офісу, спеціально обладнаного для тролінгу, який російські журналісти виявили 2013 року в селищі Ольгіне в історичному районі російського Санкт-Петербурга. Пізніше «ольгінськими тролями» стали називати всіх інтернет-активістів, які розповсюджують російську пропаганду.

грунтованих, немає і не буде. Що сказали «правоохоронці» вирішити, те й вирішать.

Обшук. «Русській мір» в особах якута з ФСБ, старшого розрахунку конвою, що дихає перегаром, колишніх есбеушників та міліціонерів. Законності — нуль, зате є рідні дворові мовні звороти. Ігоря «загубили» на чотири години. Це неможливо запланувати, в адвоката легкий шок, у мене — значно сильніший. Відпустили.

Я точно знаю — нас рятували всією Україною. Це не просто підтримує, це надає сили рухатися далі. Окупанти бояться правди та розголосу. Усе наше протистояння — це боротьба страху. Вони зрадили, вони вкрали, вони це знають — і їм страшно. Кожному страшно.

Їх судитимуть і вони це розуміють. Від них може відмовитися їхня нова батьківщина, здати з тельбухами, і щоб цього не сталося, потрібно робити все, що їм скажуть, навіть найогидніші речі. Їм страшно, цей страх розриває їх і робить монстрами, готовими на все, аби ніхто не зрозумів, що король голий. І ось, зрозумівши це, я перестала здригатися від телефонних дзвінків.

Три місяці тиші. Не те щоб зовсім не очікувала появи ФСБ у нашому житті, але надія була... Вилучили домашній комп'ютер.

Їду на допит, у навушниках «Океан Ельзи» «Без меж». Не знаю, як віддячити Святославу Вакарчуку за цей альбом. Не можу не вірити, що все буде добре.

Стратегія змінилася, російські силовики десть знайшли Кримінальний кодекс СРСР сталінської епохи — гопники наділи костюми і почали втілювати «справедливість». Вони образилися. Образилися, що Ігор назвав зрадників зрадниками. Вони шукають спосіб виправдатися.

Тримаюся. Тримаємося.

За останні місяці багато з близьких друзів стали просто знайомими, деякі нерукоподаваними. Це важко усвідомити. Але й з'явилася неочікувана підтримка серед інших людей.

Щоб не підставляти подругу дитинства, яка живе в іншому місті, я не телефонувала їй весь цей час. Коли чоловікові озвучили обвинувачення, усе ж набрала її. Усе розказала, боялася засудження. Ми ревіли годину.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Іноді відчуваю липкий відчай. Тоді згадую кожного зі своїх рідних і друзів, знайомих, усіх, хто нас підтримує, вони в Україні, в різних областях. Знаю, вони думають про нас і тоді клубок у горлі відступає.

Ми обов'язково будемо разом.

Ільмі Умеров: Функціонери Кремля «переконували» кожного кримського депутата голосувати за «референдум»

Фото з архіву Ільмі Умерова

Колишній голова Бахчисарайської райдержадміністрації, активіст кримськотатарського національного руху, член Меджлісу кримськотатарського народу. З 2016 року його переслідують російські спецслужби за публічну підтримку Меджлісу та України. 2017 року Сімферопольський районний суд засудив його за «публічні заклики до порушення територіальної цілісності Росії» до двох років позбавлення волі в колонії-поселенні. Відбути покарання він не встиг, бо був переданий спочатку турецькій владі, а потім — українській в обмін на росіян, яких обвинувачували в Туреччині у шпигунстві.

Я вважаю, що в кабінетах Кремля ще 23 лютого 2014 року було ухвалене рішення брати Крим. Хоча у Криму в лавах місцевих очільників на той момент такого рішення ще не було. Кримські керівники та депутати були поінформовані про реальні плани людей Путіна не більше, ніж інші кримчани. У них ніхто нічого не питав, їм поставили завдання — провести «референдум», щоб легітимізувати військове захоплення Криму.

Я був єдиний з голів райдержадміністрації Криму, хто зробив заяву, що брати участі в підготуванні та проведенні цього «референдуму» не буду й закликав усіх бойкотувати його. Так само вчинив ще один кримський татарин Альберт Кангієв, який тоді був мером міста Білогірська.

Але все одно, навіть на території підпорядкованого мені Бахчисарайського району, це зроблено силами представників колишньої Партії регіонів. У день «референдуму» в районі не відкрилися всього лише декілька виборчих дільниць. Інші ж відкрили двері окупантам.

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

Хочу зазначити, що до 27 лютого був такий період, коли й інші голови райдержадміністрацій Криму сумнівалися, чи слід підтримувати те, що відбувається. У них були ломки: з одного боку, вони всі з однієї партії і партійні структури вимагали від них участі в цьому «референдумі» та його підготуванні, а з другого — був кримський уряд Анатолія Могильова, він і його заступники обдзвонювали голів регіонів і просили не приходити на сесію, що мала розглядати питання про відставку кримського уряду. Кілька днів ці керівники сумнівалися і не знали, що їм робити.

Але при цьому я не знаю жодного з голів регіонів Криму, хто б публічно виступив проти того, що відбувалося. Навіть якщо вони щось і розуміли, то все одно виконували загальну директиву, пливли за течією. Мені відомо, що функціонери Кремля, які з'явилися у Криму в лютому 2014 року, разом з «кримською самообороною» об'їжджали кожного з голів регіонів та депутатів кримського парламенту і «переконували» їх голосувати за відставку кримського уряду та призначення «референдуму».

До мене вони не приходили, очевидно, тому, що мене не потрібно було переконувати. Я свою позицію висловив публічно і від неї не відступав.

Мої підлеглі, так само як і інші кримські держслужбовці, давали присягу. Але несподівано стали такими активними прихильниками Росії, що не кожен проросійський активіст міг би з ними зрівнятися. Вони одномоментно зрадили Україну.

Після «референдуму» я лишився працювати на своїй посаді на час перехідного періоду.

Тоді ми продовжували працювати за законами України. Спочатку передбачалося, що цей перехідний період триватиме до грудня 2014 року. Але фактично він завершився у вересні, коли пройшли вибори в місцеві ради Криму за російським законодавством. Уже тоді все почало формуватися за російським законодавством.

Свою посаду я залишив у серпні 2014 року. Остання печатка Бахчисарайської райдержадміністрації з українським тризубом стоїть у мене в трудовій книжці.

Появу кримінальної справи стосовно мене спричинило інтерв'ю, яке я дав у прямому ефірі кримськотатарському те-

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

леканалу АТР 19 березня 2016 року. Російське слідство, зокрема, звернуло увагу на мої слова про те, чи можуть міжнародні організації та провідні країни світу надавати допомогу Меджлісу кримськотатарського народу. Я висловив таку думку, що це можливо тільки стосовно тієї частини Меджлісу, яка перебуває на материковій частині України. Для кримської частини представницького органу кримських татар їхня допомога могла б бути корисна, якби вони посилили санкції так, щоб Росія сама відмовилася від Криму та Донбасу. Ось з цього російські силовики зробили кримінальну справу.

На той момент, коли я давав інтерв'ю АТР, у Криму вже були порушені перші кримінальні справи за статтею 280.1 Кримінального кодексу Росії стосовно кримчан. Я розумів, що можу стати наступним, кого звинуватять. Якби я зараз говорив, що не розумів цього, це було б неправдою. Я передбачав наслідки, але не вважаю правильним мовчати в такій ситуації, аби тільки мене не чіпали.

Єдине, що можу сказати, що слідство стосовно мене поведилося більш-менш коректно, якщо порівняти з іншими справами. Я часто буваю в судах у політичних справах стосовно моїх земляків, бачу, як людям необґрунтовано подовжують терміни тримання під вартою, як судді, прокурори ведуть себе похамськи. У моєму випадку все відрізняється від інших процесів. Ухвалення рішень відбувалися підкреслено делікатно. Я не можу це не відзначити. Слідчі, виконуючи поставлені перед ними завдання, вели себе коректно. Можливо, це пов'язано з тим, що я тривалий час був чиновником і багато хто у Криму мене знає. А можливо, це через те, що я — член Меджлісу.

Хоча всі звинувачення, які мені закинули, розвалилися. Очевидно, що у ФСБ не навчилися працювати, а лише звикли домовлятися з прокурорами та суддями. Тому якщо вони і фабрикують справи, то не намагаються це робити якісно. З мою справою вони просто не впоралися.

Через кримінальне переслідування я понад рік жив з певними обмеженнями. Через підписку про невіїзд я не міг без відома слідчого покидати меж Бахчисарая.

Певний час не відчував змін ставлення до мене з боку моїх друзів, колишніх підлеглих та екс-начальників. До порушен-

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

ня стосовно мене кримінальної справи, коли я заходив до районної адміністрації або з'являвся перед її будівлею, більшість співробітників виходили, щоб привітатися та поспілкуватися. Але вже після того, як мене почали переслідувати, підконтрольний Кремлеві новий голова адміністрації заборонив співробітникам спілкуватися зі мною.

Взагалі психологічно жити в окупованому Криму неможливо. Вплив Росії тут всюди й іноді через це відчуваєш безвихідь.

Я мав можливість виїхати з Криму в 2014 році. Коли Петро Порошенко був обраний Президентом України, мені пропонували досить високі посади в українській владі. Я відмовлявся.

Я готовий був відбувати покарання в російській в'язниці, аби тільки мати можливість повернуся додому. Після вироку окупаційного кримського суду я навіть тримав напоготові торбинку з найнеобхіднішими речами. Але все пішло не так, як я розраховував.

Після вироку в мене погіршилося здоров'я і я опинився в лікарні. Через це відбування покарання для мене було відтерміноване. До колонії-поселення я мав їхати після виписки з лікарні.

На шостий день мого перебування в лікарні до мене приїхали кілька людей, один з яких назвався співробітником кримського управління Федеральної служби виконання покарань і сказав, що мені потрібно ознайомитися з указом президента Росії Путіна про мою «реабілітацію». Саме таке слово він застосував. Хоча я підозрюю, що якщо цей указ існує в природі, то в ньому йдеться про помилування, а не реабілітацію. Сам цей документ мені не пред'явили, а сказали, що я маю ознайомитися безпосередньо в управлінні Федеральної служби виконання покарань, після чого буду вільний.

Я повірив їм, бо за два тижні до цього до мене приїздили співробітники ФСБ з Москви, які розповіли, що є домовленості між президентами Туреччини та Росії щодо помилування мене та Ахтема Чийгоза. Залишається тільки маленька формальність — потрібно написати заяву на ім'я Путіна з проханням про помилування. Я писати таку заяву категорично відмовився. Вони вдалися до шантажу, погрожували відправити мене кудись до Заполяр'я, Якутії або до Ямало-Ненецького ав-

тономного округу Росії, називали Харт — місто на Ямалі. Також говорили, що лідер кримськотатарського народу Мустафа Джемільєв та голова Меджлісу Рефат Чубаров «усіх кинули та добре живуть у Києві», їздять світом, а ми з Ахтемом Чийгозом будемо найближчі роки мандрувати по в'язницях.

Аби я попросив помилування в Путіна, мене намагалися обманути — казали, що Чийгоз уже написав таку заяву. Але потім з'ясувалося, що це неправда. Тоді ця розмова з представниками ФСБ бажаного для них результату не принесла. Я сказав, що ні за яких обставин не погоджуся покинути Крим. Якщо хочуть, нехай милують, якщо не хочуть — це їхня справа. Я готовий сісти до в'язниці, але свою батьківщину не покину.

Представники управління Федеральної служби виконання покарань підігнали до лікарні, де я лежав, машину «швидкої допомоги» і повезли мене до Сімферополя. Вікна в машині були матові, крізь них мені було погано видно дорогу, але вже в Сімферополі я зрозумів, що вони везуть мене в бік аеропорту. І дійсно там на мене чекав літак.

Коли я піднявся до літака, там були Ахтем Чийгоз і близько 15 співробітників російських спецслужб, які нас супроводжували. В мене одразу виникла думка, що раз ми обидва відмовилися писати заяву про помилування, нас уже відправляють по етапу до місць відбування покарань. Лише було незрозуміло, чому ми не змогли взяти свої речі й чому вони обманом витягли мене з лікарняної палати.

Коли літак приземлився в російській Анапі для дозавправлення, я був впевнений, що ми полетимо далі в Росію. Але опинилися ми в турецькій Анкарі. Тоді від серця відлягло і я зрозумів, що ми з Ахтемом перебуваємо в якомусь важливому політичному процесі. Там нас передали представникам турецьких спецслужб.

При цьому жодної розмови про указ президента або його зміст не було. Також лишилося нез'ясованим, чи можна мені знову поїхати до Криму. Нас зустріла турецька влада, а за кілька днів ми полетіли до Києва.

У різних ЗМІ з'явилася інформація, що нас з Ахтемом Чийгозом помилували на прохання муфтія мусульман Криму Емірала Аблаєва. Я не вірю в це і не можу бути йому вдячний, бо він

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

зрадник і колабораціоніст. Я лише можу допустити, що Аблаєв підписав папірець, який йому заздалегідь приготували представники ФСБ, щоб дотриматися формальностей. Але насправді вся ця історія зроблена тільки для того, аби видворити нас з Ахтемом Чийгозом за межі Криму.

Але хочу ще раз наголосити: я не бажаю покидати свою батьківщину. Навіть розуміючи, що за межами півострова можна зробити набагато більше для його повернення під контроль України, я не залишу його. Тому за деякий час я спробую повернутися.

Я розумію, що є ризики. Навіть якщо мене не пустять до Криму або почнуть там знову переслідувати, я хоча б буду знати, що намагався бути на своїй батьківщині до останнього.

З 2014 року мені досить часто було страшно. Але найбільше я боюся того, що нинішня російська влада ще довго буде панувати в Криму.

Я досить чітко уявляю собі день повернення Криму під контроль України. Я точно знаю, що в якийсь день Росія сама вирішить вийти з півострова і для цього не знадобляться військові дії. Я в цьому не сумніваюся. Якщо це станеться, всі випробування, які я тепер проходжу, я пробачу і не виставлятиму особисто ніяких рахунків та претензій. Для мене радість візьме гору. Це я точно знаю.

Олексій Назімов: Мені обіцяли підкинути наркотики, якщо я не припиню критикувати владу

Олексій Назімов та Павло Степанченко (справа наліво).
Фото з архіву родичів

Кримський журналіст, блогер, власник і головний редактор алуштинського ЗМІ «Твоя газета». Народився в Запоріжжі, проживає в Партеніті (Велика Алушта). У 2014 році прийняв російські реалії на півострові, але разом з депутатом Алуштинської міської ради Павлом Степанченком активно критикував підконтрольних Росії місцевих чиновників за їхні зловживання. З 2016 року обох переслідують російські правоохоронці, звинувачуючи у вимаганні грошей у представника владної партії «Єдина Росія». Тривалий час перебувають у слідчому ізоляторі.

У жовтні 2016 року Слідчий комітет Алушти порушив проти мене кримінальну справу за статтею 204 Кримінального кодексу РФ ч. 7 п. «б» (комерційний підкуп). Мене звинувачують у вимаганні та отриманні грошей від члена алуштинського відділення партії «Єдина Росія» Олександра Рижкова (помічника депутата міськради та керівника фракції «Єдина Росія» Джемала Джангобегова) за начебто нерозповсюдження відомостей, які паплюжать партію та його особисто. Разом зі мною 4 жовтня були затримані депутат алуштинської міськради Павло Степанченко та відеооператор Андрій Обльозов. Їм інкримінують посередництво у вимаганні та підкупі.

Припускаю, що вже всім зрозуміло: зазначеною кримінальною справою місцева влада Алушти в особі представника партії «Єдина Росія» руками слідчих та суддів намагається розправитися з неугодами їй журналістом і депутатом, які відкри-

то критикували їхню роботу, неодноразово доказово викривали їхню некомпетентність та брехню, коли говорилося одне, а насправді відбувалося інше.

Раніше мені неодноразово погрожували представники влади Алушти. Обіцяли підкинути наркотики чи влаштувати ще якусь провокацію, якщо я не припиню критикувати місцеву владу.

Регулярні погрози надходили на адресу депутата алуштинської міськради Павла Степанченка, відомого своєю активною позицією проти незаконної забудови, несанкціонованої торгівлі та інших порушень і заарештованого разом зі мною. Я був свідком того, як влітку 2016 року на одній з сесій міськради, прямо перед усім депутатським корпусом лідер фракції «Єдина Росія» Джемал Джангобегов кричав йому: «Стули рота!...», після того як Павло намагався підняти на тому засіданні одне з питань, яке вкрай важливе і гостре для місцевих мешканців, але дуже незручне для влади.

За словами Павла, після того як зазначена сесія закрилася і пресу видалили, Джемал Джангобегов відкрито погрожував йому, говорячи: «Ти дострибаєшся!..».

Потім Джангобегов з інше одним депутатом міськради Аланом Турієвим, відвели Павла Степанченка в кінець коридору і там продовжили розмову з ним на підвищених тонах і з погрозами... Я чекав на Павла, перебуваючи неподалік і чув уривки фраз. При цьому погрози змінювалися пропозиціями щодо співпраці... За всього кілька місяців після початку надходження відкритих погроз і обструкції мічені гроші на зустріч зі мною, яка передбачала обговорення співробітництва в інтернеті, приніс саме помічник Джангобегова — Олександр Рижков.

Я відмовився піарити «Єдиную Росію», хоч як наполягав на тому Рижков, і сказав, що знімати гострі сюжети все одно буду.

Перемовини дійсно були. Але велися вони про можливий пошук компромісу з метою зниження напруги ситуації, що склалася в Алушті, незгадування партії «Єдина Росія» у критичних статтях щодо роботи чиновників Алушти, що я розміщав в інтернеті. А головне — відбувалися ці перемовини не за мою ініціативою, Рижков сам неодноразово звертався до мене з пропозицією про співпрацю. Я відмовився піарити «Єди-

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

ную Россію», хоч як наполягав на цьому Рижков, і сказав, що все одно зніматиму гострі сюжети, але погодився, що дійсно можна піти на компроміс і не згадувати партію і персонально перших керівників міста як членів «Єдиної Россії», а писати узагальнено, наприклад «чиновники», «влада» тощо.

Кримінальна справа, що порушив проти нас Слідчий комітет Алушти, у буквальному сенсі тріщить по швах. Разом з тим весь цей час ми перебуваємо під арештом і утримуємось у слідчому ізоляторі...

...30 березня [2017 року] мене привезли до ізолятора тимчасового утримання міста Алушти для ознайомлення з матеріалами кримінальної справи, що, як я вже повідомляв, фабрикує Слідчий комітет на замовлення алуштинського відділення партії «Єдина Россія» за відкриту критику на їхню адресу. Я одразу ж попередив чергову зміну ізолятора про моє голодування і написав повідомлення про це у двох екземплярах на ім'я начальника ізолятора. Їх у мене забрали, але не зареєстрували.

В алуштинському ізоляторі мене розмістили в камері № 5, що перебуває в стані крайньої антисанітарії: навкруги сміття та бруд, уламки віників, залишки вапна на нарах та підлозі. По камері бігають щурі. Умивальник зламаний, води немає, відповідно, туалет не працює, немає елементарної можливості вимити руки. Крім того, мені не видали чистої постільної білизни (наволочку та простирadlo), а тільки брудний матрац та подушку.

Вважаю, що такими діями слідство намагається чинити на мене тиск — щоб я зізнався у злочині, якого не робив.

Спочатку мене звинувачували в комерційному підкупі, однак після п'яти місяців безуспішних потуг слідства в особі слідчих А. В. Скоріна та А. Н. Гулія довести мою провину справа «лопнула», як мильна бульбашка. Після спішної перекваліфікації за іншою статтею мені пред'явлено інше обвинувачення — у вимаганні, але тепер уже очевидно, що і за цією статтею слідство заходить у глухий кут».

*З листів Олексія Назімова зі слідчого ізолятора,
що оприлюднили близькі від його імені у Facebook
13 січня та 31 березня 2017 року.*

Наталя Харченко: Люди у ФСБ дають зрозуміти, що мають необмежені можливості

Кримчанка, лікар-терапевт. З 2017 року її переслідують російські спецслужби за обвинуваченнями в сепаратизмі. Через це вимушена була разом з чоловіком покинути Крим.

*Наталя Харченко.
Фото Крим.Реалії*

З обшуком до нас додому співробітники ФСБ приїхали о 6 ранку. Ми з чоловіком Андрієм ще спали. Двері «гостям» відчинив мій батько, який зайшов до нашої кімнати зі словами: «До вас гості з ФСБ». Після цього до квартири зайшли вісім людей у цивільному одязі. Вони показали нам рішення суду про проведення обшуку, після чого години дві-три обшукували всі шафи в нашій квартирі.

Коли один з них складав протокол, він звернувся до мене: «Бачите, усе пройшло тихо. Ми ж двері не вибивали і ні до кого сили не застосовували». Тобто, я так зрозуміла, що вони готові були застосовувати до нас силу.

Під час обшуку співробітники ФСБ вилучили комп'ютери, які були в квартирі — мій і батьківські. Більше нічого не взяли: ані жовто-синіх стрічок, ані українського прапора, ані іншої української символіки, що була в нас вдома. Один зі оператив-

ників намагався порпатися в мої сумці у пошуках української символіки. Але його напарник сказав, що їм це не потрібно.

Під час обшуку ці люди налякали моїх дітей, які від галасу прокинулися і побачили вдома купу незнайомців. Співробітники ФСБ не зважали на це, не намагалися вести себе тихіше чи якимось лояльно підходити до процесу. Вони просто робили свою справу.

Потім нас з чоловіком посадили до машини і повезли до кримського управління ФСБ на допит. Андрія вони допитували недовго, він був з адвокатом. І, як я зрозуміла, він не особливо був їм потрібен. А до мене адвоката не пустили. Очевидно, що так слідчому ФСБ Ігореві Скрипці було легше зі мною спілкуватися. Тому що він розумів, що я юридично не надто «підкована».

Цей перший допит тривав чотири години. Слідчий поводився дуже жорстко. Можливо, тому, що зі мною не було адвоката, а можливо, тому, що він був на 100 % впевнений, що я розкаюся. Він так і сказав: «У вас ще буде час розкаятися». Пізніше на одному з інших допитів він запитував мене: «Ну що, ви ще не розкаєлися?». Коли я відповіла, що ні, він дуже здивувався.

До першого допиту Скрипка зібрав усю можливу інформацію про мене. Розпитував мене щодо моєї сторінки «Вконтакте», про мої пости в соцмережах, які стосуються України та Росії. Потім став розпитувати, чи не маю я стосунку до «Правого сектору» та чи не займалася я лікувальною діяльністю в зоні АТО. Це питання в нього, можливо, виникло тому, що я за професією лікар і до російської анексії Криму працювала терапевтом у лікарні Сімферополя. Але в зоні АТО я не була і ніякої діяльності там не проводила.

Те, що відбувалося на першому допиті, я вважаю психологічним тиском. Тому що слідчий поводився так, наче я — загальносвітовий злочинець, без суду та слідства. Були приховані погрози, після яких слідчий говорив: «Ми ще нормально працюємо, а от в Україні... Якщо щось напишеш проти АТО, відразу приїжджають і забирають». Тобто розповідали ці нісенітності, аби здаватися кращими, ніж вони є.

Слідчого Скрипку дуже зацікавив мій пост «Вконтакте» про те, що «Росія — це світове зло, а зі злом треба боротися». Його

це дуже розсердило і він навіть мені за це дорікнув: «За що ти нас так ненавидиш?».

Він також на першому допиті сказав мені: «Тут можна завести справу років на п'ять (позбавлення волі)». І мені досі не зрозуміло, що ж такого я зробила, за що мене можна посадити на п'ять років? Я висловлювала свої думки, що гарантується конституцією як України, так і Росії. Я не закликала бігати зі зброєю, не закликала до державного перевороту. Тобто я мала право на свободу вираження своїх думок і вони не виходять за межі моральних принципів та законів. Після першої моєї зустрічі з Ігорем Скрипкою допити продовжилися. За півроку, поки він вирішував, чи порушувати проти мене справу, я побувала на допитах п'ять разів. Спочатку викликали мене раз на два місяці, а потім почали допитувати щотижня.

У мене склалося враження, що ці люди у ФСБ вважають себе ледь не богами, вони дають зрозуміти, що в них необмежені можливості і вони можуть робити все, що хочуть. Після спілкування з ними я дійшла до тієї точки кипіння, коли мусила залишити Крим.

Я боялася, що мене не випустять на материкову частину України. На адмінмежі з Кримом російський прикордонник довго вивчав мій паспорт, хвилин 20 розпитував мене, коли я в останній раз була в Україні, куди я їду, але потім усе ж відчепився і випустив мене.

На той момент, коли я виїздила з Криму, кримінальної справи проти мене ще не було, але її без проблем можуть порушити в будь-який час.

Останнім часом перед тим, як виїхати з Криму, я зрозуміла, що морально не можу там жити. 2014 року ми з чоловіком поїхали жити в місто Дніпро. Там пожили деякий час, але через фінансові труднощі вимушені були повернутися до Криму. Проте, на жаль, ми не знайшли розуміння серед найближчих людей.

Мій тато вважає, що події 2014 року коли-небудь забудуться, що все пройде і буде нормально. А мама була за Росію з самого початку. Вона якось сказала мені: «Ти догралася до того, до чого хотіла і ти потрапиш до в'язниці!». Я відповіла, що їду з дому і краще помру в Україні, ніж повернуся до Криму.

Нове життя ми з чоловіком намагаємося побудувати в Києві. Я не вважаю Крим російською територією. З якої радості я

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

раптом повинна ставати росіянкою?! Якщо б мені знадобилася допомога у 2014 році, я б попросила її у своєї країни — України. А захищати мене від неї російських військових я не просила.

Микола Семена: Це кримінальна помста за критику

Кримський журналіст, блогер, медіаексперт. З 2016 року його переслідувала російська влада за публікацію блогерських колонок про необхідність повернення Криму під контроль України. 2016 року кримський главк ФСБ стосовно нього порушив кримінальну справу, у рамках якої допитано близько десятка кримських журналістів. У них також проведено обшуки. 2017 року Миколу Семену засудив підконтрольний Росії Залізничний районний суд Сімферополя за «публічні заклики до порушення територіальної цілісності Росії» (стаття 280.1 УК РФ). Йому призначено покарання у вигляді двох з половиною років позбавлення волі умовно з заборонаю вести публічну діяльність на три роки.

*Микола Семена.
Фото Крим.Реалії*

Останнє слово Миколи Семени, оголошене ним на засіданні підконтрольного Росії Залізничного районного суду міста Сімферополя.

Ваша честь! Шановний суд! Усі учасники процесу — свідки того, що я був тут максимально відкритий, говорив чесно та щиро, як і писав свої книжки і статті в газетах, журналах та інтернеті. При цьому я спирався як на міжнародне право, так і на внутрішнє російське та українське законодавство і в усіх випадках переконливо аргументував свою позицію. Я думаю, що саме так і повинен вчиняти будь-який свідомий та законслухняний громадянин будь-якої держави, і України, і Росії зокрема. І держава не тільки не має законного права його за це судити, але не має і морального права йому докоряти за це, тим паче, що в конституції гарантовано і свободу слова, і свободу переконань. Інакше держава приречена.

Я не розумію, як можна переслідувати журналіста за текст, у якому тричі позначено, що це «Точка зору», за статтею 280.1 Кримінального кодексу, якщо є стаття 29 Конституції Росії, спеціально присвячена праву громадян на власну думку, і стаття 52 забороняє його незаконно обмежувати, що зводить це поняття з моральної у чисто юридичну площину?

Якщо мене судити, то не за статтею 280.1 КК РФ, а за статтею 29 Конституції Росії.

Тим більше, що і правознавцям, і правозахисникам сьогодні ясно, що стаття 280.1, внесена до Кримінального кодексу Росії у грудні 2013 — травні 2014 року поспішно, з кон'юнктурних переконань, суперечить статті 29 та 55 Конституції Росії, вона інструмент політичного переслідування незгодних, і діяння, передбачене нею, не має складу злочину. Сам факт обговорення основ конституційного ладу, зокрема й аргументи за чи проти входження до складу Російської Федерації тих чи інших суб'єктів, є вираження погляду громадянина, його право на свободу слова, на думку, і не повинно розглядатися як наявність у держави тих чи інших проблем у державному ладі й необхідності ухвалення щодо них законних рішень.

І тому я зараз можу констатувати, що моя думка щодо питання Криму збігається з думками більшості світу, всіх міжнародних організацій, урядів значної більшості країн. Більше навіть, вона збігається з думкою більшої частини російського політикуму, який сьогодні відкрито говорить, що Крим належить Україні навіть за російськими законами. Росія, яка мене судить, сьогодні в цьому питанні в глибокій меншості і її позиція не базується на законі. Тому ця кримінальна справа взагалі не базується на вимогах конституції, на обов'язковому для Росії, як члена ООН, міжнародному праві та на чинному законодавстві Росії.

Що ми побачили внаслідок судового слідства? Очевидно, що в питанні Криму влада сама порушила і міжнародне право, і численні свої зовнішні зобов'язання та внутрішні закони, вчинила всупереч підписаним угодам і зобов'язанням, хоча була реальна можливість розв'язати це питання відповідно до міжнародного права та без усіх ускладнень, які вона дістала у відповідь. Потопано права своїх громадян, права громадян су-

сідніх держав, розв'язано війну. А щоб сховатися від критики за це порушення закону і піти від відповідальності, чиновники цієї країни паралельно з процесом незаконної анексії внесли до кримінального права статтю 280.1, саме для переслідування всіх критиків. Тепер же ця влада, яка винна сама, намагається перекласти свою провину на інших, також на журналістів, і на мене зокрема, і намагається зробити так, щоб у країні не була оприлюднена жодна думка, що відрізняється від думки влади. Але річ у тому, що це порушення конституції. Влада судить мене за те, що я заявив, що вона порушила закон. Тому це не правовий суд, це кримінальна помста за критику.

Під час слідства різні люди кілька разів пропонували мені уникнути суду. Може, жартували, може, з метою провокації, може, хотіли випробувати мій настрій. Але я спочатку домовився з адвокатами — і вони сьогодні можуть це підтвердити — що ми не будемо нічого робити не за законом. Саме через законслухняність я відмовився під цього шляху і пройшов цей суд від початку до кінця. І я повністю згоден сьогодні з тим, що говорили мої шановні адвокати. Ми зробили це тому, що не хотіли, щоб нас ототожнювали з державою, яка сама порушує свої ж закони, ті норми та правила, за якими живе сьогодні у XXI столітті весь світ, усі країни та вся світова політика.

Щоб осмислити те, що з нами всіма сталося, між засіданнями суду я ще раз перечитав багато літератури, яка розповідає про репресії в Росії в усі періоди її історії, від царського періоду, ще від декабристів, до нинішнього часу. Я можу сказати, що сьогодні внаслідок усіх політичних процесів, які тривають у Росії, я передбачаю, що через зовсім короткий час усі нині репресовані будуть реабілітовані, а в суспільстві незабаром з'явиться новий потужний потік тюремної літератури. Буде багато нових Достоевських, нових Солженіциних, нових Шемякіних, нові «Діти Арбату» і новий «Один день Івана Денисовича», з'явиться новий «Архіпелаг ГУЛАГ», буде багато нових письменників, які детально, за документами напишуть історію Криму 2014–2017 років, опишуть і цю анексію, і ці суди, і цю прокуратуру, і саме так цей період увійде в історію Росії. Він увійде не так, як його описують тепер примітивні кримські газети та телебачення, а так, як напишуть ті, кого сьогодні пе-

реслідують, і це буде новий етап ганьби для Росії. Історія Росії 2014 року буде відновлена значно раніше, ніж була відновлена історія і сказана правда про репресії 30-х років, зовсім скоро. І 2014–2017 роки увійдуть в історію, як вони є — з усією брехнею і кров'ю, з війнами, з убивствами, з державним тероризмом, з викраденням людей, з примітивними політиками.

І ось я не розумію, навіщо все це потрібно було сьогодні цій величезній, ядерній державі, яка могла б стати найбагатшою і найщасливішою країною у світі, але віддала перевагу ганьбі тюрем і таборів, політичних судів, віддала перевагу бідності та потоптанню прав своїх громадян.

Адже був же в нашій історії період, коли ми думали, що політичні репресії вже в минулому і це ніколи не повториться. Ми думали, що до такої нищості ця країна, ця держава, вже не опуститься, але переміг не прогрес. Сьогодні ми можемо констатувати, що в Росії у другому десятиріччі XXI століття відбувся рецидив політичних репресій другої половини 30-х років.

Питання напрошується саме собою: навіщо це все нинішній Росії, навіщо це у XXI столітті, коли весь світ живе вже за нормальними законами, коли всі країни поважають своїх громадян, а громадяни поважають свою державу, от навіщо все це Росії, яка ганебно демонструє неповагу до своїх громадян, а громадяни демонструють презирство до своєї гонительки-держави?

Таку Росію складно зрозуміти, це не піддається вимірюванню не тільки «аршином загальним», але це незбагненно як для здорового глузду, так і для закону!

Але я знаю, що є й інша Росія, ціле суспільство прогресивних мислителів і діячів, які приймуть Росію поранену і вилікують її. Тому очевидно, що Росія сьогодні стоїть напередодні великих якісних змін у політиці. Мине короткий час — я думаю всього не більш ніж два-три роки! — і політична ситуація в країні кардинально зміниться. Всі політичні справи будуть переглянуті, а їхні жертви будуть реабілітовані. Як тоді будуть відчувати себе учасники цих політичних процесів, що виступили на боці обвинувачення? Я передбачаю, що впродовж найближчих двох-трьох років уже світова спільнота знову буде розв'язувати питання щодо статусу Криму, і тоді розглядатимуться всі можливі

варіанти — і повернення Криму до складу України, і кримсько-татарська національна республіка, і варіанти незалежної держави, й усі інші варіанти — але ясно одне, що жоден з них не буде збігатися з нинішнім його статусом як незаконним, і рішення буде ухвалене на основі міжнародного права, й усі винні в порушеннях закону у 2014–2017 роках дістануть покарання.

Насамперед буде відновлене право громадян на вираження своєї думки. Бо не може ж бути такого, щоб Генеральна Асамблея ООН, Парламентська асамблея Ради Європи, ОБСЄ, міжнародні та національні організації союзів журналістів усієї Європи та ПЕН-центрів, найвідоміші російські адвокати, зрештою «Меморіал» і 30 найавторитетніших правозахисних організацій світу, щоб усі вони були неправі, а один державний обвинувач був правий? Усім потрібно усвідомлювати, що так не може бути, й усе неодмінно стане на свої місця, вже дуже скоро.

Сьогодні, на жаль, як уже говорилося, ми маємо парадоксальну правову колізію. З одного боку, це частина законодавства, виписана відповідно до міжнародного права і принципу верховенства права. З другого — це нові закони, які суперечать конституції і попереднім законам, написані останнім часом, у яких не дотримується принцип верховенства права, які не погоджені з міжнародним правом, є політично тенденційні і ведуть до політично вмотивованих вироків. Вони суперечать першій групі законів, і через цю суперечність з законами і документами з вищим статусом взагалі не повинні були набувати чинності. Ми не можемо обійти цю суперечність, бо неможливо судити, ґрунтуючись на обох частинах законодавства, що суперечить одне одному. І тепер суд стоїть перед вибором: ухвалювати вирок за прогресивною частиною законодавства, чи за політично вмотивованою. І від цього вибору залежить і справедливість, і честь суду.

Я сподіваюся, суспільство повинно розуміти, що держава сьогодні веде з ним гібридну інформаційну війну, вже загальноновизнано, що замість якісних ЗМІ створені псевдожурналістські організації, які створюють у мізках людей віртуальну, якої ніде нема, реальність, часом взагалі не пов'язану з дійсністю: з брехливими оцінками, спотвореною історією і сучасністю, що кличуть до примітивних середньовічних ідеалів. Кожна з про-

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

грам — це своєрідна інформаційна спецоперація, націлена на обман глядачів та читачів. Так теж довго не може бути.

Тому що свобода слова — це основоположна функція громадянського суспільства, що забезпечує право громадян на інформацію, а вони тільки тоді будуть свідомими громадянами і будівельниками, і реформаторами своєї держави, коли будуть мати повні справжні знання про процеси в суспільстві, про все зможуть судити вільно та свідомо, без обману та помилок.

Тому цей вирок, якщо він буде обвинувальний, це вирок не тільки мені, українському журналістові, скільки всій журналістиці в Росії. Бо якщо не буде свободи слова для всіх, не буде свободи вираження думок для всіх, то не буде взагалі й журналістики як такої, не буде свободи слова — не буде громадянського суспільства, не буде чесного правосуддя, не буде правового суспільства, тоді й громадяни припинять бути громадянами, а будуть васалами. Потрібно тільки одне — щоб для цього в усіх була політична воля. І вона, я вірю, скоро буде.

З другого боку, виправдальний вирок у цій справі дасть надію всім журналістам Росії, що не тільки їхні професійні права можуть бути захищені, але буде захищене і право всіх громадян знати правду і вільно володіти інформацією щодо всіх подій.

І ось тепер, ваша честь, — на всьому цьому політичному, економічному, міжнародному, правовому та літературному фоні, — я у вашій волі. Я все сказав, як воно є, і як воно повинно бути в житті.

Оприлюднене 18 вересня 2017 року

Еміль Курбедінов: Співробітники ізолятора ставилися до мене, як то кажуть, «на будьте ласкаві»

Кримський адвокат, який з 2014 року виступає захисником у низці політичних кримінальних справ, які порушують стосовно кримчан російські силові структури. Народився в Краснодарському краї Росії. Після повернення до Криму з місць депортації 1944 року родина Курбедінових живе в Сімферополі.

Рідна мова — кримськотатарська.

*Еміль Курбедінов з нагородою від Front Line Defenders**

Після того, як мене затримали, я на 90 % був упевнений, що буде арешт. Після суду мене посадили до машини та в супроводі інших машин зі спецназом та ОМОНОм повезли до ізолятора тимчасового утримання, який розташований на Куйбишевському ринку в Сімферополі. Там у них проходили якісь підготовчі заходи, тож ми були вимушені чекати десь близько двох годин, я весь цей час сидів у машині. Коли мене завели до ізолятора, я ознайомився з правилами утримання і мене помістили до камери.

Камера була розрахована на чотирьох людей, але я всі десь два дні провів там на самоті. У камері було більш-менш те-

* У 2017 році Еміль Курбедінов отримав премію Front Line Defenders. Її вручають правозахисникам, які зробили значний внесок у захист та просування прав людини, ризикуючи власним життям. Курбедінова вибрали члени журі серед 142-х номінантів з 56 країн світу. (фото з архіву Курбедінова).

пло, мені дали подушку та матрац. У камері був туалет, чотири залізні койки та стіл з двома лавками.

У перші п'ять днів свого арешту я писав заяви, скарги, звернення. Потім п'ять днів читав закони та останні новини, видруки, які мені приносив колега Едем Семедляєв. Завдяки цьому я мав уявлення про те, що відбувається у світі і як реагують на мій арешт зокрема.

Адміністративні затримані мають право телефонувати з ізолятора. Тож я через день намагався зв'язуватися з рідним на 15 хвилин, заспокоював їх, щоб вони не надто переживали.

Співробітники ізолятора ставилися до мене, як то кажуть, «на будьте ласкаві». Тричі на день до мене приходили чергові разом з керівником і питали, чи маю я якісь скарги. Я відповідав, що маю претензії лише до тих, хто мене сюди запроторив. Але в камері було тепло, зв'язок з родиною мені забезпечували, літературу передавали, їжа, яку мені передавали друзі та рідні, до мене теж доходила. Тож до умов утримання в мене скарг не було.

Однозначно від самого мого затримання російськими силовиками до арешту була маса порушень Європейської конвенції з прав людини. І я думаю, що це потрібно оскаржувати спочатку в національних інстанціях, а потім, якщо нічого не доб'ємося, я звертатимусь до Європейського суду з прав людини. Цим порушенням потрібно дати адекватну оцінку, це однозначно. Коли мене затримали, була порушена адвокатська таємниця, мені не дали доїхати до свого підзахисного, у якого в цей час був обшук. Коли мене «закатали» на десять діб, без мене провели кілька судових засідань з питань запобіжних заходів інших ув'язнених людей, де я мав брати участь. Це цілий шлейф негативу.

Під час незаконного обшуку в моєму офісі були вилучені документи з важливою інформацією, яку я мав розкрити лише в суді: допити, опитування, списки свідків тощо. Адвокатська таємниця — це окремих інститут, який був повністю порушений. І на це необхідно адекватно реагувати адвокатській спільноті не тільки в Криму, а й у Росії.

Я розумію, що ці незаконні дії ФСБ та мій арешт покликані відбити бажання далі захищати людей, які стали фігурантами

РОСІЙСЬКІ РЕПРЕСІЇ В КРИМУ

політичних справ у Криму. Але я буду продовжувати працювати з цими людьми так само, як робив це до арешту. Я буду використовувати всі доступні мені законні методи, аби захистити їх від репресивної машини. Я говоритиму про порушення, я вимагатиму гласності при розгляді цих справ.

Українській владі так само потрібно використовувати всі можливості, щоб теж захистити цих людей. Вона це може. Кожен, хто порушив закон, повинен нести за це відповідальність.

Розділ III

У кримських катівнях

Російські реалії у Криму супроводжуються такими ганебними фактами, як викрадення та катування людей. Хоча такі методи заборонені російським та міжнародним законодавством, їх активно застосовують щодо своїх бранців проросійські найманці та співробітники ФСБ.

Першою жертвою російської анексії Криму став мешканець Сімферопольського району, кримськотатарський активіст Решат Аметов. Його жорстоко вбили невідомі у віці 38 років.

3 березня 2014 року активіст вийшов на центральну площу Леніна в Сімферополі з одиничною акцією протесту проти захоплення Криму російськими військовими. Він мовчки та непорушно стояв напроти озброєних «зелених чоловічків», коли раптом до нього підійшли троє представників так званої «кримської самооборони» та під руки затягли до невідомого автомобіля. Про це свідчить відеозапис з вебкамери, який оприлюднений в інтернеті. Після цього активіста живим ніхто не бачив.

Решат Аметов з дітьми. Фото з архіву родини.

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

А 15 березня тіло Решата Аметова було знайдене в Білогірському районі зі слідами тортур. За словами очевидців, його голова була обмотана клейкою стрічкою, а поруч з тілом знайдено кайданки. Активіст був похований на міському цвинтарі Сімферополя «Абдал». У нього лишилися дружина та троє маленьких дітей.

На початку квітня 2014 року Слідчий комітет Слідчого управління Російської Федерації у Криму порушив кримінальну справу за частиною 1 статті 105 Кримінального кодексу Росії (вбивство).

Кримінальне провадження також ведеться і на материковій частині України — слідчим відділом Головного управління Національної поліції у Криму та Севастополі під процесуальним керівництвом прокуратури АР Крим. Вбивство Решата Аметова кваліфіковано за статтею 115 частиною 2 пункту 3 Кримінального кодексу України (умисне вбивство викраденої людини).

На момент видання цієї книжки винні в цьому жорстокому вбивстві встановлені не були. За що з нього так знущалися, теж поки що лишається невідомим.

*Указ Президента України Петра Порошенка
про присвоєння Решату Аметову звання «Герой України».*

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

18 травня 2017 року Президент України Петро Порошенко присвоїв Решату Аметову звання Героя України посмертно. Сталося це на третій рік після вбивства кримчанина.

У катівнях проросійських найманців побували співкоординатор кримського Євромайдану Андрій Щекун та учасник цих акцій Анатолій Ковальський. Катуваннями вибивали свідчення в кримській четвірки «терористів»: Олега Сенцова, Олександра Кольченка, Геннадія Афанасьєва та Олексія Чирнія. Аналогічно змушували зізнатися у злочинах тих, кого оголосили «диверсантами» та «шпигунами». Через тортури у ФСБ пройшов кримчанин Ренат Параламов, який після цього покинув Крим.

Усі жертви катувань розповідають про катування струмом, жорстокі побиття, приниження, замаху на злочини проти статевий недоторканності, методи агресивного психологічного впливу, погрози розправ над рідними та інше.

За свідченнями жертв, під час «кримської весни» катівні проросійських найманців розташовувались у Сімферополі у приміщеннях на проспекті Кірова, 26, напроти будівлі Ради міністрів Криму (колишній офіс кримської організації Компартії України) та у Кримському республіканському військкоматі по вулиці Київській, 152.

Окремі кімнати для катувань, за словами кримчан, — у співробітників ФСБ. Такі, зокрема, облаштовані й на бульварі Франка, 13, у колишньому центральному офісі кримського ГУ СБУ, який 2014 року опинився під контролем ФСБ.

Подробиці розповідей людей, яким довелося там побувати, шокують.

У розповідях цього розділу описуються сцени насилля та особливої жорстокості. Ми попереджаємо про це та не радимо читати його неповнолітнім дітям та особливо чутливим людям.

Заріна Аметова: Перед тим, як вбити, Решата роздягли і катували, а одяг спалили

Заріна Аметова.
Фото Крим.Реалії

Вдова кримського активіста Решата Аметова, закатованого на смерть після викрадення представниками «кримської самооборони» у березні 2014 року.

Народилася в Узбекистані, куди була депортована з Криму її родина у 1944 році. Після повернення до півострова мешкає в Сімферопольському районі. Втратила чоловіка у 29 років. Ми намагалися зв'язатися з дружиною загиблого, але виявилось, що вона навіть через роки не змірилася з цією втраченою й уникає спілкування з журналістами. То ж наводимо її слова про чоловіка, раніше озвучені у виданні «Крим.Реалії» (проект Радіо Свобода).*

Утримувався Решат у підвалі військкомату чи ні, Рефатові, який шукав брата, у військкоматі ніхто нічого не сказав. Після смерті Решата слідчі пред'явили мені залишки спаленого одягу. Я впізнала, це був одяг, у якому він в останній раз пішов з дому. Можливо, він теж був у підвалі військкомату і його, перед тим як вбити, роздягли і катували, а одяг спалили, щоб замести сліди, щоб ніхто не дізнався, хто був вбитий. Після вбивства його тіло знайшли біля села, що міститься на трасі Сімферополь — Феодосія. Він був рослий, тому у викопану яму він, вочевидь, не помістився. Можливо, злочинці намагалися розширити яму, щоб приховати тіло, але їх могли налякати люди, які помітили незнайомців. Поспіхом прикопавши тіло, вони зникли. Вдень тіло знайшов наш краєнин, мешканець цього села, який і повідомив про це поліцію.

Після похорону біля будинку з'явилися двоє невідомих у балаклавах, які вели спостереження з боку вулиці.

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

На мої питання та вимоги припинити спостереження і піти мені заявляли, що вони нас охороняють, що в них є якийсь наказ. Якщо я у справах виїжджала з дому в місто, за мною рухався автомобіль «Опель» чорного кольору без номерів.

Пройшло вже три роки, як вбили мого чоловіка, кримінальну справу не закрито, слідство продовжується, винних досі не знайдено. Я не можу зрозуміти, за що його вбили. Він вийшов на площу Леніна в Сімферополі на одиничний мирний пікет протесту. Він просто спокійно там стояв. Троє наших дітей лишилися без батька. Я не знаю, як ми будемо жити далі. Дякую країнам — вони нас не забувають і морально, і матеріально нам допомагають. Якби не було їх, нам було б ще важче, щиро їм дякую.

* З інтерв'ю Заріни Аметової інтернет-виданню «Крим.Реалії» 18 березня 2017 року.

Леране Хайбуллаєва: Тіло Решата Аметова лікарям довелося збирати, як конструктор

*Фото з архіву
Леране Хайбуллаєвої*

Кримчанка, близька подруга родини загиблого Решата Аметова. Народилася в Узбекистані, куди була депортована її родина у 1944 році. Після повернення до Криму жила в Сімферополі. Займається журналістикою та менеджментом. Рідна мова — кримськотатарська.

Це був звичайний ранок. Я була вдома з маленькою дитиною. Раптом я побачила, що вулицею біжить та плаче Заріна, а за нею біжать діти. Вона бігла до сусідки, з якою близько спілкується. Я вийшла їй назустріч і запитала, що трапилось. Вона крізь сльози сказала: «Решата немає». Заріна розповіла, що він вийшов з дому і не повернувся, зв'язку з ним теж немає і вона не знає, що робити і де його шукати.

Я попросила його фотографію і розмістила інформацію про його зникнення в соцмережах, знайшла волонтерів, які змакетували оголошення з проханням надати будь-яку інформацію про його місце перебування. Так інформація про зникнення Решата Аметова була розповсюджена не тільки в Криму, а й далеко за його межами.

Відеооголошення було розміщене на кримськотатарському телеканалі ATR. До речі, саме тоді в архівах телеканалу від-

найшлося відео викрадення Решата Аметова з площі Леніна в Сімферополі і так стало зрозуміло, як він зник і хто має стосунки до цього.

Родина Решата їздила до правоохоронних органів Криму, але нічого не добила. Тіло Решата було знайдене 15 березня 2014 року. Згідно з офіційними даними, причиною його смерті стало поранення колючим предметом в око. Я бачила фотографії його тіла. Це жах. Я не знаю, якою нелюдською має бути людина, що таке з ним зробила. Я розумію, що було виконане замовлення на його вбивство. Але я не розумію, чому просто не зробити цього за допомогою кулі? Натомість там були нелюдські знущання.

Тіло Решата було понівечене безліччю ножових поранень, в нього були поламані ребра, розтулений рот. У нього були виколоті очі. Його тіло було страшенно деформоване, лікарям довелося збирати його, як конструктор. Я не можу описати словами те, що я побачила на фото.

Єдине, по чому Решата впізнала дружина — це речі та шрами на потиличній частині голови, яка лишилася цілою.

Решата шукали всі: і журналісти, і активісти, і члени Меджлісу кримськотатарського народу. Керівник юридичної служби Меджлісу, а нині вже віце-мер окупаційної адміністрації Сімферополя Тейфук Гафаров подзвонив і повідомив, що знайдено тіло Решата. Це був вечір 15 березня. З ним був нині окупаційний муфтії Криму Еміралі Аблаєв. Вони приїхали до рідних і сказали, що потрібно зробити впізнання.

Заріна сприйняла це все дуже тяжко. Вона розповідає, що коли Решат не прийшов додому, вона вже відчула, що він більше не повернеться, бо в їхній родині не прийнято, щоб чоловік не ночував вдома і не повідомляв, де він.

Перед тим, як вийти на площу Леніна в Сімферополі з акцією протесту, Решат написав на своїй сторінці у фейсбуці, що йде протестувати і закликав усіх охочих приєднатися до нього. Згодом його ноутбук з доступом до акаунту швидко вилучили представники Слідкому Росії.

Решат був дуже цікавою людиною. Він завжди був на слуху в усієї вулиці. Бо якщо щось не так, він одразу залучав журналістів, аби відстояти справедливість. Тому те, що він пішов про-

тестувати проти російської окупації Криму, не дивно, це абсолютно в його стилі.

Решат також був дуже хорошим сім'янином. У них у родині була здорова дисципліна, вживання правильної їжі, зранку в їхньому будинку лунала класична музика, вони любили слухати Шопена, Баха. Решат читав праці Магатми Ганді. І всі ці цінності намагався прививати своїм дітям. Вони могли ходити в стоптаному взутті й доношувати речі одне одного, але ментальну та духовну їжу Решат своїм дітям намагався дати. Навіть доходило до того, що на нашій вулиці мами гуляли зі своїми дітьми і серед них зі своїми дітьми гуляв Решат. Так він допомагав своїй дружині.

На момент смерті Решата його найменшій доньці було чотири місяці. Коли його не стало, я гуляла з його дітьми і Хатідже брала на прогулянку його парасольку.

За життя Решат хотів бути юристом, але навчання йому закінчити не вдалося через те, що він рано одружився й у них з Заріною відразу з'явилися діти. Тому, без освіти, він працював на тимчасових роботах будівельником.

Коли сталася ця трагедія, мені писали люди з усього світу. Усі жертвували хто що міг: хто передавав підгузки та альбоми для малювання, хто речі своїх дітей, хто 20 гривень, а хто 5 тисяч гривень. Відгукнулися навіть ті проросійські сусіди Аметових, у яких російський триколор майорів навіть на собачій буді, й вони теж допомагали. Вони махали триколорами, але приходили і мовчки лишали свою допомогу.

Лідер кримських татар Мустафа Джемілев, отримавши премію «Солідарність», передав Заріні Аметовій значну суму. За ці гроші їй вдалося практично добудувати будинок, провести електрику. Потім допомогу родині стали надавати від інших благодійних фондів.

Тепер Заріна закрилася в собі й не хоче спілкуватися з журналістами. Вона не може змиритися зі смертю чоловіка. Важко також переживають смерть батька троє їхніх дітей.

Син Алі періодично стає агресивним, проявляючи, напевно, так свою незгоду з тією несправедливістю, яку він побачив, коли вбили його батька.

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

Старша донька Хатідже стала замкнута. Дівчинка довгий час носила з собою на прогулянки парасольку тата і вона досі, коли бачить схожий силует, біжить до нього і кличе «Баба!» (кримськотатарською мовою — тато). Це дуже важко спостерігати. А найменша донька тата не пам'ятає. З ними Заріна проводить весь свій час, а ночами плаче в подушку. Бо біль від втрати чоловіка в неї навіть з часом не проходить.

Андрій Щекун: У полоні мені обіцяли вирізати печінку

Фото з архіву Андрія Щекуна

Народився на Львівщині, з 1993 року проживав у Бахчисараї. За освітою — вчитель української мови та літератури, журналіст, видавець, громадський активіст. Рідна мова — українська.

Співкоординатор руху «Євромайдан Крим», активіст кримського громадського мирного спротиву російській окупації. У березні 2014 року його викрали на залізничному вокзалі Сімферополя представники «кримської самооборони», перебував у полоні 11 днів. Після цього більше не зміг повернутися до Криму. Живе з родиною у Києві.

У 2014 році, під час активної фази окупації, я перебував у полоні проросійських найманців. Згодом був насильницьки депортований (насильницьки вивезений) з Криму, а перед тим обміняний.

Ми з родиною проживали в Бахчисараї. В певний період помітили, що біля будинку постійно ходили невідомі особи і розпитували в сусідів про нас. Тому додому ми ходили лише передягнутися, ночували у друзів. Дружина і діти встигли виїхати з Криму до Києва до того, як мене схопили. Було відчуття, що станеться щось погане.

Я був один з чотирьох лідерів руху «Євромайдан Крим» — нас було кілька, бо, якби когось із нас схопили, інші продовжили б працювати. Перша наша акція відбулася 23 листопада 2013 року — Янукович мав підписати угоду про асоціацію з Європейським Союзом, усі розуміли, що вона не буде підписана. Того ж дня Партія регіонів організувала проти нас на центральній площі в Сімферополі альтернативний мітинг, на який

зігнали понад 5 тисяч працівників бюджетної сфери. Натомість, на нашу акцію прийшло близько 200 осіб, коли ми пішли ходою до Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим, нас уже було близько 400. У вихідні назбирувалася тисяча активістів, які приходили підтримати наш рух. А в будні, після сьомої вечора, декілька десятків осіб постійно проводили такі акції на центральній площі Сімферополя.

Агресивно проти нас виступали «регіонали», комуністи і представники «Русского єдінства», які навіть встановили чергування з січня. До того часу вони нас не зачіпали, адже ми проводили мирні акції, хотіли привернути увагу до того, що Крим має іншу думку, ніж яку всі нібито знали. Якраз тоді проти нас і почалися радикальні акції провокаційного характеру з побиттям активістів, машин, пробиваннями коліс. Нас по декілька годин тримали в оточенні «казаки» та різні проросійські структури. Слава Богу, міліція не допускала чогось більшого, ставала щільним коридором.

Стало зрозуміло, що наша безпека потенційно зросте, якщо зросте наша кількість.

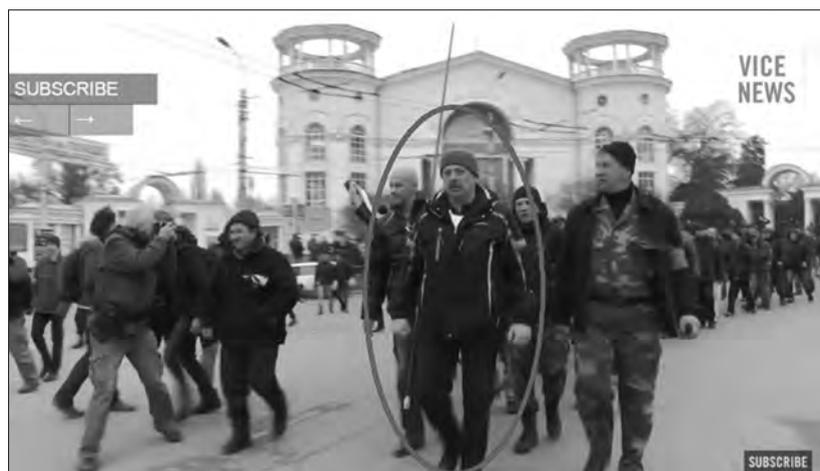
В той же час проти нас почалася агресивна акція органів місцевого самоврядування — в тролейбусах почали крутити відеореєстри, де розповідали, що ми зрадники Криму, найманці з Америки та Європи. Двічі намагалися підпалити наш офіс у центрі Сімферополя, ми змушені були виїхати звідти. З лютого працювали практично в підпіллі.

Ставало небезпечно. Ба більше, почалося стеження за нами. Було неспокійно на душі, але було й розуміння, що ти маєш у цей час робити як активний громадянин України. Я з 1993 року організував кримчан, відкривав класи з українською мовою навчання, видавав україномовну газету, заснував україномовне інтернет-видання, проводив різноманітні заходи культурологічного та освітнього напрямку.

9 березня 2014 року ми готували в Сімферополі захід до Дня народження Тараса Шевченка. На залізничному вокзалі мене схопили проросійські сепаратисти.

Так я опинився в полоні, де пробув 11 днів. У полон я потрапив не один, зі своїм добрим знайомим 64-річним Анатолієм

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

За словами Андрія Щекуня, з тих, хто затримував його на сімферопольському вокзалі у березні 2014 року, він упізнав двох людей. Вони потрапили в кадри журналістських зйомок у Криму навесні 2014 року. (Стоп-кадри з відеоканалу VICE News).

Ковальським, колишнім головою Комітету лісового і мисливського господарства Криму.

Пережив тортури з боку так званих «спеців», найвірогідніше це були представники спецслужб РФ — електрику підмикали,

били по спині. Я падав разом зі стільцем, втрачаючи свідомість. Лежачого мене копали — удари завдавали професіонали — били точно у грудну клітку і по нирках.

Випитували про зв'язки з «Правим сектором». Окремі охоронці, стріляли в руки і ноги з пневматичної зброї. Не давали їсти, інколи й пити. Одному з хлопців-бранців вухо відрізали, в він взагалі ні до чого не причетний, хоч і прийняли його за представника «Правого сектора». Прострелили йому обидві ноги. З іншого хлопця ще більше знущалися, бо побачили фото в інтернеті, що він був у Києві, на Майдані.

Одного дня прийшли люди і зірвали з нас натільні хрестики, інші, коли про це дізналися, їх купили і принесли нам — різні були серед них. На допити нас водили до «спеців», вони точно не кримчани, говорили особливо, морально тиснули — обіцяли вирізати печінку, погрожували знайти родину, схоже, що це були чеченці.

Щохвилини на нас морально тиснули, вже не порахую скільки разів я чув: «Ми вас замочимо», «Фашисти», «Наркомани», «Майдануті»... Одного з моїх сусідів змушували співати гімн Росії. Мені наказували читати вірші Шевченка та Франка — знали про мою проукраїнську позицію. Я читав їм «Заповіт», «Думи мої думи», «Вічного революціонера». Вони слухали, а потім наказали прочитати поезії «кого-небудь з російських». Анатолій Ковальський співав на їхню вимогу українські народні пісні. Від наших пісень у виконанні Анатолія Йосиповича, особливо пісні «Рідна мати, моя», навіть деякі російські охоронці плакали і записували його на диктофон — казали, що для своїх матерів...

Очі в нас весь цей час були зав'язані ганчірками. В якусь ніч один з охоронців почав стріляти по мені з пневматичної зброї. Куль зо 30 випустив... Вже в Херсоні лікарі витягнули з руки дві кулі. В ногах куль не було, лише синці — сліди від них. По сім на кожній нозі. Очевидно, врятували джинси, бо так кулі позастрягали б і в ногах.

Втішало те, що на той час дружина і троє дітей вже виїхали з Криму. 20 березня 2014 року я був звільнений разом з ще шістьма українцями, які також перебували в полоні сепаратистів. Нас обміняли біля села Чонгара Херсонської області, на кордоні з Кримом.

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

Мені й досі інколи сниться, що я знову в полоні, що нас знову захопили.

Нове життя непросто було розпочати. Все лишилося в Криму. Квартира, нажите майно, необхідні речі. Завдяки волонтерам ми змогли отримати тимчасове житло для проживання з усіма необхідними речами. Перш за все ми почали шукати роботу, щоб забезпечувати життя родини.

Відвідувати Крим тепер не можу, бо це небезпечно. Я є в так званих «списках Поклонської»³⁰ — нібито злочинців у так званій прокуратурі АРК за організацію акцій на підтримку Майдану. Вірю в повернення Криму під контроль України, але це станеться не раніше, ніж за 20 років.

³⁰ «Список Поклонської» — список, до якого увійшли близько 50 осіб, які, на думку тодішнього «прокурора» Криму Н. Поклонської, мали стосунок до організації Євромайдану на півострові. В список потрапили відомі правозахисники, активісти і звичайні громадяни. Зокрема, в ньому фігурують Рефат Чубаров, Ахтем Чийгоз, Заїр Смедляєв, Андрій Щекун, сім'я Ковальських, Едуард Леонов, Сергій Юрченко, Сергій Мокренюк та інші кримчани.

Анатолій Ковальський: У полоні я боявся почути за стінкою голос сина

Кримський активіст Євромайдану та руху мирного спротиву російській анексії Криму. Разом з Андрієм Щекуном його викрали представники кримської «самооборони» на залізничному вокзалі в Сімферополі у березні 2014 року. Провів у полоні 11 днів. Після звільнення до Криму не повернувся. Живе між Львовом та Чернівцями. Викладає в університеті.

*Фото з архіву
Анатолія Ковальського*

Нас з Андрієм Щекуном затримали представники так званої «кримської самооборони» на залізничному вокзалі в Сімферополі 9 березня 2014 року. Андрій пару ночей перед затриманням ночував у мене вдома, бо помітив стеження за своєю квартирою у Бахчисарая.

Вранці 9 березня 2014 року ми поїхали з ним на залізничний вокзал Сімферополя, щоб отримати передачу з Києва — партію української символіки. Через те що у Криму її масово нищили окупанти, нам передали символіку активісти з Києва.

Коли ми прибули до вокзалу, то побачили на пероні багато так званої «кримської самооборони». Хоча насправді це були люди, які прибули з Росії, одягнені у камуфляж. Пізніше на фотографіях я впізнав в одному з «самооборонівців» командира російської військової частини.

Коли ми з Андрієм Щекуном підійшли до вагона, щоб забрати передачу з Києва, представники «кримської самооборони»

нас помітили і впізнали. Кілька людей обступили нас. Одну людину, яка мене затримувала, я добре знаю. Його звати Дмитро Простаков. Раніше він працював в охороні колишнього голови кримського парламенту, кримського комуніста Леоніда Грача. Простаков завжди вітався зі мною на всіх публічних заходах, де ми зустрічалися. А коли я опинився в руках «кримської самооборони», він показав рукою на мене і наказав: «Його не бити!». І поки він був поруч, мене і справді не били.

Усе найгірше почалося, коли нас з Андрієм завезли до будівлі колишнього обласного військкомату на окружній дорозі при виїзді з Сімферополя у бік Джанкою. Там нас повністю роздягли і побили до втрати притомності. Потім Андрія Щекуна дуже жорстко катували. Мене після того, як я відійшов від удару по голові, більше не били. Але погрожували прострілити мені коліно, якщо я не скажу пін-код банківської картки, на якій на той момент були мої зарплата та пенсія.

Пам'ятаю, що нас постійно ображали найпринизливішими словами, називали бандерлогами. Одного раз намагалися примусити співати гімн Росії. Я відповів: «Я вашого гімну не знаю і співати його не буду. Хочете, я вам українського заспіваю?». Але коли ми з Андрієм почали співати український гімн, наші кати перелякалися і почали кричати, щоб ми припинили.

Одного з тих, що утримували нас, звали Женя (його називали Малий), а другого — Денис (його називали Деном) Ковальов. Це я почув, коли вони спілкувалися між собою. Побачити їх я не мав змоги, адже всі одинадцять днів у полоні перебував з зав'язаними очами, але їхні голоси добре запам'ятав.

До речі, я впізнав голоси Жені та Дена у перемовинах щодо збитого на Донбасі малайзійського боїнга, коли записи були перехоплені СБУ та оприлюднені в інтернеті. Судячи з усього, вони брали участь в операції зі збиття цього боїнга.

У кримському військкоматі Женя іноді спілкувався телефоном зі своєю мамою і я дізнався, що вона хвора. Тоді я сказав: «Женя, у тебе хвора мама. Давай я тобі заспіваю пісню про маму?». І заспівав йому пісню «Мамина калина». Коли я почав її співати, то почув, що він плаче.

Ще я там співав пісню про рушник і «Біла хата». І відчув, що всі ці нелюди трішки розчулилися.

Звільнені з полону кримські активісти. Анатолій Ковальський та Андрій Щекун — крайні зліва та справа відповідно (фото з архіву активістів руху «Автомайдан»).

Взагалі люди, які нас тримали в полоні, були професійно підготовлені. Пам'ятаю, епізод, коли ми сиділи в кімнаті, наш вартовий усю ніч кидав ножа у стінку. Він більше тисячі разів кинув того ножа і, можливо, тільки пару разів промахнувся. Проста людина такого не зможе. Судячи з мовного акценту, там були чеченці та інші росіяни з бойовим досвідом, усі, хто завгодно, але не кримчани.

Найстрашніші миті в полоні для мене були, коли Андрія Щекуна виводили на допит. Я сидів і молився, аж поки Андрія не повертали назад. Також дуже складно було усвідомлювати, що мій син — активний учасник Євромайдану — перебуває в Сімферополі і з ним теж можуть зробити все що завгодно. Тим часом до військкомату привозили нових бранців. Я сидів там, боявся почути за стінкою голос сина.

Одним з полонених разом з нами був хлопець на ім'я Максим, він родом з Одеської області. Його катували тричі на день,

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

вимагаючи зізнатися в надуманих обвинуваченнях. Потім з'ясувалося, що його обміняли і він повернувся до материкової частини України. Після цього він пішов до лав Національної гвардії України, служив снайпером, але загинув. Цей хлопець був дуже відчайдушний і мужній. Я завжди розповідаю про нього, коли згадую той полон.

Геннадій Афанасьєв: До статевих органів прив'язували оголені дроти і я відчував струм

Колишній політичний в'язень, фігурант «справи Олега Сенцова», кримський активіст руху спротиву російській анексії півострова, волонтер. У травні 2014 року його затримали в Сімферополі співробітники ФСБ Росії за звинуваченням у підготованні терактів. Пройшов через катування ФСБ, російський суд засудив його до семи років ув'язнення в колонії суворого режиму. Відбував покарання в Республіці Комі. У червні 2016 року висланий до України в обмін на двох громадян Росії, яких в Україні обвинувачували в сепаратизмі.

Фото з архіву родини Афанасьєвих

Про те, що я розповім, треба казати. Бо люди мають знати, що коїться в цій державі (Росії) і в тих місцях, які та держава контролює. Бо я такий не один, нас таких ще багато там.

9 травня 2014 року я йшов на парад з приводу Дня Перемоги в Сімферополі з фотографією мого прадіда. Я вшановував його пам'ять. Це був центр міста. І раптово з усіх сторін на мене накинулись якісь люди, повалили на землю, вивернули руки за спину та наділи кайданки, які не знімали 767 днів. Мені на голову надягли мішок. І як цей мішок, кинули в машину, сіли на мене зверху, і ми кудись поїхали.

Трохи згодом мене посадили між двома людьми. Мішок не знімали. І тоді ці люди почали говорити, що я вже в «їхній владі й нікуди не подінуся, бо вони ніколи не помиляються». Ці люди били мене в голову та живіт, водночас називали мене терористом і запитували, де мої спільники. Вони питали про людей,

який я не знаю і навіть не можу повторити їхні імена та прізвища. Але серед тих прізвищ фігурував Олег Сенцов.

У дорозі мені пообіцяли, що відвезуть до лісу, я ритиму собі могилу і лежатиму в ній, якщо не відповідатиму на їхні питання. На той час у Криму проукраїнські активісти та кримськотатарське населення дуже часто пропадали в кримських лісах, завдяки тим людям.

А що я не мав жодного стосунку до терористичної діяльності, то, звісно, я не міг їм нічого відповісти. І за це вони мене били. Бо їм потрібні були відповіді.

Мене привезли до якогось приміщення, поклали на підлогу. Я зрозумів, що це моя квартира, бо в мене вдома є маленька собачка, яка підбігла до мене, лизала мою руку, стрибала навколо і раділа, що я повернувся додому. Але я тоді не радів.

Співробітники ФСБ проводили обшук у мене вдома. Вони щось шукали, але нічого не знайшли. Лише згодом я дізнався від матері, що всю фототехніку, цінні речі вони просто вкрали з нашого дому.

Після цього вони відвезли мене до будівлі ФСБ у Сімферополі. І почалися допити. Допити вів слідчий Бурдін з його командою — людьми з Кавказу, спецпризначенцями, дужими та суворими хлопцями. Вони «працювали» зі мною десять днів. Було постійне побиття. Їм було смішно, вони казали, що ніхто не дізнається, що мене били, бо вони знають, як це робити. Вони одягали рукавиці та інші речі, які знаходили в кімнаті. Це були і кейси, і валізи. Ними вони били мене по голові та животі. Одягали пакет на голову та душили. Вони постійно запитували, де терористи. Я повинен був визнати, що я — терорист. І коли зрозуміли, що нічого не можуть дізнатися, вони сказали, що я приховую своїх спільників. І після цього почалися вже справжні катування.

Методів у ФСБ багато. Я розповім про деякі з них. Питання при цьому мені ставили не завжди, бо, по-перше, катували, як мені казали, для профілактики. Мені вдягли протигаз на голову і закривали шланг. Я не міг дихати і коли бачили, що я вже втрачаю свідомість, відкривали його. І коли я робив подих, бризкали туди якийсь спрей чи рідину і підіймали шланг. Від цієї рідини в мене починалася блювота, яка нікуди не мо-

гла вийти і я захлинався нею. Коли по моєму тілу вони бачили, що я більше не витримую, вони знімали з мене протигаз і проводили до тьми: відпоювали та обливали водою, давали понюхати нашатир.

Протягом усіх десяти днів вночі мене вивозили до ізолятора тимчасового утримання, де я не мав змоги спати, бо кожні десять хвилин був зобов'язаний підходити до віконця, називати свої прізвище, ім'я, по-батькові та статті, за якими мене затримали. Мені не давали ані матраца, ані туалетного паперу, нічого. Коли до мене когось підселяли, то йому казали: «З тобою сидить бандерівець. Не давай йому нічого, бо ми в тебе теж усе заберемо». Люди були добрі і, звісно, ділилися, не боялися. Але я кажу це для того, аби ви розуміли, яке було ставлення до людини, яка ще не засуджена. Вони вже з самого початку ставилися до мене, як до ворога народу.

У ФСБ від мене вимагали підписати визнання провини і робили все заради того. Мене роздягали догола, клали на підлогу, брали міліційний кийок, проводили ним по моїх статевих органах і казали: «Ми тебе згвалтуємо зараз!». Я вже потім дізнався, що в Олега Сенцова були синці і співробітники ФСБ казали, що він бив сам себе, бо в нього були якісь сексуальні ігри. ФСБшники насправді самі збоченці всі. Бо нормальна людина не може робити те, що роблять вони.

Після цього вони брали паяльника і, вибачте за пряму мову, але я перекажу слова людини, яка це робила, російською мовою, може тільки деякі слова зміню: «Сейчас мы в тебя его засунем холодным, а потом включим, он будет нагреваться. Ты сам возбудишься, у тебя будет эрекция и все последствия — в твои же трусы. А потом у тебя все там сгорит. Ты не сможешь садиться, ничего не сможешь. И в тюрьме ты никому не докажешь, что ты нормальной ориентации. И с тобой будут все годы, пока ты будешь там находиться, продолжаться все эти насильственные половые акты».

Але це ще не все. З мене знову знімали одяг, до статевих органів прив'язували оголені дроти. Вони крутили якусь «катушку», яка була схожа на польовий телефон і я відчував струм. Це дуже важко і дуже боляче. Мені казали, що те саме буде і з моєю матір'ю. «Тебе ніхто не врятує. Ти нікому не потрібен. Хто

за тебе буде нервувати? Ти просто зникнеш зі світових радарів і всі про тебе забудуть», — так вони мені казали.

Звісно, під час усіх цих тортур я відчував нестерпний біль. Це було дуже важко, бо це робили люди, які мають захищати твоє життя та здоров'я. А кому ти можеш що сказати, коли це роблять вони за наказом їхньої влади? Твої доля і життя повністю в їхніх руках. Ці люди примусили мене сказати, що я винен, що я терорист. Вони примусили мене дати свідчити Олега Сенцова та Олександра Кольченка.

Я вважаю, що мені треба було витримати. Люди мені кажуть, що все добре. Але воно не добре.

Прошло трохи часу, коли я трохи заспокоївся від катувань. Я був вже в слідчому ізоляторі в Москві. Коли я залишився один на один з собою, з бетонними стінами, я міркував, як далі жити, чи варте моє звільнення від катувань життів двох хлопців, які страждатимуть більше за мене? І я вирішив, що ні.

Я не мав змоги в слідчому ізоляторі розповісти комусь про це, я на той момент не мав адвоката, який би міг мене захистити. Зі мною не було ні журналістів, ні родичів, ні консульства, нікого. Ті слідчі, які мене катували, були разом зі мною щодня в Москві. Вони казали, що я не потрібен цій державі (Україні), що я просто зник з радарів, як вони і казали.

Але я вирішив, що треба поїхати до суду й усе розказати. Я приховував цю свою позицію до початку суду, бо якби я викрив себе, слідчі могли зробити так, щоб я туди взагалі не потрапив, не залучати мене до процесу як свідка. І я чекав до суду. Перед судом написав до своїх друзів, що я прошу пробачення за всі свої гріхи і пішов. Сказав те, що сказав. Бо лише правда може чоловіка зробити вільним.

Після того, як я розповів судді, що всі мої обвинувачення та свідчення я дав під тиском та тортурами, мене відвезли до слідчого ізолятора і примушували сказати, що адвокати Сенцова вчинили тиск на мене і мені потрібно провести пресконференцію і ще раз поїхати до суду і сказати про цей тиск.

Я не погодився. За це мене побили й етапували з Москви.

Можна ще розповідати про безліч деталей, про безліч того, як ці кати ставляться до нас, українців. Який тиск вони чинять. Можна до безконечності це розповідати. Але тепер я на свобо-

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

ді і щиро тобі дякую, український народі! Щиро дякую кожному журналістові, кожній людині, яка працювала та щось робила для того, щоб оце свято, яке я відчуваю кожного дня сьогодні, стало дійсністю. Дякуючи Богу, дякуючи вам, я вдома.

*З прес-конференції Геннадія Афанасьєва
в прес-центрі інформаційної агенції «Укрінформ»
23 червня 2016 року.*

Ольга Афанасьєва: Мені телефонували з ФСБ і казали: «Вгамуйте свого сина, інакше буде все погано»

Фото з архіву Ольги Афанасьєвої

Мати колишнього політв'язня Геннадія Афанасьєва. У Криму проживала з 1985 року. За фахом — викладачка музики, економіст. У Криму мала свій туристичний бізнес. Рідна мова — російська.

На початку 2014 року в Криму ніхто не розумів, що відбувається. Пам'ятаю, як після так званого «референдуму» я пішла на фітнес. Дівчата там мене розпитували, чи ходила я голосувати, а я не ходила і так їм про це і сказала. Виявилось, що вони теж не ходили. А хто ж тоді ходив?

Після цього сумнозвісного «референдуму» життя всього населення змінилося, жити стало складніше. З'явилися нова грошова валюта, нове законодавство, а найголовніше — неприйняття всього, що відбувається.

Я була абсолютно аполітичною людиною, навіть тепер така, але пам'ятаю, що мій проукраїнський вибір був несвідомий. Одного разу їхала з роботи на машині, попереду мене три автівки, з вікон яких стирчали російські прапори. І мені так стало від цього гидко. Тоді здалося, що це неправильно. Нелюдяно.

Дорогою з Сімферополя в Севастополь утворилися блокпости, на яких стояли невідомі без розпізнавальних знаків. У мене з'явився страх і відчай, бо було незрозуміло як себе по-

водити. В будь-яку мить тебе могли зупинити. Я їздила в машині одна і як бути в такій ситуації не знала. Все це було схоже на бандитизм.

26 лютого 2014 року під час мітингу під стінами ВР АРК, я не була присутня, але мій син їх постійно відвідував. Я відчувала неймовірну тривогу. Вже тоді підсвідомо розуміла, яку біду можуть спричинити події, що розгортаються.

Ніхто не міг повірити, що одного дня ми прокинемося в Російській Федерації. 18 березня мене охопив шок, бо в моєму оточенні з'явилися такі люди, які вже 21 березня отримали паспорт громадянина РФ. Як можна швидко дістати паспорти і видати громадянину через три дні?!

Коли син Гена почав активно ходити на мітинги, знявся в кліпі з прочитанням вірша Василя Симоненка³¹, мені почали телефонувати з ФСБ і казати: «Вгамуйте свого сина, інакше буде все погано і жорстко». Це тривало в лютому, березні, квітні 2014-го. Я сину все це переказала. Насправді я його підтримувала, ми з ним разом варили кашу, розкладали в трилітрові бутлі, замотували в рушник, потім у газету і носили до окупованих українських військових частин. Це було, звісно, страшно, але варила я все це, як для своєї дитини.

На вулицях можна було зустріти людей у військовій формі без розпізнавальних знаків, військову техніку, автоколони з російськими прапорами, що робили пробіги, з гучномовців лунали дивні заклики. Над будинками літали вертольоти, дуже низько. Я перестала виїжджати на роботу на власному автомобілі. Здавалося, що зараз ось-ось щось вибухне. Почуття небезпеки і кількість адреналіну збільшувалися, а в душі зростали відрази і неприйняття ситуації.

Друзів не буває багато. Ті, хто не підтримував позиції Гени, все одно зі мною спілкувалися, але ніколи не запитували — як він і що з ним. Є в мене один знайомий — у них сім'я розколотта через окупацію: мама і син — проросійські, а він такий проукраїнський, що протягом усього утримання Гени в російській

31 «Де зараз ви, кати мого народу?» — вірш українського поета Василя Симоненка декламував Геннадій Афанасьєв у відеоролику в YouTube у березні 2014 року.

тюрмі забезпечив мого сина цигарками — постійно приносив для підтримки блок цигарок.

В травні 2014 року моє життя кардинально змінилося — затримали мого сина і два з половиною роки він просидів у російській тюрмі. Гена першим з кримської четвірки потрапив у російське Лефортово³². Для зустрічей з сином я діяла бунтарським способом — приїжджала в слідчий ізолятор, куди потрапити як адвокатам, так і родичам дуже важко.

«Лефортово» — це велика тюрма де утримують приблизно 190 людей, величезна територія, на якій ще міститься ФСБ і слідчі. Поряд — дитсадки, школи, парки. Тюрму знайти важко. Я приходила туди і казала, що я з Криму. Співробітники колонії радісно зустрічали мене своїм «Крим наш!». Мені доводилося відразу писати по три заяви на ім'я начальника «прошу мене прийняти», на випадок, якщо мені відмовлять і в побаченні, і в передачі. Це допомагало, так я могла добитися, щоб мені показали сина, і я могла йому щось передати.

Зустрічі з Геною організувати можна було не щоразу, проте передачі я могла передавати завжди. В мене не було жодної підтримки, на відміну від Олега Сенцова та Саші Кольченка. Я була одна, мені часто доводилося літати в РФ. Це було матеріально затратно. Проте тепер, наприклад, я можу надати кваліфіковані консультації родичам, як себе поводити в Лефортово, що варто казати, що ні, що можна передавати, що ні.

Пригадую, як я полетіла в Республіку Комі до Гени. Там міститься щось на кшталт сучасного ГУЛАГу зі старими забудовами, про які написано бестселери. Ліс, сніг. Гена попросив привезти елементарні речі — ручку, блокнот, а наглядачі мені кажуть: «Не можна!». Був кінець робочого дня. Я розплакалася, через це блокнот в передачу додали. Все, що не взяли, я попросила передати іншим в'язням.

Насправді система покарань у РФ — це ціла окрема корупційна схема, де наживаються майже всі — від охоронців ізолятора до держави. Наприклад, є так званий сайт «Родная связь», на якому можна купувати різні «послуги» — розмову скайпом, можливість зробити передачу тощо і так поповнювати держ-

32 «Лефортово» — слідчий ізолятор у Москві.

казну за рахунок родичів ув'язнених. Мама Клиха ³³, наприклад, каже, що він не пише листів, тому що йому весь цей час не дають ручку. Я Гені в російську в'язницю два роки намагалася передати кусачки для нігтів.

Пригадую, як відбувалося закрите засідання Московського міського суду. В залі були присутні 3 судді, адвокат, прокурор, суддя, я, Гена. Навколо мого сина стояла клітка і купа собак та охоронців, ніби він серійний вбивця. Гена розповідав, що коли його вранці конвоювали на той суд, він піднімався в залу, а охоронці з нього знущалися — били по литках кийками.

В залі суду я навіть не могла підійти до нього і долонею до скла торкнутися. Коли виходила з приміщення підняла руку, щоб попрощатися. Охоронці на мене накинулися, бо там нічого такого не дозволено, жодної емоції. Знаю, що Гена не пробачив Росії тюрму і знущань. Таке не пробачається.

Я покинула Крим у 2016 році, через переслідування мене і членів моєї сім'ї ФСБ РФ за політичні погляди. Переїхала в Київ. У нас не було варіантів вибору місця проживання на материковій частині України. Це був період повного життєвого краху і повної переоцінки цінностей. По-перше, син на той час ще сидів у тюрмі, над ним жорстоко знущалися. По-друге, ми втрапили все майно.

Гену визволили 14 червня 2016 року. Після того як він повернувся з російської тюрми, ми пішли в «Amnesty International»³⁴, де нам подарували 2 чашки — чорну і жовту. Я ніколи так не раділа подарункам, завжди вважала, що чашка — це поганий подарунок, але тут так зраділа. Подумала, що вранці буде з чого попиту чаю. Це жах. Ніхто не може зрозуміти, як важко переселенцю — коли тобі треба купити від ситечка до пальта. Це страшно, морально важко.

33 Станіслав Клих — український політв'язень, якого Верховний суд Чечні 26 травня 2016 року засудив до 20 років ув'язнення. За версією російського слідства, Клих був членом організації УНА-УНСО і воював у Чечні у складі озброєних формувань самопроголошеної Республіки Ічкерії. Клих цього не визнає.

34 «Amnesty International» — неурядова організація, заснована у Великій Британії 1961 року задля протидії порушенням прав людини і допомоги тим, чий права порушуються. Штаб-квартира організації розташована в Лондоні.

У КРИМСЬКИХ КАТИВНЯХ

Розпочати нове життя було не просто важко, а дуже важко. Відновити бізнес не вдалося. Росія забрала в мене рідну землю, будинок, бізнес, принесла в мою сім'ю велике горе. «Дякуючи» РФ, мої рідні опинилися в смертельній небезпеці. В Криму залишилася мама. Сподіваюся, до неї претензій не буде, ми її не згадували в жодному інтерв'ю. Тим більше, що їй уже 70 років.

Коли мене запитують чи сумую я за Кримом, я відповідаю, що ні. Чесно кажучи, так глибоко мене дістало це ФСБ, що я навіть у Києві жахаюся поліцейних машин.

Як патріот Криму, на питання, чи повернуся я в Крим після деокупації півострова, я повинна відповісти: «Так». Але, чесно кажучи, я не знаю, чи зроблю саме так. За три роки окупації в мене надто багато поганих спогадів і чітке усвідомлення того, як важко доведеться Україні повертати уми і спотворену цими роками свідомість населення.

Коли навесні 2014 року почалися перші переслідування і затримання громадян України російськими силовиками, я була впевнена, що це «показове покарання» негодних. Тепер я розумію цю системність скоєних порушень прав людини РФ у Криму.

Я боюся, що коли окупаційні сили РФ будуть іти з Криму, вони залишать після себе «випалену землю». Уже сьогодні ми знаємо, що музей Айвазовського в Феодосії пограбований. Думаю, що російські окупаційні сили діятимуть, як діяли окупанти в час Другої світової війни. Проте їх треба зупиняти, бо там працює репресивна машина. Для них ні законодавство, ні люди не мають значення, лише власне збагачення.

Особисто я сподіваюся на повернення Криму під контроль української влади. Думаю, що коли Крим повернеться під контроль України, він стане дуже проблемним регіоном, але для нашої країни ця справа — це справа честі!

Тепер у Києві я займаюся тим, що надаю оперативну допомогу членам сімей політв'язнів Кремля.

Євген Панов: Від впливу електричного струму все тіло трусило і йшов запах обпаленої шкіри

Водій Запорізької АЕС, учасник АТО, волонтер. З 2016 року його переслідують російські спецслужби в Криму, звинувачуючи в диверсійній діяльності на півострові за завданням української розвідки. Його затримали співробітники ФСБ у 39 років. Пройшов через катування ФСБ.

Фото з архіву родини Панова

Я, Панов Євген Олександрович, повідомляю, що в період з 7 по 12 серпня 2016 року співробітники ФСБ Росії застосували до мене катування — фізичні та психологічні. Під час затримання мене 7.08.2016 я дістав тільки удар і розсічення в ділянці чола над правою бровою, що повинно бути видно на відеозаписі, який зробили співробітники ФСБ, де я відповідав на питання, розповідав за заздалегідь складеним папером.

Мене затримали приблизно о 3.30 під час проходження паспортного контролю на пункті пропуску «Армянськ» при в'їзді до Криму.

Після затримання з 7 по 12 серпня 2016 року до мене застосовували катування — застібнуті на зап'ястях кайданки впродовж усього часу з 7 по 12 серпня з щільною фіксацією, від чого я відчував сильний біль.

Потім мені застібали руки в кайданках під колінами, засовували палку та підіймали, били по ногах, в гомілки, металевою трубою, від чого я відчував сильний фізичний біль.

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

Весь час з 7 по 12 серпня в мене на голові був мішок, крізь який я не міг нічого бачити. Через це я втратив орієнтацію в просторі, не знав, коли ніч, а коли день, відчував страх. Це катування продовжувалося близько 10 годин.

Весь цей час з 7 по 12 серпня мене не годували, періодично давали тільки воду.

Вищеописану тортуру щодо мене застосували 7 серпня в якомусь приміщенні в районі затримання на півночі Криму. Хто застосовував ці тортури, я не знаю, бачити цих людей не міг через мішок на голові.

Далі, коли мене привезли до Сімферополя до якогось приміщення, мене прив'язали скотчем до стільця — руки, ноги та все тіло, під'єднали до оголених частин тіла якись дроти і я відчував на собі вплив електричного струму, від чого все тіло трусило і йшов запах обпаленої шкіри. Від цього я сильно кричав, просив припинити тортури, кричав: «Ви — гестапо!». Але від цього вони тільки сміялися. Це продовжувалося декілька діб. Метою застосування щодо мене тортур було примусити мене зізнатися в тому, що я — український диверсант, який приїхав підривати будинки, людей, труїти воду тощо, а це брехня.

Після цих катувань я вимушений був обмовити себе та підписати якись протоколи.

Адвокат повинна була бачити сліди катувань на моєму тілі, я сказав, що мене били, але чи зверталася вона зі скаргою, я не знаю. Цьому адвокату я не довіряв, його мені надали співробітники ФСБ. І, скільки мені відомо, адвокат Ольга Помозова навіть не оскаржила рішення суду про мій арешт та продовження терміну перебування під вартою.

Співробітники ФСБ, прізвищ та імен яких я не знаю, примусили мене написати відмову від захисників — адвокатів Тараса Омельченка та Едема Семедляєва, які, за словами ефесбешників, «будуть не захищати мене, а піаритися на моїй справі». Під психологічними погрозами я був змушений відмовитися, хоч і розумів, що їх найняли мої родичі.

Також хочу доповнити, що після затримання та тортур на мій статевий орган надягали пластиковий хомут, яким стягували його, він синів і я відчував сильний біль. Це було 7 серпня 2016 року в районі затримання.

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

Також мені намагалися ввести до анального отвору кінець дерев'яної палки з одягнутим на неї презервативом, під'єднати електроди до статевого члена, але я чинив опір і цього не сталося.

Інші удари руками та ногами в період з 7 по 12 серпня я навіть не рахую.

*З заяви Євгена Панова,
яку він написав у слідчому ізоляторі в Сімферополі.*

52

Акт
осмотра

29.09.16.

г. Симферополь

Я, адвокат Легостов С.В. в СИЗО
г. Симферополя в каб. № 10 в
15.20 м. с коллегией Панова
Евгения Александровича осмотрел
его тело на предмет телесных
повреждений, в результате
чего было выявлено на запястьях
обеих рук видны карамельные
следы и шрамы от накусываний
— на правой руке на внешней
стороне заметны 1,5 x 1 см
и 4 x 0,5 см и на левой руке
— 1 x 1 см и 3 x 0,5 см; на
правой ноге видны карамельные
гематомы и гематомы зеленоватого-коричне-
вого цвета от стопы до колена
размером от 1 x 2 см до 5 x 5 см.
Со слов Панова С.А. ранние
телесные повреждения образуются
в результате пыток и причин
сторонних сотрудников ФСБ Рос-
сии

ф.и.о. Панов С.А.

В акті огляду Євгена Панова в СІЗО Сімферополя адвокатом Сергієм Легостовим 29 вересня 2016 року зафіксовано наявність на тілі заарештованого численних слідів насилля.

ми в чергові з 07 по 12 звідуть
20+61, імена і фамилии кот-
рих я не знаю, котрих я рідше
не бачив, потому що на поїзд
у Панова С. А. був мешок
непрозрачний, забезпечений
сидіти.

Панов С. А.
29.09.162.

Сидіти

С. А. Лесков

Осмотр ошонжен
з 15 з. 30 м.

Віра Котелянець: Синові за співпрацю обіцяли «теплу в'язницю»

Мати Євгена Панова, якого російські спецслужби звинувачують у Криму в диверсійній діяльності на півострові за завданням української розвідки. Живе в Енергодарі Запорізької області. Пенсіонерка.

Фото з архіву Віри Котелянець

Коли Женю затримали, у нас був такий шок, що неможливо передати словами. Два місяці ми жили у фрустрації, це був жах. Я місяць пролежала в лікарні, два тижні була непритомна. Через нервовий зрив я не відчувала ані рук, ані ніг. Мене хотіли поховати, але я вижила.

Пам'ятаю, як у 2010 році я мала онкологію і готувалася до смерті. Але Женя мене оживив, усюди зі мною мотався, і я встала на ноги. Він — головний стовп нашої родини, він моя опора та надія.

Я думала, що найстрашніший час для нашої родини ми пережили, коли Женя був в АТО. Але виявилося, що страшніші випробування чекали на нас попереду.

Я змогла побачитися з ним лише за кілька місяців після його затримання в Криму. У лютому 2017 року його доставили з «Лефортово» літаком у лежачому стані, він практично не міг ходити. Коли я їздила до нього в березні, він погано ходив, силь-

но шкутильгав. Згодом, спілкуючись із ним, я побачила, що в нього викручена права рука, в нього німіє рука та нога, проблеми з хребтом.

Спілкування з сином відбувається лише через скло в слідчому ізоляторі Сімферополя. Поруч завжди є охоронець, який усе фіксує.

Якось нам дозволили побачення, але вимкнули переговорний прилад. Я кричала через скло, скільки в мене було сил. Щось малювала на склі, десь вдавалося докричатися. Це ось так над нами знущаються. Але я змогла сказати Жені, що за нього турбуються, борються та що ми розповідаємо про нього світові.

Женя на співпрацю зі слідством не йде, хоча його різними способами намагаються переконати в цьому. Йому пропонували російське громадянство, обіцяли «теплу в'язницю» і випустити умовно-достроково. У слідства завдання, щоб Женя звинуватив, очорнив Україну.

Мій син на співпрацю зі слідством йти не бажає. Він не розуміє, як після цього зможе жити далі, як буде дивитися в очі своїм землякам.

За той час, коли мій син ув'язнений, мені довелося кілька разів побувати в Криму. Враження від цих поїздок у мене жахливі. Коли я їхала туди вперше, мені було дуже страшно. У місцевих державних службовців при вигляді українського паспорта відбувається якась незрозуміла хімія, антипатія. На адмінмежі з Кримом під час переходу через російські пункти пропуску принижують, можуть назвати абияк. Якщо ти намагаєшся за себе постояти, то можуть висипати з сумки всі речі, переваляють по підлозі, обмацають брудними руками. Коли я спробувала це припинити, мені сказали: «Стули рота! На своїй Хохляндії командуватимеш!».

Одного разу я везла через адмінмежу з Кримом два шматочки м'яса грамів по 350 кожен. На російському пункті пропуску «Армянськ» прикордонники завернули мене назад на українську територію і погрожували не впустити, вимагаючи позбутися м'яса. Коли я хотіла викинути його, російський прикордонник замахнувся на мене палкою і сказав: «Береш цю свинину, йдеш на свою територію і несеш усе назад». А в мене хворі ноги, для мене всі ці переходи проблематичні. Я сіла, роз-

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

плакалася і сказала, що нікуди не піду. Тоді вони почали знущатися з мене, розкидали мої речі. І так я сиділа серед чужих перехожих 40 хвилин, поки російські прикордонники нарешті не сказали мені: «Гаразд, йди звідси».

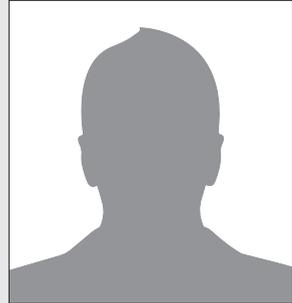
Усе це дуже принизливо та образливо, але я скручую себе у пружину й іду, бо знаю, що мені обов'язково потрібно потрапити до Жені.

М'ясо в мене забрали. Спочатку віддали якомусь чоловікові, який йшов повз, а потім і в нього забрали.

У Криму я ходжу і до ФСБ, і до суду. Там до мене таке ставлення, ніби вони господарі життя, а ми другосортні. Я спілкувалася з прокурором, слідчим. Коли слідчий давав мені дозвіл на побачення з сином, я йому сказала, що мій син ні в чому не винен. Він відповів мені: «Я знаю, що ваш син не винен, але вдіяти нічого не можу».

Ренат Параламов: Вони сказали: «Зараз ми тебе ґвалтуватимемо!»

Кримський фахівець IT-сфери, приватний підприємець. Народився в Узбекистані, куди була депортована з Криму його родина у 1944 році. Після повернення до півострова жив у селищі Нижньогірському Нижньогірського району.

У вересні 2017 року в його будинку співробітники ФСБ провели обшук. Потім кілька невідомих людей у цивільному одязі посадили Рената Параламова до мікроавтобуса та вивезли в невідомому напрямку. Протягом доби родичі та адвокати намагалися відшукати його, але безрезультатно. Наступного дня він усе ж вийшов на зв'язок, його знайшли на автовокзалі в Сімферополі у вкрай складному психологічному та фізичному стані. Ренат Параламов каже, що його жорстоко катували у ФСБ, вимагаючи зізнань в участі в ісламській організації «Хізб-ут-Тахрір», яка заборонена в Росії. Після цього кримчанин з родиною вимушений був покинути півострів. Параламови виїхали до Києва.

Це сталося вранці 13 вересня 2017 року. У цей час якраз потрібно було читати вранішню молитву. На той момент я жив у будинку родини моєї дружини. Мене зранку розбудила мати дружини і сказала, що хтось ходить по подвір'ю. Я вдягнувся, вийшов. Невідомі мені люди перебували на подвір'ї. На всіх був цивільний одяг, форми ні на кому не було. Вони стукали у двері будинку, погрожуючи, що зламують їх.

Я вийшов і ми сіли на лаву на подвір'ї. Ці люди показали мені постанову про проведення слідчого заходу в нашому будинку.

Я почитав документ і звернув їхню увагу, що в документі мова йде саме про огляд, а не обшук. На що один з представників ФСБ почав мене матюкати і зазначив, що я «занадто розумний». Я попросив його представитися та пояснити, на якій підставі він мені грубить. Він відмовився. Обличчя в нього було закрите балакливою.

Взагалі з усіх присутніх назвався тільки один. Скільки я потім зрозумів, це був слідчий. Він показав свою «корочку», на якій я побачив емблему ФСБ. Та коли я взяв ручку, щоб переписати дані з неї, він її прибрав. Я попросив показати посвідчення ще раз, щоб я зміг переписати дані, але він відповів: «Ще встигнеш!».

Вони запропонували мені підписати протокол, але я відмовився, покликаючись на те, що понятих вони привезли з собою з Сімферополя. Я попросив, щоб понятими був хтось інший. Кажу: «Будь-кого іншого беріть і тоді я підпишу!».

Натомість вони написали, що я відмовляюся від проведення огляду, після чого пройшли до будинку, де почалися слідчі дії. Один з цих людей ішов за мною, говорив, що відкрити: чи то шафу, чи то полицю. Іноді він сам без мого відома брав те, що йому здавалося необхідним, і передивлявся.

Так вони налякали всю родину. Двоє менших дітей, їм на той момент було 1 і 3 роки, плакали. Я намагався їх заспокоїти, але мені їх не дали. Попросили дружину їх заспокоїти, зачинили їх у кімнаті, щоб вони не виходили і не бачили, що відбувається.

Вилучили мій мобільний телефон, нетбук дружини, планшет та релігійну книжку з молитвами до Всевишнього. Вони написали протокол і сказали, що для проведення експертної оцінки потрібно проїхати до найближчого відділку поліції. Недалеко від мого будинку був Нижньогірський РОВД і я думав, що мене повезуть саме туди.

Мене посадили в машину і попросили сказати всім, хто прийшов до мого будинку, щоб не йшли за нами, бо ДПС буде їх штрафувати за це. Я це зробив.

Сів до їхньої машини, ми поїхали. Нас супроводжували інші машини, а позаду їхав автомобіль поліції. При виїзді з Нижньогірська я зрозумів, що ми їдемо в інший бік, бо Нижньогірський РОВД залишався праворуч від нас. Я звернув увагу на це, але мені сказали: «Не хвилюйся, усе буде добре». Тоді я зрозумів, що вони мене обманули. І в цей час мені надягнули кайданки та накинули мішок на голову. Так мене везли близько двох годин, куди саме, я не знаю.

Мене вивели й у такому вигляді, з мішком на голові, повели кудись. Завели до якогось кабінету і посадили на стілець. За деякий час почали ставити питання про те, де я живу, де працюю. Я сказав, що не буду свідчити проти себе і хочу, щоб тут був присутній мій адвокат. Після цього до приміщення зайшов невідомий чоловік, який спитав: «Хто адвоката питав?». Йому вказали на мене і він вдарив мене в груди. Після удару він сказав: «Я — твій адвокат!». Після чого цей чоловік пішов, а питання продовжилися.

Той, хто ставив мені питання, знову спитав: «Адвокат потрібен?». Я відповідав, що розмовлятиму тільки з адвокатом. Тоді знову прийшов той чоловік і вдарив мене по потилиці. Він попередив, що вони зі мною не граються і що в мене небагатий вибір: або я втрачаю здоров'я і робитиму так, як вони кажуть, або я лишаюся здоровим, але роблю так, як вони кажуть. Інакше вони перейдуть до «наступного етапу». Що це означає, я тоді ще не знав.

Розуміючи, що я чітко не відповідаю на їхні питання, мене підняли, зняли наручники. Двоє людей, тримаючи мене, замотали скотчем руки та ноги до колін. Потім мене поклали обличчям до підлоги, оголили сідниці і щось зафіксували на них скотчем. Потім мене сильно затисли і я відчув, як мене б'є струмом. При цьому вони продовжували ставити питання і коли не отримували бажаних відповідей, я відчував, що мені стає болючіше і болючіше. Коли я відчував, що перебуваю на межі, сказав, що згоден відповідати.

Мене підняли, зняли скотч, знову вдягнули кайданки і посадили на той самий стілець, знову з мішком на голові. Але мої відповіді на питання їх не влаштовували. Тоді вони почали мене матюкати. А далі повторили всю попередню процедуру зі

мною. Цього разу мене зафіксували так, що удар йшов збоку і він був нестерпним. Попередні удари здавалися легкими проти цього. Я почав кричати. Мене матюкали і казали стулити рота.

Потім один з них поклав мені на голову щось, що за відчуттям схоже на згорнутий рушник, нижню його частину вони поклали мені між верхньою губою та носом і почали затягувати. Мабуть, так хотіли стулити рота, але трішки промахнулися. У цей час вони знову дали розряд струмом і я втратив свідомість.

Коли я отямився, моя голова була повернута вбік, я захлинався водою. У такому стані я не був ніколи в житті. Мене всього трясло, я втратив здатність говорити і дуже злякався через це. Але почув, що мене знову матюкають і звинувачують, що я симулюю.

Мене почали підіймати. Тоді я відчув, що з мого великого пальця зняли скотч. У подальшому, коли я спілкувався зі своїми адвокатами, вони пояснили, що, найпевніше, коли я був неприємний, у мене взяли відбитки пальців.

Мене посадили на стілець, зняли з голови мішок, перевірили очі. Я не відчував лівої ноги та руки, у мене чомусь не стулявся рот. У такому стані я пробув деякий час. Мені знову наділи мішок на голову і когось викликали. Я бачив нижню частину ніг цієї людини, він був у камуфляжі. А коли він зняв з мене мішок, я побачив, що цей чоловік у балаклаві. Він зробив мені два укули, сказавши, що мені після цього буде легше.

На деякий час мені дали спокій, щоб укол почав діяти. Я трішки відпочив, але біль не минув. У мене з рота взяли мазок, після чого співробітник ФСБ ударив мене в груди. Я скрутився і почав хрипіти.

Тоді до приміщення зайшла жінка. Вона заміряла мені тиск, зробила укол у ліву порожнину рота і почала оглядати. Ця жінка поклала мені до рота марлю і стала вправляти щелепу. При цьому двоє людей тримали мене. Я показував їй, що мені боляче, але вона відповіла: «Чого ти брешеш? Я тобі укол зробила!». Після цього вона відійшла і сказала співробітникам ФСБ, що я лукавлю.

Тоді мене знову почали бити струмом, звинувачуючи мене, що я блефую. Мене поставили на коліна і я відчув на своїй шиї щось схоже на ремінь. Я не міг бачити, що це, бо мені зно-

ву надягли на голову мішок. Вони затагли щось на моїй голові і стали підтягувати мене. «От бачиш, можеш же стулити рот, коли хочеш», — промовляли вони при цьому.

Після цього мене почали дуже сильно бити. Я зрозумів, що ситуація вже підійшла до межі й це може бути кінець. Я припинив кричати і почав молитися.

Після цього вони знову підняли мене. Сперши животом на щось, оголили сідниці і щось желеподібне та холодне капнули поміж них. Вони сказали: «Зараз ми тебе гвалтуватимемо!». Один сказав, що робитиме це трубою та дротом. Погрожували, що так само прийдуть по дружину та родичів. Я вимушений був погодитися говорити. Тоді вони, глузуючи сказали: «От і добре. Можеш же говорити, коли захочеш».

Так мене примусили підписатися під двома протоколами. В одному з них «зізнаюся», що 2014 року в лісосмузі села Дворіччя я знайшов тротил і набої, які сховав у себе вдома в Нижньогірському, а потім у Мар'їній Рощі біля Сімферополя.

У другому протоколі говорилося, що я член ісламської організації «Хізб-ут-Тахрір» і що начебто організовував розповсюдження інформації про неї в соцмережі «Вконтакте» і що мені давали заняття в гуртках. Перелік тих, хто начебто збирав людей у гуртки, мені дали прочитати. Деяких я знаю, деяких — ні. Так мене змусили обмовити себе та інших людей.

Представники ФСБ сказали мені, що в мене варіантів небагато, що я маю працювати на них. Мені пояснили, що за першим протоколом я не осудний і тому мені дадуть три роки умовно. Але впродовж цих трьох років я маю давати їм усю інформацію, яку вони хочуть. Якщо ж я захочу розповісти про те, що зі мною сталося, рідним чи комусь ще, вони мене накажуть — піднімуть інший протокол, за яким я піду у в'язницю на термін від 15–17 років до пожиттєвого ув'язнення.

Мене також примусили переказати зміст усіх протоколів на відеокамеру. Коли я збивався, мене знову погрожували покласти на підлогу і продовжити тортури.

Я також підписав протокол про те, що після профілактичної бесіди вийшов з будівлі ФСБ, ходив містом, що мені було недобре і я провів усю ніч у парку Гагаріна, а на ранок начебто прийшов до них, щоб у всьому зізнатися.

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

Також мене примусили написати заяву про те, що я добровільно співпрацюю з ФСБ та беру на себе зобов'язання не розкривати секретів органів державної безпеки Росії. Мені погрозували, що якщо я не робитиму, як вони скажуть, вони передадуть інформацію про мене ЗМІ і це начебто має обернутися для мене ганьбою.

Після цього мені запропонували поїсти. Спочатку запропонували сало, але я відмовився. Потім дали шматочок хліба. Я насилу зміг розжувати його з водою, бо щелепа дуже боліла. Ночував я у ФСБ на підлозі. Наступного дня мене вивезли туди, де я, за їхньою легендою, ховав тротил і набої. Я мав вказати це місце на відеокамеру. Там вони дійсно знайшли 15 набоїв, шматок тротилу та дроти.

Після цього мені сказали, що я можу їхати додому відпочивати, а вони потім самі зі мною зв'яжуться. Вони посадили мене в машину і висадили біля Кубанського ринку в Сімферополі. Звідти я вже сам дійшов до автостанції «Свобода», звідки зв'язався з рідними.

Мої сусіди, близькі родичі та інші люди виявилися небайдужими і підтримали мене. Я всім дуже вдячний, бо, можливо, саме завдяки їм я лишився живим.

*З прес-конференції Рената Параламова та його захисників
у прес-центрі «Інтерфакс-Україна»
4 листопада 2017 року.*

ЗМІСТ

Від авторів проекту

- Анна Андрієвська:* Дві реальності одного півострова 7
Олена Халімон: Крим — це Україна, але у нас з вами ще
багато роботи 9

Розділ I.

Від кримського Євромайдану до «кримської весни»

- Особа свідка прихована з міркувань безпеки:* У владній
верхівці Криму розповсюджували чутки
про розвал України 15
Сергій Мокренюк: Знайомий у 2014 році не приховував,
що стояв біля кримського парламенту за гроші. 20
Ісмаїл Ісмаїлов: На вулицях були листівки, що ми —
зрадники Криму 24
Сергій Ковальський: Я дізнався, що на мене «полюють»
і охорона вивезла мене з Криму 27
Особа свідка прихована з міркувань безпеки: Кримські
депутати підігравали Кремлю, переконані,
що самостійно ухвалюють історичні рішення 31
Олена Доля: Знайомі бачили російських військових на
БТРі, які їхали до магазину і купували горілку. 36
Галина Балабан: Мені казали: ти молода, гаряча, піді
помітингуй за нас 40
Сергій Громенко: Російські солдати лякали значно
менше, ніж кримські «тітушки» 43
Олена Дуброва: У ліфті було оголошення з проханням
повідомляти ФСБ про проукраїнських активістів 47

У КРИМСЬКИХ КАТИВНЯХ

<i>Оксана (прізвище приховано з міркувань безпеки):</i> «Самооборонівці» казали: якщо ви не зникнете, ми прийдемо до вас додому»	51
<i>Віктор Мержвинський:</i> Я теж несу відповідальність за антиукраїнських вчителів Криму	55
<i>Ольга (прізвище приховано з міркувань безпеки):</i> Під час окупації Криму в школі перестали розмовляти українською	60
<i>Данило Михайличенко:</i> Деякі викладачі Української гімназії пишалися тим, що працюватимуть на Росію.	62
<i>Ельзара (прізвище приховано з міркувань безпеки):</i> Кримчани у 2014 році шукали зброю аби воювати за Крим.	67
<i>Олександр Сєдов:</i> Багато знайомих кримчан просто змирилися з окупацією.	70
<i>Станіслав Єрмаков:</i> У 2014-му біля парламенту хтось просто махнув рукою і дві колони людей зійшлися	73
<i>Олександр Болтян:</i> Я був у Києві, а кримські ЗМІ в цей час «затримували» мене у Криму	79
<i>Сергій Вікарчук:</i> Аби залишити Крим, я півроку розробляв план втечі.	82
<i>Люба Калмакова:</i> Боялася кримської «самооборони» з битами та топорищами	85
<i>Валентина Емінова:</i> Я продовжувала відверто висловлюватися і висміювала «апалченцев»	90
<i>Євген Букет:</i> Можливо, Крим Росії віддали, щоб відтермінувати напад на Київ.	94
<i>Євген Суходольський:</i> Наважитися на звільнення міг далеко не кожен прокурор	97

Розділ II. Російські репресії у Криму

<i>Олександр Попков:</i> У Криму відпрацьовуються найгірші практики переслідування людей.	105
--	-----

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

<i>Олег Сенцов</i> : Не знаю, чоґо варті твої переконання, якщо ти не готовий за них померти	109
<i>Олександр Кольченко</i> : Кидаючи нас до в'язниць, цей режим лише наближає свій кінець	112
<i>Осман Пашаєв</i> : Поки нас утримували, до сусідньої кімнати заводили людей і ми чули їхні крики	115
<i>Сергій Мокрушин</i> : Владлена били головою об стіну так, що пробили нею оргскло	122
<i>Станіслав Юрченко</i> : Не так страшно було сісти до в'язниці, скільки потрапити до підвалу.	126
<i>Сергій Дуб</i> : Я вперше зрадів, що мене везуть в поліцію, бо могли повезти до лісосмуґи	131
<i>Олена Лисенко</i> : Я боялася, що мене вб'ють, а дитина залишиться сиротою	136
<i>Наталія Кокоріна</i> : Я вийшла з ФСБ з відчуттям, наче мене катком переїхали	140
<i>Дмитро Андрієвський</i> : Мене вели рідним селищем під конвоем, наче злочинця	144
<i>Наталія Андрієвська</i> : Співробітники ФСБ дорікали мені, що я розмовляю з ними українською.	147
<i>Павло Веселик</i> : На обшук до мене привезли двометровий лом з арматури	149
<i>Заїр Акадиров</i> : Шамбазов заблокував дверцята авто: Не на базу їдемо, на підвал!	152
<i>Галина Джикаєва</i> : Працівник ФСБ спитав мене: Ви ж знаєте, як у нас вміють «розколювати» людей?	160
<i>Зарема Барієва</i> : В нас перевертали усе догори дриґом, відчиняли шафи і викидали речі на підлогу.	164
<i>Ахтем Чийґоз</i> : Судять не тих, хто зрадів, а тих, хто відстоював закони	170
<i>Володимир Балух</i> : Аби не сидіти у в'язниці, було достатньо морально зламатися.	173
<i>Наталія Балух</i> : Ця держава відбирає в мене сина, якого боюся не побачити більше ніколи.	177
<i>Архієпископ Климент (Павло Куц)</i> : Думаєв, що церкву знесуть, а виявилось, в Крим прийшла біда	183

У КРИМСЬКИХ КАТІВНЯХ

<i>Ігор Мовенко</i> : Люди з закритими обличчями збили мене з ніг і затагли у мікроавтобус	188
<i>Валентина Мовенко</i> : Витрусила усе з рюкзака: Не бійтеся, немає там бомби, лише м'яч...	192
<i>Ільмі Умеров</i> : Функціонери Кремля «переконували» кожного кримського депутата голосувати за «референдум»	196
<i>Олексій Назімов</i> : Мені обіцяли підкинути наркотики, якщо я не припиню критикувати владу.	202
<i>Наталія Харченко</i> : Люди у ФСБ дають зрозуміти, що мають необмежені можливості	205
<i>Микола Семена</i> : Це кримінальна помста за критику	209
<i>Еміль Курбедінов</i> : Співробітники ізолятора ставилися до мене, як то кажуть, «на будьте ласкаві»	215

Розділ III.

У кримських катівнях

<i>Заріна Аметова</i> : Перед тим, як вбити, Решата роздягли і катували, а одяг спалили	222
<i>Леране Хайбуллаєва</i> : Тіло Решата Аметова лікарям довелося збирати, як конструктор	224
<i>Андрій Щекун</i> : У полоні мені обіцяли вирізати печінку	228
<i>Анатолій Ковальський</i> : У полоні я боявся почути за стінкою голос сина	233
<i>Геннадій Афанасьєв</i> : До статевих органів прив'язували оголені дроти і я відчував струм	237
<i>Ольга Афанасьєва</i> : Мені телефонували з ФСБ і казали: вгамуйте свого сина, інакше буде все погано	242
<i>Євген Панов</i> : Від впливу електричного струму усе тіло трусило і йшов запах обпаленої шкіри	247
<i>Віра Котелянець</i> : Сину за співпрацю обіцяли «теплу в'язницю»	252
<i>Ренат Параламов</i> : Вони сказали: Зараз ми тебе гвалтуватимемо!	255

Близько 300 учасників кримських акцій солідарності з Євромайданом йдуть центральними вулицями Сімферополя до Представництва Президента України з проєвропейськими гаслами. 8 лютого 2014 року (фото Анатолія Ковальського).

Координатори кримських акцій солідарності з Євромайданом на площі Леніна в Сімферополі. Сергій Ковальський, Андрій Шекун, Ісмаїл Ісмаїлов та Сергій Мокренюк (зліва направо). Фото Анатолія Ковальського.

Кількатисячний мітинг на підтримку територіальної цілісності України під стінами кримського парламенту 26 лютого 2014 року. Початок активного спротиву кримчан російській анексії Криму (фото Станіслава Юрченка).

Червоно-чорний прапор на мітингу 26 лютого 2014 року, який згодом використали в російській пропаганді, щоб заявити, що його начебто привезли «провокатори з Києва». Насправді ж, як каже учасник подій Станіслав Єрмаков, цей прапор принесли сімферопольці, щоб підтримати дух Євромайдану (фото з архіву Станіслава Єрмакова).

Ранок 27 лютого 2014 року. Будівля кримського парламенту, яку захопили російські військові (фото Станіслава Юрченка).

*Над будівлею Ради міністрів Криму майоріє російський триколор.
Лютий 2014 року (фото Станіслава Юрченка).*

Представники «кримської самооборони» на вулицях Сімферополя зі щитами та іконами. Лютий 2014 року (фото Станіслава Юрченка).

Російські військові в аеропорту «Сімферополь». 28 лютого 2014 року (фото Станіслава Юрченка).

*Озброєний російський військовий на вулиці Сімферополя. Лютий 2014 року
(фото Станіслава Юрченка).*

*Російська військова техніка на вулицях Сімферополя. Березень 2014 року
(фото Станіслава Юрченка).*

Представник «армії Аксєнова» складає присягу «на вірність народу Криму». Лютий 2014 року (фото Станіслава Юрченка).

*Акція кримських жінок проти війни в Сімферополі. Березень 2014 року.
Оприлюднено у групі Facebook «Жінки Криму за мир»*

Підконтрольні Росії силовики оточують площу Леніна в Сімферополі напередодні дня депортації кримських татар. 17 травня 2014 року (фото Станіслава Юрченка).

Перші затримання по-російськи в Сімферополі. Травень 2014 року (фото Станіслава Юрченка).

Кримські татари проводять жалобні заходи в річницю депортації в сімферопольському мікрорайоні Ак-Мечеть під наглядом російської авіації. 18 травня 2014 року (фото Станіслава Юрченка).

Запровадження російської практики розгону мирних демонстрацій у Криму. Травень 2014 року (фото Станіслава Юрченка).